

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**POSTMODERN DÖNEMDE “KAMUSAL ALAN” VE “SİYASAL
KATILIM” TARTIŞMALARI: CHARLES TAYLOR ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Büşra TAŞCI GÖKAY

Danışman

Doç. Dr. Fikret ÇELİK

Haziran-2019

KIRIKKALE

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**POSTMODERN DÖNEMDE “KAMUSAL ALAN” VE “SİYASAL
KATILIM” TARTIŞMALARI: CHARLES TAYLOR ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Büşra TAŞCI GÖKAY

Danışman

Doç. Dr. Fikret ÇELİK

Haziran-2019

KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Doç. Dr. Fikret Çelik danışmanlığında Büşra Taşcı Gökay tarafından hazırlanan “Postmodern Dönemde “Kamusal Alan” Ve “Siyasal Katılım” Tartışmaları: Charles Taylor Örneği” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

09/07/2019

Doç. Dr. Sefa Usta

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Fikret Çelik

Jüri Üyesi

Dr. Öğretim Üyesi Vasfiye Çelik

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2019

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum Postmodern Dönemde “Kamusal Alan” Ve “Siyasal Katılım” Tartışmaları: Charles Taylor Örneği adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Büşra TAŞCI GÖKAY

09.07.2019

ÖZET

Farklı kültürlerin ve bireylerin etkileşimi tarihin en kısır döneminde bile söz konusu olmaktadır ancak küresel dünyanın insanlara sunduğu iletişim ağı sayesinde bu etkileşim hız kazanmış ve artık önüne set çekilemeyecek büyük bir dalga halini almıştır. Bu dalgayla birlikte yaşamın her alanında farklılıklar birbiri ile karşılaşmaya ve eski dönemlere göre daha fazla ilişki kurmaya başlamışlardır. Bu karşılaşmalar kimi zaman kanlı sonuçlara sebebiyet verse de dünyanın şuan üzerinde anlaşabildiği nokta, farklılıklar kabul edilmediği sürece bu olumsuz sonuçların devam edeceği ve bundan kimsenin karlı çıkmayacağıdır.

Bu sebeple siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel her alanda farklılıkların varlığının kabul edilmesi tüm öğretilerin, ideolojilerin ve düşünürlerin odak noktası haline gelmiş, hemen herkes oluşabilecek sorunlara alternatif çözümler üretmeye çalışmıştır. Bu çözümler ışığında sosyal bilimlerin en zengin kazanımı “çokkültürlülük” kavramı olmuştur ve tüm söylemler ve tartışmalar, yürütülen politikalar bu kavram etrafında dönmüştür. Bu çalışmada, kavramın zenginliğinden faydalanarak onun toplumsal bütünleşme hareketine katkı sağlayan yönüne vurgu yapılmış, farklılıkların siyasal alandaki konumlarına ve sosyal alandaki taleplerine değinirken de kavrama zemin hazırlayan klasik ve çağdaş düşünürlerin öğretilerinden yararlanılmıştır. Bu düşünürlerin başında gelen John Rawls ve Charles Taylor, kamusal alan ve çokkültürlülük kavramlarının felsefî açıdan tartışmasını yaparken aynı zamanda da kavramların hayata geçirilmesini sağlayıcı politikalara açıklık getirmeyi amaçlamışlardır.

Anahtar Sözcükler: Çokkültürlülük, Kimlik, Siyasal Katılım, Tanınma Politikası, Kamusal Alan

ABSTRACT

The interaction of different cultures was in question even in the barren period of history, but thanks to the communication network provided by the global world, this interaction accelerated and became a big wave that could not be set. With this wave, different cultures in each area of life have begun to meet each other and establish more relationships than in previous periods. These interactions, sometimes resulted badly. But now, there is a point that the whole world can agree on. If differences are not accepted, these bad results will continue and no one will be able to profit from it.

For this reason, the recognition of differences in political, economic, social and cultural spheres has become the focus of all doctrines, ideologies and thinkers and almost everyone tried to find alternative solutions to the problems that may occur. With these solutions, the richest gain of social sciences was multiculturalism and all policies and discussions are shaped around this concept. In this study, it is emphasized that, it contributes to the social integration by making use of the richness of the concept. While addressing the differences in political positions and demands in the social area, the teachings of classical and contemporary thinkers were used. John Rawls and Charles Taylor, one of the these philosophers, aimed at clarifying the philosophical discussion of the concepts of public sphere and multiculturalism, while at the same time clarifying the policies that led to the realization of these concepts.

Key Words: Multiculturalism, Identity, Political Participation, Recognition Policy, Public Sphere

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

çev: Çeviren

edit: Editör

vb: ve benzeri

vd: ve diğerleri

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE ÖZET.....	i
İNGİLİZCE ÖZET.....	ii
KISALTMALAR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KAMUSAL ALAN VE SİYASAL KATILIM

I. Kamusal Alan Kavramı.....	4
II. Kamusal Alanın Tarihsel Arka Planı.....	7
III. Katılım Kavramı.....	20
IV. Siyasal Katılım Kavramı.....	22
V. Siyasal Katılımı Etkileyen Unsurlar.....	25
VI. Çoğulcu Toplum ve Çokkültürlülük Kavramları Çerçevesinde Liberal Demokrasi Teorisi İçinde Kamusal Alan ve Siyasal Katılım Problemi.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN DÖNEMDE KAMUSAL ALAN VE SİYASAL KATILIM

TARTIŞMALARI

I. Klasik Liberalizm Bağlamında Kamusal Alan ve Siyasal Katılım Düşüncesi: John Locke.....	50
II. Modern Çağın Sonunda Bir Liberal Demokrasi Sorunu Olarak Kamusal Alan ve Siyasal Katılım Düşüncesi: John Rawls.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POSTMODERN DÖNEMDE BİR ÇOĞULCU DEMOKRASİ PROBLEMİ OLARAK ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK: CHARLES TAYLOR'DA KAMUSAL ALAN VE SİYASAL KATILIM

I. Charles Taylor'da Günümüzde Bir Kamusal Alan Sorunu Olarak Çokkültürlülük.....	78
II. Çokkültürlülüğün Çoğulcu Toplumlarda Uygulanabilme Sorunu: Charles Taylor'a Göre Kamusal Alanın Oluşturulmasında Modernliğin Sıkıntıları.....	87
III. Charles Taylor'un Ortaya Koyduğu "Tanınma Politikası" Ve Günümüzde Siyasal Katılım Sorunu/ Sorunları.....	97
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	114

GİRİŞ

Tarih sahnesindeki en büyük savaşlardan sonra günümüz dünyasını temelinden sarsan olgu, farklı kültürlerin eskiye oranla daha sık karşılaşma alanı bulmaları olmuştur. Savaşların toprakları yapmaya çalıştığı baskı kurma ve kazanç elde etme politikaları yerini baskın olanın azınlıkta olana uyguladığı politikalara bırakmıştır ancak aynı amacı gütmelerinden dolayıdır ki etkileri de aynı derecede yıkıcı olmaktadır. Çünkü insanoğlu yaratılışı gereği biricikliğini kendisine ilan etmiş durumdadır ve kendisini diğer insanlar karşısında doğru ve haklı bulma konusunda fazlasıyla gelişmiştir. Bu yüzden farklı olana tahammül ve hoşgörü sınırlarımız tartışmalıdır ancak ondan daha da büyük olan tartışma, bu sınırları genişletmediğimiz takdirde karşılaşabileceğimiz sorunlardır ve bu sorunlar bireyler ve ülkelerin gelişmelerinin önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Öyle ki, iç huzura eremeyen, sürekli kavga ve kargaşa ortamının yaşandığı bir toplumun, hem maddi hem manevi kaynaklarını, eğitim, sağlık, kültürleşme gibi diğer alanlara aktarmaları zorlaşacaktır. Bu, en kalkınmış ülkelerde bile bir sorun teşkil etmektedir. Bu yüzden, farklılıkları kabullenip bir arada yaşayabilme sorununa çözümler aranmakta, arayışlar ışığında da her ideoloji ve her düşünürden yeni politikalar üretilmektedir.

Çokkültürlülük, çözüm arayışları içinde, sosyal bilimler alanının karşılaştığı çok yeni bir kavramdır ancak kavramın incelemesi yapılırken elde edilen en büyük farkındalık, kavramın henüz çok yeni olmasına rağmen sınırlarının ne derece genişlemiş olduğudur. Önceleri, kelime anlamıyla sadece farklı kültür ve etnik kökenleri içeren bir anlamı çağrıştırmış ancak sonradan, farklı cinsel tercihleri, farklı dini inanışları, farklı yaşam şartlarını ve imkânlarını ve hatta engelli bireyleri içine alan bir şekilde zenginleşmiştir. Bu çalışmada kavram en geniş anlam içeriğine sahip olduğu düşünülerek ele alınmıştır çünkü Antik Yunan devletlerinde yapılan, kadın-erkek ayrımından doğan, kimlerin oy kullanacağı tartışmaları şuan sadece kadın-erkek, dini köken ve ırk gibi söylemlerle kılıf değiştirmiş bir durumdadır ve hala siyasal alana katılım tartışmaları sıcaklığını korumaktadır.

Tartışmaların ışığında, kavrama ilk katkıları yapan John Locke gibi düşünürlerin kavramı temellendirdikleri şey din olmuştur ve dini bir hoşgörü üzerinden toplumun selametine ulaşılmaya çalışılmıştır. Eserlerinde toplumu oluşturan bireylerin dini yaşama hatta belki de yayma yöntemlerinde ilk olması

gerekenin hoşgörü olduğunu savunmakta, hoşgörü ile donatılmamış bir ruhun gerçek bir din savunucusu olamayacağını iddia etmektedir. Bu savunusuyla dini bir zorlamanın ne siyasi yönetime ne de tek tek bireylere ait olamayacağını, yaptırımların ancak yargısal boyutta olabileceğini söylemektedir. Yeni yüzyıl düşünürlerinden Charles Taylor ise, bu fikirden fazlaca uzaklaşmadan öncelikle din etkisi üzerinden toplumların hoşgörüsüyle donatılması gerekliliğini savunduğunu, son eserlerinde ise dini hoşgörünün hangi alanlar üzerinde etkilerinin olduğunu tartışmaktadır. Bu çalışmanın çokkültürlülük tartışmalarına getirdiği sınırlama ise, farklılıkların kamusal alandaki siyasal katılımı olacaktır. Bölümlerin oluşturulması ise klasik dönemden modern döneme doğru bir kronolojik sıralama dâhilinde yapılmıştır.

Çalışmanın birinci kısmı çokkültürlülüğün ortaya çıktığı ve etkisinin olduğu alanların tanımlarına yer vermektedir. Bu, kavramın temellendirildiği alanları anlamamıza ve kavrama bir sınır çizmemize olanak sağlarken ayrıca kavramın neden bu alanlardan uzak kalamayacağını ve onlarla nasıl bir bütün olabileceğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bireyler, sosyal varlıklar olarak, toplumla bütünleşmeyi hayatının her alanında hissetmek ister ve bu da kültürel bir tanınmanın ardından gelen siyasal katılımı gerçekleştirilebilir çünkü bireyi ilgilendiren tüm ekonomi, eğitim gibi politikalar siyasi mekanizmalar tarafından alınmaktadır ve birey bu politikalar kendisini yakından ilgilendirdiği için karar alma sürecini yakından takip etmeyi istemektedir. Bunu yaparken ise, oy kullanmak, seçimlere aday olarak katılmak gibi eylemlerin yanında politikaları tartışabileceği bir kamusal alan oluşturabilmektedir. Kamusal alan, bireyin sadece vatandaş olarak kararlara etki etmeye ve alınan kararları denetlemeye çalıştığı oluşumdur ve bu alanda bireyler özgürlükleriyle birlikte var olmaktadır. Charles Taylor, kamusal alan kavramına farklılıkları çokkültürlülük düzenlemeleriyle dâhil etmeyi hedeflediği için çokkültürlülük kavramına da bu bölümde öncelikli olarak yer verilmiştir. Bu anlamda çokkültürlülük, siyasal katılım ve kamusal alan kavramlarına çatı bir kavram olmaktadır.

İkinci bölümde, bireylerin, doğa düzenindeki özgürlük, eşitlik ve mülkiyet gibi haklarının devamlılığını sağlayıcı, ortak bir üst yönetim mekanizması oluşturması için bir araya gelmelerini savunduğu sözleşme teorisiyle John Locke ele alınmıştır çünkü bu teori bir anlamda kamusal alanın oluşum sürecine kıvılcım

olmuş, onun alt yapısının sağlam zemine oturmasını sağlayan tarihsel arka planını oluşturmuştur. Hemen ardından John Rawls'a değinilerek kamusal alandaki bireylerin hangi şartlar altında bir araya gelebilecekleri veya gelmeleri gerektiği tartışılmıştır. John Locke'daki sözleşme teorisine benzer şekilde ancak eşitlik ve özgürlük gibi kavramların yanına adalet kavramını da ekleyerek kavrama katkılar sunan Rawls'ın teorileri, uygulanabilirliği açısından eleştirilere maruz kalsa da siyaset felsefesi alanında çok büyük yankılar yaratmıştır çünkü çokkültürlü bir toplumda, kamusal alandaki bireylerin sahip olması gereken özelliklere ve adalet ilkelerine açıklık getiren çağdaş teorisyenlerin başında gelmektedir.

Üçüncü ve son bölümde, Charles Taylor'un modernleşmeyle birlikte kamusal ve siyasal alanda yaşanan problemlere, çokkültürlü bakış açısı ile yaptığı yorumlarına yer verilmeye çalışılmıştır. Çokkültürlülüğün olumlu anlamda kullanılmasını ve buna göre politikalar üretilmesini ön gören Taylor, bir yandan da modernleşmenin yıkıcı etkilerinin toplumsal bütünleşmeye verdiği zararları gözler önüne sermeye çalışmakta, bu da çalışmada cemaatçi-liberal bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Çokkültürlülüğün olumlu anlamıyla kullanılmamasının sonuçlarının yıkıcı etkiler yaratacağını bu yüzden bireylerin toplumsal olarak kabul görebileceği bir politika bulunması gerektiğini savunmuş bu anlamda tanınma politikasını literatüre kazandırmıştır. Çalışma, tanınma politikasını detaylı bir şekilde ele almakta ve siyasal katılım üzerindeki etkilerine değinmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KAMUSAL ALAN VE SİYASAL KATILIM

I. KAMUSAL ALAN KAVRAMI

Kamusal alan kavramı, modern anlamıyla siyaset biliminin ve felsefesinin yeni bir tartışma alanıdır. Habermas, Arendt, Rawls gibi çağdaş düşünürlerin kavrama yaptıkları katkılarla daha da geniş bir tartışma alanı bulmaya devam etmektedir. Bu çalışma çeşitli kamusal alan tartışmalarını içermekten ziyade, kamusal alanın ne olduğu ve sınırlarının nasıl belirlendiği üzerine şekillenmiştir.

Demokratik yönetim biçimlerinde, kapsamlı doktrinlerin tartışmaları, bireylerin vatandaş olarak kabul edildiği, makul olan bir siyasal düşünce sisteminin var olduğu alanlarda yapılmaktadır (Rawls, 2006: 58). Kültürel ve siyasi kaynaşmanın temeli, gayri resmi olan bu alanlarda atılmaktadır. Bu gayri resmi alanlar bir şekilde toplumsal ve siyasi hayatı birbiriyle bağlantılı hale getirecek şekilde tartışmaların odağı haline getirmektedir (Kömeçoğlu, 2005: 35). Habermas, gayri resmi alanlar olarak kahvehaneleri ve bu gibi salonları kamusal alanın temelini oluşturan kamusal toplulukların ilk başlangıcı olarak kabul etmektedir. Kahvehaneler ortak fikir ve amaçlara sahip bireylerin toplanma yerleridir. Her kahvehanenin gelen müşteri kitlesi farklıdır ancak ortak olan bu mekânların doğrudan bir yüz yüze gelme, karşılaşma mekânları olduğudur. Bu, toplumun temel iletişimini kıvılcımlandıran bir karşılaşmadır (Paquot, 2012: 59). Bu karşılaşmalar sonucu toplanan bireyler arasında herhangi bir rütbe ve mevki farklılığı da bulunmamaktadır. Bunun yerine hepsi eşit düşünsel yetiye ve ortak amaca sahip bireyler olarak bu alanda yerlerini almaktadırlar ve tartışılan konular, herkes için sürekliliği olan tartışma konularıdır. Bu gibi alanlar sayesinde daha önce hiç bahse alınmamış konular muhatapları arasında tartışılma fırsatı bulmuştur (Köroğlu, 2013: 435). Bakıldığında bu alanlardaki düşünceler ve ilkeler, toplumdaki topluma göre farklılık göstermemiş aksine farklı toplumların ortak paylaşabileceği bir şekilde oluşturulmuştur (Rawls, 2006: 58). Çünkü toplumların ekonomi, sağlık, teknoloji alanındaki gelişmeleri

farklılık göstermiş olsa bile, kamusal olana ait olan sorunların çözümleri genelde tek yolda ve aynı usulle çözüme kavuşturulabilmiştir. Bunun nedenlerini ve bu gayri resmi alanlardan kamusal alana nasıl geçildiğini anlamak adına kavramın tanımlarına bakmakta fayda olacaktır.

“Kamusal alan, bütün toplumun ortak iyiliğini sağlamaya dönük tartışma ve etkinliklerin içinde gerçekleştiği sivil hayat alanıdır.” Bu alanda bireyler, kişisel çıkarlarından uzaklaşarak toplumun ortak çıkarına hizmet edecek kararları, müzakereler yoluyla almak için gönüllü bir topluluk oluştururlar. Alan aynı zamanda parlamento gibi, toplum yararına hizmet eden kurumsal yapıları da içerisinde barındırmaktadır (Yayla, 2008: 115). Ancak bu demek değildir ki, kamusal alan sadece devleti kapsayan veya sadece devlet erkine hizmet eden bir yapıdır, aksine kamusal alan bireylerin devlet erkini organlarını ve kanun yapma mekanizmasını kontrol altında tutmanın bir yoludur.

Arendt için kamusal alan, herkese açık olan ve bireyleri bir arada tutan bir dünyadır. Bu alanda herkes, her şeyi, herkes için, olabilecek en özgür ve en açık şekilde tartışabilir ve bu tartışmalar sonucu müzakereler yapabilirler. Bu tartışmalar bireyleri bir arada tutmaktadır. Bu sayede deneyimler, görüşler ve bilgiler paylaşılabilen, eylemler anlamlandırılmakta ve kimlikler en açık şekliyle sergilenebilmektedir. Toplumlar arasındaki gerçekliklerin temellerinin atıldığı yerler, bu haliyle kamusal alanlar olmaktadır (Kahraman, Keyman, Sarıbay, 1999: 33). Arendt’in kamusal alanında bireyler kendi istek ve düşünceleri doğrultusunda gösterdikleri eylemler ile var olmaktadır. Burada farklı din, farklı ırk, farklı etnik yapı gibi durumlar göz ardı edilerek daha objektif bir siyasi tartışma alanı oluşturulmaktadır. Birey, siyasi kimliğini bu alanda kazanır ve kendi özgünlüğünü yine bu alanda dile getirir çünkü bireyler kamusal alanı oluşturdukları anda siyasi kimliklerinin farkına varmakta ve bu alanda birey özgür olmayı yeğlemektedir (Onat, 2013: 28). Bu yüzden Rawls gibi düşünürler bu alanlardaki bireyleri vatandaş olarak tanımlamıştır.

Dacheux ise, kamusal alanın tanımını yaparken bir yandan da onun üstlendiği rollere vurgu yapmaktadır;

1. Kamusal alan sayesinde siyasi politikalar kendilerine meşru bir zemin bulmaktadır. Bireyler, kendileri adına uygulanacak politikaları tartışmak hatta bu politikaları uygulayacak olan kişileri belirlemek adına bir araya gelebilmektedirler.

Bu sayede kendilerini sadece yapılmış olan kanunları uygulayan olarak değil aynı zamanda bizzat kanun yapıcı olarak da görebileceklerdir.

2. Kamusal alan siyasi bir cemaat olabilmenin temel ayağıdır. Farklı kültür, dinsel ve ırksal kökenlere ait cemaatleri ortak bir siyasi mekanizma altında birleştirme görevi üstlenmektedir. Bu sayede, farklılıkların bir bütün olabilmesine öncülük eden bir simge halini almaktadır.

3. Kamusal alan sayesinde tartışılarak ortaya konulan siyasi kararlar, somut değerler olarak yargılanabilir ve tartışılabilir bir açıklıkta kamuoyuna sunulabilecektir. Böylece toplumsal sorunlar da daha görünür hal alacaktır (Dacheux, 2012: 21).

Habermas, “*Kamusal alan kavramıyla, gündelik toplumsal yaşamımız içerisine, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz*” demektedir. Bu alana tüm bireylerin eşit şartlar altında girmelerinin önüne herhangi bir engel getirilememektedir ve bu bir arada olma durumu bireylerin gündelik yaşamlarındaki rollerinden tamamen bağımsız olarak hareket alanı bulmaktadır. Katılımcılar mesleki ve politik sınırlamalardan bağımsız bir şekilde bu alanda toplanmaktadırlar ve toplanmalarındaki temel hedefleri toplumsal ortak bir fayda yaratmaktır. Zaten katılımcılar, örgütlenme ve düşüncelerini ifade etme hususunda özgür oldukları müddetçe bu alan temel amacını yerine getirmiş olacaktır. Bu amaç gerçekleştirilirken katılımcıların ortak kararlarının diğerlerine aktarılmasında gazete, televizyon ve dergi gibi araçlar onlara kamusal alanın iletişim araçları olarak hizmet etmektedir (Habermas, 2010: 95). Habermas’ın kamusal alanı bağımsız ve özgür bireylerin bir araya gelerek, ortak bir sorun etrafında uzlaşmacı ve aynı zamanda eleştirel akıl yürütme yoluyla, rasyonel ve makul tartışmalarla sorunlara çözümler ürettikleri, bazen bir alanı bazen bir süreci ifade etmektedir. Yani kamusal alan, vatandaşların kişisel çıkarlarından bir süreliğine vazgeçerek toplumsal çıkarlara yöneldiği ve ortak çıkar adına fikirlerin ve düşüncelerin tartışıldığı alanlardır. Bu alanda bireyler, hem kendi çıkarlarından hem de devletin baskı ve söylemlerinden uzak kalabilmektedirler ve dolayısıyla kamusal alanlar demokratik toplum düzeninin bir uzantısı, bir sonucu olarak düşünülmektedir (Ercins, 2013: 310-311).

Kırık için kamusal alan;

“*Bireylerin, kamuoyunu oluşturabilmek adına özgürce hareket edebildikleri, söylemsel bir alandır.*”(s.8), “*Dar anlamda devletle ilişkili, yani devletin ve pazarın*

yanı başında bir kurum olarak kamusal alan, herkesin eşit olarak katılabildiği evrensel rasyonaliteye giden toplumsal gelişmenin bir mülküdür. Burjuva kamusal alanı için kamu-özel ikilemi hayatiyet taşır. Kamusal alan, kamusal bir kimliği olmayan özel kişilerin, siyasal hayatın meselelerini tartışmak üzere bir araya geldikleri bir mekândır. Bireyler bu özel alanda, devletin tahakkümüne karşı savundukları bir özgürlük olarak anlam bulan bir kendilerini gerçekleştirme hali yaşarlar.”(Kırık, 2007: 14).

II. KAMUSAL ALANIN TARİHSEL ARKA PLANI

Net gibi görünen kamusal alan tanımlamalarının aksine, kavram fazlasıyla kaygan bir zeminde hareket etmektedir. Bunda, kavramın diğer siyasi kavramlara nazaran daha kısa bir geçmişe dayanmasının etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Kavram modern dünyanın henüz çok yakın bir tarihinde tartışmaların odağı haline gelmiştir. Elbette, Roma'nın klasik dönemlerinde kamuoyuna benzer kavramlara rastlanmaktadır. Ancak kamusal olana dair farklı tartışmaların ilk kez kadim Yunan düşünürlerinde başladığını bilmekteyiz. Örneğin; Platon'un “mağara” tanımlaması, sadece filozofların gerçekliklere hâkim olabileceğinden, diğer bireylerin bu gerçekliği algılamada yetersiz kalacağından dolayı çoğunluğun fikrinin yanlış algılarla dolu olduğunu savunurken, Aristo tam tersini iddia ederek, herkesin farklı görüşleri olduğunu ve bir parçayı tamamlayan, onu bütün hale getiren bu farklı görüşlerin bir araya gelmesinden ibaret olduğunu ileri sürmüştür (Kırık, 2007: 6-7). Aristo için farklı görüşlerin bir araya gelmesiyle toplumsal yani kamusal alanlar da belirmeye başlamıştır ve bu tartışmalar bir şekilde kamusal alanın da temelleridir.

Kamusal alana en büyük katkıyı sağlayanlardan biri olarak Habermas, kamusal alan kavramını 17. yüzyıldan başlatarak 20. yüzyılın ortalarına kadar incelemekte ve tarihsel dönemlere göre farklı özelliklere bürünmüş üç farklı kamusal alandan söz etmektedir. Birincisi, ortaçağ döneminde var olan temsili kamu, ikincisi, Fransız Devrimi'nin hemen öncesine kadar geçerli olan edebi kamu ve son olarak siyasal ya da burjuva toplumunun kamusal alanıdır. Ona göre modern kamusal alanın yapı taşları burjuva kamusal alanından taşınmıştır (Köroğlu, 2013: 434). Temsili kamusal alan ile günümüz kamusal alanının temellerini atan burjuva kamusal alanının hiçbir bağlantısı yoktur. Temsili kamusal alan o dönemlerde feodal otoriteler yani kilise, prens ve soylu sınıfına bağlıydı ve ancak doğrudan bir yöneticinin somut varlığıyla var olabiliyordu. Yani, yöneten, kutsal iradenin bir yansıması sayılan yönetme

işlevini halk için değil sadece halkın önünde yerine getirmekteydi ve bu yüzden kamu sadece yöneteni anlatan bir kavram olmaktan öte gidemiyordu (Habermas, 2010: 97). Edebi kamu ise, entellektüeller, sanatçılar ve mülk sahipleri gibi farklı toplumsal sınıfların bir araya gelerek, okumalar yapmaları ve tartışma forumları oluşturmalarıyla başlamıştır ve bu özelliğiyle aslında burjuva kamusal alanının ana hatlarını çizmiştir ancak edebi tartışmalar zamanla yerini devletin meşruiyetini kabullendirme tartışmalarına dönünce, kamusal yarar sağlama amacından uzaklaşmıştır (Habermas, 2002: 90). Burjuva kamusal alanı, edebi kamusal alandan geriye kalan ve devlet otoritesine karşı kullanılmak üzere oluşturulmuş entelektüel altyapıya sahip çıkan özel bireyler tarafından oluşturulmuştur (Habermas, 2010: 98) ve toplumla devlet arasında bir aracı kurum olarak, devleti topluma karşı sorumlu bir mekanizma haline getirmeyi amaçlamıştır (Fraser, 2010: 106). Zaten Batı'da kamusal alanın ortaya çıkması, başını burjuvazinin çektiği ve karar mekanizmasını pazar ve serbest ticaretin oluşturduğu süreçle var olmuştur (Bacık, 2005: 13). Toplumun yeniden inşasını hedef alan bir üretim mekanizması kurmaya çalışan burjuva kamusal alanı, bu sayede liberal pazar alanı oluşturmayı da hedefleri arasına eklemiştir (Habermas, 2010: 98). Bu kamusal alanda burjuvazi ve diğer bireyler arasında statüsel bir fark gözetilmemektedir çünkü bireyler bu alana katılırken soyut kimliklere bürünmektedirler. Bu yönüyle kamusal alan modern öncesi dönemlerde mevcudiyet alanı bulamamıştır (Kömeçoğlu, 2005: 22). Ancak burjuva kamusal alanı da tam anlamıyla liberal bir kamusal alan olmaktan uzaktır. Çünkü burjuvazi önceleri devlet erki ve toplum arasında bir özgürleştirici alan oluştururken zamanla toplum adına savunduğu çıkarları kendi şahsi menfaatleri adına kullanmaya başlamıştır (Kömeçoğlu, 2005: 24). Oysa Habermas için kamusal alan aynı zamanda ekonomiden ayrı, pazar ilişkilerinin değil, kamusal tartışmaların ve müzakerelerin olması gerektiği alan olmalıydı (Fraser, 2010: 104).

Siyasi arenada, bu kavramın tartışmalarının bu denli uzamasının bir nedeni de, Habermas'ın yaptığı gibi tam tersi bir şekilde kavramın içinde bulunduğu tarihi yapıdan ve toplumsal örüntülerden uzaklaştırılarak anlamlandırılmaya çalışılmasıdır. Oysaki kamusal alan tamamen kamuya ait olandır ve kamunun o dönemdeki tarihi yapısından ayrı düşünülemez (Bacık, 2005: 10). Bu tartışmaların alanını daraltmak adına kavramın tanımını ve sınırlarını tam anlamıyla anlamak bu yönden önem arz

etmektedir. Bu sayede tartışmalar toplum bilimleri için daha faydalı ve tutarlı bir hal alabilecektir.

Kamusal alan olarak adlandırılan oluşum, bir nevi vatandaşların kanun koyucu gibi vatandaşlık görevini yerine getirebileceği bir alandır. Yargıçlar, yöneticiler veya milletvekilleri, buldukları konumda neden bulduklarını ve inandıkları makul siyasal görüşlerini vatandaşlara anlatarak, vatandaşlık görevlerini yerine getirmiş olacaklardır ancak dediğimiz gibi bu mesleklere sahip olmayan vatandaşlar da bir nevi siyasal mekanizmaya katılarak vatandaşlık görevlerini kamusal alan sayesinde yerine getirebileceklerdir. Kamusal alanda, bireylerin siyasal katılımı aslında oy kullanmak gibi ahlaki bir görev olarak kabul edilmektedir ancak hiçbir zaman zorunlu bir siyasal hak olarak görülmemelidir, öyle bir görüş kamusal alanda görüşlerini açıklamak istemeyen vatandaşlar için ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı bir durum haline alabilecektir. Kamusal alan sayesinde bireyler yani vatandaşlar, hükümetin ve siyasal mekanizmanın işleyişini kontrolleri altında tutmayı amaçlamakta ve hükümet yetkililerinin bu doğrultuda hareket edip etmediklerini denetleyerek, etmedikleri takdirde bunu sağlayıcı politikalar üretmektedirler (Rawls, 2006: 59). Kamusal alanlar bu anlamıyla, düşünce, davranış ve inançların serbestçe ifade edilebildiği, istişare yapılabilen ve sonucunda toplumsal bir kültür, bilgi birikimi ve kamuoyunun oluşturulabildiği, herkese açık, eleştirel mekânlardır. Toplumsal bir alandır ve farklı olayları, kişileri ve tarihsel öğretileri zaman ve mekân olgusuyla ele alarak incelemektedir (Ercins, 2013: 302). Yani, kamusal alan, insanlığın bir eseridir. Bu alanda yurttaş kimliğiyle bireyler farklı düşünce ve deneyimlerini, problemleri ve bu problemlere verdikleri tepkileri özgürce konuşabilmekte ve bu sayede toplum adına ortak bir eser meydana getirebilmektedirler (Onat, 2013: 34).

Charles Taylor için ise kamusal alan, kamuoyu oluşturulabilecek bir ortak alandır. Rawls gibi Taylor'un tanımladığı bu kamusal alanda da bireyler rastgele bir araya gelmezler, içlerinde ortak bir farkındalık barındırırlar. Ancak, bu alanı oluşturan bireylerin görüşleri birbirinden farklıdır ve farklı olması da gerekmektedir. Bu farklılıklara karşın, birbirleriyle iletişim içinde oldukları farz edilmektedir çünkü bu kamusal alan, ortak kararlar almak için bilinçli bir şekilde oluşturulmaktadır. Bu bilinci taşımayan partiler ya da tesadüf eseri karşılaşmış veya ışıktaki karşıya geçme amacı içinde olan toplanmış bulunun insanlar topluluğuna kamusal alan tabiri yerine

Taylor, topikal alan kavramını kullanırken, kamusal alanı dâhil ettiği, daha evrensel ve bilinçli, ortak amaçları da içeren bir birlikteliği de içine alan oluşuma metatopikal alan kavramını önermektedir çünkü bu ayırım özel ve kamusal alan ayırımı adına önem taşımaktadır. Aslında daha öncede değindiğimiz gibi, ortak bir alanda birleşip, müzakere etme fikri yeni değildi, örneğin, eski Yunan devletlerinde de tartışma meclisleriyle böyle metatopik alanlar oluşturuluyor, siyasal kararlar alınabiliyordu ancak bunların modern anlamdaki kamusal alandan farkı, halk meclislerini oluşturanların bir şekilde siyasal mekanizmada da görevli bireylerden oluşmuş olmasıydı. Modern anlamda kamusal alan ise, ahlaki düzen fikrinden esinlenmiştir ve tamamen siyaset dışıdır. Evet, iktidarı etkiler ve ona yön verebilir ama asla iktidarın bir politikası veya parçası değildir, böylelikle kamusal alanın bir partizanlığın, propagandanın aracı olması da önlenmiş olmaktadır. Kamusal alanın siyaset dışı olması ve özgür bireylerin hükümete rıza vermesine dayalı bu özelliklerinin Locke zamanındaki tasarımlarda da görmekteyiz (Taylor, 2006: 89-95). Bilindiği üzere, Locke, bireylerin sadece kendi özgürlüklerinin daha iyi korunması adına bir sözleşme üzerine toplumu oluşturduklarını ve devlet yönetiminin sınırlarının da bununla belirlendiğini savunmaktadır.

Kamusal alanın siyaset dışında olması ona modern zamanlarda eklenmiş bir özelliktir. Öyle ki, antik cumhuriyetlerde ve ya polis devletlerinde ya da Antik Roma dönemlerinde kamusal, toplumsal sorunlarla ilgili tartışmalar, toplumun her kesimine açık agoralarda ve sempozyumlarda tartışılır ancak bu tartışmacılar arasında karar alıcı mercilerin üyeleri de bulunurdu. Yani karar alıcı mercilerin kararları aslında kendi üyelerinin oluşturduğu bir kamusal alan içerisinde alınmış olmaktadır. Oysa modern kamusal alan, bilerek ve özellikle iktidardan ve karar alıcı mercilerden uzak tutulmuştur. Kamusal alan artık iktidar erklerinin bir oluşumu değil, gerçekten özgür bireylerin var olduğu alanlar olmuştur. Böylelikle bu alana dâhil olan bireyler tartışmalarının partizanlıktan uzak olacağını bilerek toplanmaktadırlar (Taylor, 2014: 227). Siyaset dışı olma eski polis devletlerinden ayırıcı bir özellik iken modern anlamda kamusal alanı yine farklı kılan bir özellik daha onun radikal seküler olmasıdır. Taylor seküler olarak sadece dinin bu alandan çıkarılmasını değil aynı zamanda toplum oluşturma fikrimizde yatan değişimi de kastetmektedir. Bu değişim, kamusal alanın, mümkün olan her yerde ama sadece ve sadece müzakerelerle ortak bir görüşte buluşma eylemi ile kurulmasını ifade eder. Eski halk meclislerinin

esintilerini veya dinin etkilerini içinde barındırmaz, doğal yollarla, yasalarla veya toplumsal kurallarla değil, bilinçli bir şekilde ve ortak bir karar almak için oluşturulur (Taylor, 2006: 98-99). Bu alan oluşturulurken bireyler salt duygulardan, dini yönlendirmelerden ve genel kanılardan arınıp, eleştirel akıl yürütme idealiyle hareket etmektedirler, öyle ki, bu alan, 18.yüzyılda genel ve soyut hukuk taleplerinin hem çerçevesinin oturtulup hem de onu talep etmenin en etkili yolu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu sayede böyle oluşturulan bir hukukun meşru kaynağı da onu oluşturan halkın egemenliği olmaktadır (Kırık, 2007: 17). Yani bu yönüyle kamusal alan, Tanrı'nın buyruklarının dışarıda bırakıldığı veya Tanrı ile bağlantısı olabilecek her türlü göndermenin olmadığı alanlardır. Bu alanda alınan ekonomik, siyasi, kültürel, eğitim veya mesleki gibi kararlar Tanrı'nın veya herhangi bir dini inancın izlerini taşımaz. Bu alanda alınan kararların veya uygulanan politikaların temel belirleyicisi, rasyonelite olmaktadır. Bu rasyonellik, bireyleri ekonomide alınan kararlarda nasıl ki azami kazanç sağlamaya yönlendirmekteyse, toplumsal kararlarda da faydanın herkes için en çoklaştırılması şeklinde olmaktadır (Taylor, 2014b: 4). Taylor'un kamusal alanı, seküler niteliktedir yani, bu alanı oluşturmak için bir araya gelmiş bulunan bireylerin, burada ortak iyi olanı gerçekleştirirken yürüttükleri ve başvurdukları yöntemler tamamen ilahi veya kutsanmış güçten uzak tutulmaktadır. Eğer uzak tutulmazsa bu kamusal alandaki o eylemlere bir sınırlama getirilecektir (Köker, 2010: 318). Rawls da Taylor gibi kamusal alanların rasyonel bireyler tarafından oluşturulmasını öngörmektedir ve onun için de kamusal alanın sınırlarını makul kapsamlı doktrinler oluşturmaktadır.

Günümüz demokrasilerinde, kamusal alanın sınırlarının tartışmaları kadar kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerindeki tartışmalar da yoğun bir şekilde devam etmektedir çünkü bu kavramların sınırları çoğu insan için iç içe geçmiş durumdadır. Kamusal alan varsa özel alan neresi olmalıydı? Kamusal derken hangi konular ve alanlar anlatılmak istenmektedir? gibi sorular bu alanların sınırlarının sorgulanmaya başlamasına yol açmıştır. Bu anlamda, devletin, yönetme gücünü kullandığı kamu otoritesinin alanı ile vatandaşların demokratik katılımlarını sağlayan ve vatandaşların eleştirilerini dile getirebildiği, hükümetlerin politikalarının sorgulanabildiği alanlar olan kamusal alanları birbirinden ayırt etmek önem arz etmektedir çünkü bu alanlar birbirinden farklıdır. Birinci alanda resmi kurum ve kuruluşlar ile devlet daireleri bulunmaktadır. Oysa ikinci alanda, vatandaşlar rasyonel bir farkındalık ile uzlaşmacı

söylemlerle bir araya gelmektedirler. Bu alan, kendilerini ifade etmek isteyen bireylerin, serbest bir şekilde, farklılıklara karşı çıkılmayan aksine uzlaşmacı politikaların yürütüldüğü bir alandır. Demokrasilerde var olması gereken bir alan olarak kamusal alanda bireyler vatandaş olarak kabul edilmektedirler ve tüm vatandaşlar eşit ve özgür bireyler olarak bu alanı bizzat kendileri oluşturmaktadırlar. Oluşturdukları bu alanda yine kendileri, demokrasinin öngördüğü şekilde politikalar yürütmektedirler (Ercins, 2013: 298). Kamusal alan sadece birinci anlamıyla düşünülecek olursa ve sadece siyasi olarak tüm toplum yararına alınabilecek anayasal ilkeler ve daha kapsamlı doktrinlerin makul olanlarının, temel ilkelerinin belirlendiği bir alan olarak kabul edilirse, kamusal alanın sınırlarının dar olduğu sorunsalıyla karşılaşılabilir ancak böyle bir durum da, örneğin bilim, eğitim gibi sosyal hayatın diğer alanlarını ilgilendiren konuların kamusal alan kapsamına alınması, kamusal alanın onlar için kısıtlayıcı bir yer haline dönüşebilir. Çünkü bu tartışma ve akıl yürütme konuları daha kapsayıcı olmasına rağmen daha çözümsüz ve tartışmacı ortamlara sebebiyet verebilecektir (Rawls, 2006: 181).

Modern anlamda kamusal alan kavramı, yaşanan toplumsal değişimler, reformlar, küresel ve politik gelişmelerden bağımsız olarak düşünülemez çünkü modern kamusal alan, tamamen bu toplumsal gelişmelere bireylerin verdiği tepkiyle yakından alakalıdır. Bu nedenle kamusal alanın özellikleri, sınırları ve önemi tartışılırken, içinde anlam kazandığı toplumsal durumlar özellikle dikkate alınmalıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde günümüz modernitesinin özellikleri bir anlamda, kamusal alanın ilkelerini ve sınırlarını da belirlemiş durumdadır (Köroğlu, 2013: 343). Kamusal alan ve sınırları, devlet, devlete olan bakış açısı, toplumsal yapılar, modernitenin ve dolayısıyla küreselleşmenin bir ürünü olarak değişmekte, içinde bulunduğumuz bu gibi kavramsal alanlar teknoloji sayesinde sınırların ötesini aşacak biçimde genişlemektedir. Bu da kamusal alan kavramının da sınırlarının değişmesini ve bireylerinin değişen koşullara göre onu yeniden yapılandırmasını beraberinde getirecektir ve tarihin olağan akışı içinde zaten beklenen bir durum olarak görülmelidir (Bacık, 2005: 16).

Tarihin belirli dönemlerine göre kamusal alanın da farklı özellikler göstermesi aynı şekilde toplumların içinde buldukları durumlarda da ortaya çıkmaktadır. Kamusal alana katkı sağlayan düşünürlerin, toplumsal problem olarak gördükleri şey, kamusal

alanın sınırlarını yani onları bir araya getiren ana temayı veya devlet ve birey ilişkisinin yönünü belirlemektedir. Örneğin, Hobbes için toplumsal problem güvenli ve bireyler toplumsal konularda kamusal alanda devletten daha sınırlıydı. Devlet kamusal alana karşı daha müdahaleci bir rol üstlenmekteydi. Locke içinse toplumsal problem olarak kabul edilen konu mülkiyet kavramıydı ve burada bireyler kamusal alanda daha aktif rollere bürünmekteydi ve bu yüzden devlet, kamusal alan konusunda sadece gözlemci konumda bulunmaktaydı (Müftüoğlu, 2005: 48).

Bireyler arasında var olduğu kabul edilen eşitlik sayesinde, kamusal alanda siyasi kararları alma konusundaki ilkeler demokratik bir şekilde belirlenebilecektir. Burada, herkese açık olan bir kamusal alanın sınırları da belirlenmiş olacaktır. Kamusal alanın herkese açık olması anlamıyla, kamusal alanda aslında kamusal olan belirlenirken bazı değerlerden soyutlanmamız gerektiği de göz ardı edilmemelidir. Bireylerin eşit kabul edilmeleri de kamusal alanın bir sınırını oluşturmaktadır (Kahraman, Keyman, Sarıbay, 1999: 34). Ayrıca diğer bir sınır ki bu sınır çok tartışmalıdır; kamusal alandaki bireylerin kamusal aklının anayasal zorunluluklar ve adalet ilkelerinin sonucu olması sorunsalıdır. Bu sorunların günlük siyasi problemlerden kesin hatlarla ayrılması çok zor olmaktadır. Kamusal akıllar, kamusal alanın sınırlarını belirlerken kamusal olmayan diğer akılları bu alanın dışında tutmaya çalışmaktadırlar ve onların kamusal alanı meşgul etmesine izin vermezler. Tabii bu kamusal alanın dar bir alana sahip olacağı anlamına da gelmemektedir, kamusal ve makul olan etik, dini ve felsefi problemler tamamen dışarıda bırakılmamıştır (Kocaoğlu, 2014: 115).

Kamusal alan sınırları zamana göre değiştiği gibi doğduğu yere göre de şekillenmektedir. Batı'da kamusal alan kavramı pazar ekonomisi mantığı üzerinden şekillenmişken, Türkiye'de tersi bir şekilde siyasi bir mekanizma olarak oluşum alanı bulmuştur kendisine. Durum böyle olunca bireyler bu alana girmek hususunda bazı kısıtlamalarla karşılaşmaktadırlar. Çünkü kamusal alan devletin bir parçası yani bir kamu kesimi olarak algılanmaktadır ve bireyler bu alanda bir vatandaş olmaktan ziyade bir memur statüsüne bürünmektedirler. Olumsuz anlamda kullanılan çokseslilik, bu yüzden Türkiye'de fazlasıyla bulunmaktadır. Çünkü kamusal alana tam anlamıyla katılmayan bireyler kendilerine alternatif başka alanlar arayışına girmektedirler (Bacık, 2005: 13).

Modern anlamda kamusal alan liberal teoride, bireyi, hukuk, politika ve yurttaş üçgeninde temellendirerek kamusal alana dâhil etmektedir. Bu alana katılan bireyi yurttaş olarak tanımlar ve politik yapıyla ilişkisini, bu ortak kimlikle kurar ve politik yapıyla uzlaşmacı yöntemler kullanır. Politik yapı ise bu alanda temel hak ve özgürlüklerin sınırlarının aşılıp aşılmadığını denetleyen bir rol üstlenecektir. Bu anlamda kamusal alan sadece yurttaşlar için bir önem arz etmektedir ve bu alanın dışında kalan diğer alanlarda yurttaş kimliği yoktur. Diğer alanlar yani özel alanlarda, bireyler toplumsal çıkarları gözetmekten uzaklaşarak, kendi öz çıkarlarının peşinde hareket etmektedirler (Müftüoğlu, 2005: 48). Çünkü bireyler özel alanda siyasi bir kimlik olan yurttaşlık kimliğinden soyutlanmış biçimdedirler. Oysa eşitlik ilkesinin hâkim olduğu kamusal alanda, bireyler bir araya geldiklerinde bizzat düşüncelerini ifade etme, bilgi birikimlerini paylaşma veya içinde buldukları problemlere farklı açılardan bakabilme imkânına sahip olduklarında, kamusal alan artık yurttaş için siyasi eşitliğin ve toplumsal birlikteliğin de bir basamağı olmaktadır (Onat, 2013: 29).

Modernleşme ve siyasal alandaki kadınlar, farklı etnik kökene sahip olan gruplar ve dini cemaatler gibi aktörlerin artması sonucu, kamusal alanın zaten tartışmalı olan sınırları daha da fazla genişlemiştir. Kadınların siyasi hayata katılımları, onların sosyal hayatta da toplum kuruluşları, feminist hareket ve ideolojiler gibi vasıtalarla katılımlarının önünü açmıştır. Etnik farklılıklara sahip gruplar hak ve özgürlük söylemleriyle kendilerine bu alanda yer bulurken, dini cemaatler de daha kapalı ilerlettikleri ibadet ve inanç özgürlük alanlarıyla kamusal alana dâhil olmuşlardır. Böylece farklı kamusal alan söylemleri de oluşmuştur. Görüldüğü gibi farklılıkların kendi özel alanlarından çıkıp kamusal alana dâhil olmalarıyla, kamusal alan hem söylemleriyle hem sınırlarıyla daha da anlamlı bir yer halini almıştır (Ercins, 2013: 304). Çünkü demokrasilerin özünde var olması gereken bir durum olarak, farklılıkların bir arada uyum içinde ve kendi söylemlerini uzlaşmacı bir dille aktarabilmeleri, demokrasilerin olmazsa olmaz hoşgörü, saygı ve anlama politikalarının bir sonucudur. Farklı etnik, dini veya kültürel yapıya sahip topluluklar bazen hak eşitliği için bazen özel alanlarındaki özgürlük sınırlarını genişletmek için kamusal alana dâhil olmayı istemişlerdir. Hangi amaçla olursa olsun böyle bir ilerleyiş, demokrasilerin de zamanla daha güçlenmesine ve güçlenen demokrasiyle ülkelerin ekonomilerinin de güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Görüldüğü gibi modern anlamdaki kamusal alan, bize eskilerden kalan bir alışkanlık değildir. Onu var eden güç, ortak amaçların tartışılması ve yine ortak bir görüşte karar kılınabilmesi dışında başka hiçbir şey değildir ve bu anlamda toplum olabilme bilincini yansıtmaktadır ve toplum olabilme bilinci bir zorunluluk değildir (Taylor, 2014: 230).

Rawls'ın kamusal alanında, siyasal liberalizmin amaçladığı, makul görüşleri örtüşen görüşbirliğiyle temellendirerek toplumun siyasal adalet anlayışı ile yönetilmesi fikri, kamusal alanda var olan bireylerin yürüttüğü bir kamusal akılla ancak gerçekleşebilecektir. Bu kamusal akıl, bireylerin kamusal alanda, anayasal değerler ve adaletle ilgili konularda karar verirken kullandıkları bir fikir yürütme çabasıdır. Böylece, esasları, kamusal alandaki kamusal akıl yürüten bireyler tarafından onaylanmış olan siyasal mekanizma, beklenen en iyi şekilde yürütülebilecektir (Rawls, 2007: 56).

Kamusal alanda bireylerin bütün makul ve rasyonel seçenekleri kıyaslama ve sonucunda da tercih etme mekanizması vardır ve bu mekanizmayı işletebilme yöntemi bir şekilde o toplumun kamusal aklını oluşturur. Ancak her akıl kamusal olarak adlandırılmamaktadır. Örneğin, kiliseler veya sivil toplum kuruluşlarında toplumun iyiliği konusunda söz hakkı yöneticilere ait olmaktadır, oysaki demokratik rejimlerde bu işi halk kendi yararına bizzat kendisi üstlenmektedir. Kamusal akıl dediğimiz, demokratik rejimlerin bir ürünü olmaktadır. Bu demokratik düzende vatandaşlar eşit konumdadırlar ve amaçları kamusal bir yarardır. Bu yarar, hukuki bir yaptırım olmamakla birlikte, demokratik düzen anlayışına yönelik vatandaşlık tanımında olması beklenen bir unsurdur (Rawls, 2007: 247). Toplumu oluşturan bireyler, ortak toplumsal değerler söz konusu olduğu zaman uzlaşma yolunu seçmektedirler. Bu uzlaşma bir akıl yürütmedir ve toplumun örgütlenmesi adına siyasi bir görev üstlenmektedir. Bu toplumsal örgüt yapısında temel hak ve özgürlükler genel kanunlarla koruma altına alınmış durumdadır ve bireyler yasa önünde eşit kabul edilmektedirler. Çünkü kanunların yapıldığı akıl da kamusal akıldır ve bizzat akıl yürütenler tarafından oluşturulduğu için bu kanunlar herkes için aynı olmak zorundadır (Habermas, 2002: 206). Habermas için kamusal alan, özel bireylerin kamusal sorunları ortak çıkarları adına tartışmak üzere bir araya gelmeleriyle oluşturulmaktadır ve bu alan aslında, katılan bireylerin, yukarıda

bahsedilen akıl ışığında, bir nevi siyasal katılımı canlandırdıkları tiyatro sahnesi olmaktadır. Bu alanda, katılan bireyler ortak sorunları açık bir dil ve özgür iradeleriyle açıklamaktadırlar. Bu kamusal alan devletten tamamen bağımsız olmakla birlikte devletin, yönetim sistemlerinin tartışıldığı bir alanda olmaktadır (Kahraman, Keyman, Sarıbay, 1999: 32-33). Rawls da aynı şekilde, kamusal alanı oluşturan bireylerin, bahsedildiği gibi bir kamusal akla ulaşırken dinsel, felsefi ve ahlaki görüşlerin etkilerinden tamamen soyutlanmaları gerektiğini belirtmektedir. Bu ortak akıl, içinde herkesin görüş birliğine varabileceği bir adalet anlayışını gerektirir ki bu da ancak dini, felsefi ve ahlaki görüşlerden uzak kalınarak olabilecektir (s.55). Bu uzun vadede gerçekleşmesi çok mümkün olmayacak bir varsayım olmakla birlikte, bireyler en azından bu görüşlerini, kamusal alandan uzak ve daha sınırlı bir alanda tartışmalıdırlar (Rawls, 2007: 82). Böylece aslında, hoşgörü mekanizması da devreye girmiş olacaktır. Çünkü bireyler dini ve felsefi inançlarını kamusal alan dışında tuttukları müddetçe, siyasal mekanizma içerisinde işleyen adalet ve eşit katılım ilkelerine zarar vermezken, kamusal olmayan diğer alanlarda bu inançlarını yaşama ve tartışma konusunda da daha özgür bir alana sahip olabileceklerdir. Herkesin üzerinde görüş birliği sağlanması gereken bir dini, felsefi veya ahlaki inanıştansa, daha sığ bir alanda herkes için geçerli bir görüş birliğine varmak daha az yıpratıcı olacak ve daha çok mümkünlik içerecektir.

Kamusal alandaki vatandaşların akılları kamusaldır. Bu kamusal akıl demokratik toplum düzenlerinde ancak vücut bulacaktır çünkü kamusal alanın oluşumu ve işleyişi demokrasinin bir sonucudur. Farklı dini, siyasi, etnik ve ahlaki görüşler, makul fakat birbirine karşıt olan doktrinler, demokrasilerde olmazsa olmaz çoğulculuk olgusunu oluşturmaktadırlar. Bu yüzden kamusal akıl ideali, kamusal alandaki farklı olmasına karşın tüm düşüncelerin demokratik yönetim sistemleriyle çelişmedikte makul olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir (Rawls, 2006: 143-144). Bunun dışında kamusal akıl, özgür ve eşit bireylerin akli olduğu için kamusal alana aittir ve esasında siyasal adalet problemlerine kamusal yarar adına politikalar üretmeyi hedeflemektedir bu yüzden içeriği ve konusunu makul siyasal adalet ilkeleri oluşturmaktadır (Rawls, 2006: 144). Bu ilkeler;

- a. Belirli hak, özgürlük ve fırsatların bir listesi,

b. Bu hak, özgürlük ve fırsatlara, özellikle genel iyilik ve mükemmeliyetçi değerler bağlamında tanınan öncelikler,

c. Bütün vatandaşlara özgürlüklerini etkili biçimde kullanmaları için gerekli her amaca hizmet edecek değerlerdir (Rawls, 2006: 153). Bu ilkeler ışığında bakıldığında açıktır ki; Rawls'ın siyasal liberalizmi, çoğulculuğu koruyup istikrarı sağlarken kamusal akli kendisine zemin olarak kullanmıştır. Liberal demokrasilerde asıl ulaşılmak istenen gaye, farklı düşünce yapılarına ve davranışlara ya da inançlara sahip bireylerin birlikte uyum içinde yaşayabilmeleridir. Farklı yaşamlar karşısında tarafsız kalabilmeyi sağlama ve bireylere kendi iyi yaşamlarını seçme konusunda özgürlük tanınması bakımından siyasal liberalizm, kamusal alanı kendisine bu imkânı tanyacak bir form olarak kullanmaktadır (Kocaoğlu, 2014: 113).

Konudan anlaşılacağı üzere, kamusal alanda, kamusal akıl vasıtasıyla ve bu adalet ilkeleri ışığında çözüme ve uzlaşmaya varılabilmektedir ve demokratik toplumlarda bireyler, toplumsal bir kişilik olarak kamusal akıl sayesinde toplumun geri kalanı üzerinde siyasi mekanizmayı işletecek kararları almaktadır. Bu kararlara kamusal akıl sınırlama getirmektedir ve bu sınırlamalar sadece yukarıda bahsedilen anayasal esaslara uygun olarak adaletin temel sorunlarına göre belirlenmektedir. Örneğin, kimlerin oy kullanabileceği, hangi dinlerin hoşgörüsü ile karşılanabileceği, adil fırsat eşitliğinin nasıl yaratılabileceği gibi (Rawls, 2007: 249). Bu yüzden Rawls'ın kamusal alanında tartışmalar daha sınırlıdır; birinci sınırlama kamusal alanda yapılacak tartışmaların kapsamlı doktrinleri içermesi veya onlarla bağlantılı olduğunun düşünülmesidir. İkinci sınırlama, sosyal statü, etnik köken, dini veya mesleki farklılıkları içermesi iken, son sınırlama, tartışma, uzlaşma, yargılama sorumluluğunu içermektedir. Birinci türdeki sınırlamalar tüm siyasal alanları etkilemektedir (ve özelinde de siyasal liberalizmin temel konusunu oluşturmaktadır). Kapsamlı doktrinler liberal ve demokratik olan toplumlarda farklı şekilde tezahür edecektir ve bunların olması da kaçınılmazdır. Bu doktrinlerin herkes tarafından kabul edilebilir olması mümkün olmasa bile bunların makul kabul edilmesi gereken gerekçelerin makul karşılanması mümkün olabilmektedir. Böylece bir doktrini kabul etmesek bile onu kabul eden düşünceyi kabul edebilmenin yollarını bulmanın yöntemleri kamusal alanın tartışma konusunu oluşturacaktır. Rawls'a göre, eğer birinci sınırı oluşturan tartışmalar uzlaşma ile kabul edilebilir çözümlere kavuşturulabilirse, ikinci sınırı oluşturan tartışmalara gerek bile kalmadan kamusal

alan amacına ulaşmış olacaktır çünkü bireyler, adalet ilkelerini kabul ettikleri ve makul olduklarına inandıkları an, ikinci türdeki uyumsuzlukların toplumun genel çıkarını etkileyecek biçimde ortaya çıkması güçleşecektir (Rawls, 2006: 190-191). Kamusal alandaki yargılama ile ilgili üçüncü sınırlama da görmekteyiz ki, Rawls ve tüm diğer düşünürler için, kamusal alanda alınacak kararlar bir şekilde o bireylerin ve toplumun yasa yapma ve bu yasaları kontrol altında tutma mekanizmasını oluşturmaktadır çünkü bireyler kamusal alan sayesinde yapılan reform ve politikaları, alınan kararları ve bu kararların uygulanabilme yol ve yöntemlerini kontrol edebilmekte ve yasa yapma aşamalarına doğrudan veya dolaylı bir şekilde katılabilmektedirler.

Kamusal alan tartışmaları günümüzde sıcaklığını korumaktadır ancak bu tartışmalar tez, anti-tez bağlamında ilerlemektedir. Çünkü kamusal alanı oluşturan bireylerden hep olması gerektiği gibi davranılması beklenmektedir(özellikle Rawls'ın kamusal alanında) ve onların olması gerekene göre hareket edecekleri düşünülmektedir. Bu beklentiler, liberal ideolojilerin özünde barındırdığı bireyin biricikliğine ve özgürlük alanına bir kısıtlama getirdiği görüşleriyle çelişkili ifadeler içermektedir. Bu yönüyle Rawls'ın teorileri bir ütopya gibi görünmekte Habermas'ın tartışmalarının da çağdaş liberal felsefeye ulaşma da yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Çünkü serbest piyasa ekonomisi bireylere, ekonomik pazar alanında özgürce zenginleşebilme ve mülk edinme imkânı sunmaktadır ya da hukuki olarak avantajlıların daha az avantajlı kesime karşı ahlaki sorumluluğu olduğuna dair bir yasa henüz çıkarılmamıştır. Kamusal alanda yapılan fedakârlıklar tamamen bireylerin toplumsal yararlarını istenilen en yüksek düzeyde tutmaya çalışmalarından öteye gitmeyecektir. Bu fedakârlıkların uygulamalarının, uygulansa bile sonuçlarının herkesin ortak düşüncesi olamayacağı da bir gerçektir.

Dacheux'un kitabında kamusal alanın tanımına yaptığı yorum önem arz etmektedir. Çünkü yazar için kamusal alandan beklenen, toplumsal çıkarı gözeten herkese sonuna kadar açık ve bu bağlamda da onun evrensel olduğudur ancak herkese açık olmasına rağmen bu alana katılım maalesef ki sınırlı olmaktadır. Bu alandaki bireyler birbiriyle benzer siyasi yetkinliğe veya toplumsal bir statüye sahip değildir ve onlardan beklendiği gibi aynı eleştiri becerisine de sahip olamamaktadırlar. Yine de kamusal alan beklenen amacına uygun davranarak, toplumsal çatışmaların yerine

şiddet içermeyen müzakereleri koyarak, toplumsal eylemlerin ılımlı hale gelmesine katkı sağlamaktadır (Dacheux, 2012: 21-22).

Kısacası kamusal alanlar, farklılıkların medeni ve uyum içinde bir arada olmalarına fırsat sağlayan ve fikirlerin yarışmasına, tartışılmasına zemin hazırlayan alanlardır. Bu alanda tartışılan ve makul kabul edilebilen görüşler, inançlar, haklar ve istekler böylece yaşama geçirilebilmektedir. Bu alanda farklılıklar bastırılmamakta aksine kendilerine, özgürleşmelerini sağlayıcı yer bulmaktadırlar. Fakat burada devletin rolü de önem arz etmektedir çünkü devletin alanı kamusal alan değildir ancak devlet kamusal alanda aktif var olabilen bir kurumdur. Devletin kamusal alandaki görevi bu yüzden sadece özgürlükleri temin etmek ve korumaktan ibarettir. Böylece hem kamusal alandaki güvenlik hem de özel alandaki güvenlik teminat altında olabilecektir. Bu anlamda devletin kamusal alandaki rolü çok kısıtlayıcı olmaktadır. Devlet sadece özgürlükleri teminat altına almalı ve rolünü burada bitirmelidir. Öbür türlü bir yaklaşım devletin kontrol altında tutulmasını, sorgulanmasını, politikalarının eleştirilmesinin önünü kapayacaktır. Zaten kamusal alan sınırlarının genişlemesi ve sivil toplumsal yaşamın da bu alana dâhil edilmesiyle devletin tekel gücü kırılmış ve karşılıklı saygı esasıyla özgürlükçü bir kamusal alan yapısı kurulmuştur (Ercins, 2013: 311). Bu durum aksi, kamusal alanın yapılmış olan tüm tanımlarının da tekrar sorgulanmasına sebebiyet verirdi çünkü kamusal alan zaten devletin herhangi bir baskısının hissedilmediği ve böylece alınan kararların daha objektif olabildiği alanlardır.

Bu alanlarda, kamusal aklın ilkelerine göre düşünceler ve bireysel çıkarlar bir şekilde uzlaşmaya varmalıdır. Ancak bu uzlaşma bütün bireylerin aynı bakış açısına sahip olacağı veya aynı fikirleri benimseyeceği anlamına gelmemektedir çünkü iyi düzenlenmiş ve adil bir toplumda, çeşitlilikler ve farklılıkların olması kaçınılmaz olacaktır (Kocaoğlu, 2014: 115). Bu farklılıklar ile birlikte kamusal alan anlam bulacaktı ve herkesin katılımıyla ancak kamusal olana dair kararlar daha da herkesin yararına olacaktır. İşte bu yüzden, kamusal alan, tıpkı bir hâkimin davalara bakarken bağlı olduğu yasalar, içtihatlar gibi düşünülmelidir. Yargıçlar kararlarını nasıl bu yasal dayanaklara göre almaktaysa, vatandaşlar da anayasal esaslar ve adalet ilkeleri söz konusu olduğunda kamusal alanı kendisine yasal dayanak olarak almalıdır.

Çünkü kamusal alanda karar alma sürecine herkesin katıldığı ve herkesin onay verdiği kabul edilmektedir (Rawls, 2006: 181).

Siyasi tarihi, hangi tarihlerden başlattığımızın göz ardı edildiğini düşünelim. Locke'un sözleşme teorisinde devlet kurumunun oluşturulması, ilk Yunan polis devletlerinde temsili demokrasinin temsilcilerinin belirlenmesi veya günümüz çokkültürlülük tartışmalarının temel teması, siyasi alanda özgür bireylerin politik kararlara eşit bir şekilde katılması ile olmuştur. Ancak kamusal alan olarak adlandırdığımız, bireylerin bu katılma taleplerini tartıştığı özgür arenadaki farklılıklar her dönem, ekonomik veya politik koşullardan, bireylerin söylem tarzlarından ve bu söylemlerini aktardıkları yöntemlerden ötürü farklılıklar göstermektedir. Örneğin, günümüzde gelişen eşitlikçi söylemlerin toplumun her alanını içine alacak şekilde genişlemesi kamusal alana katılan bireyleri nicelik ve nitelik yönünden de farklılaştırmıştır veya kamusal iletişim araçları sayesinde kamusal alanda alınan kararlar eskiye nazaran daha kolay iletim imkânı bulabildiği için daha farklı görüşler ve bakış açıları bu alana dâhil olmaya başlamıştır. Görüldüğü gibi kamusal alanın tartışmaları ve sınırları, dünyamız geliştikte genişleyecektir ve bu genişleme bir şekilde bireylerin yararına olacaktır diye düşünülmektedir.

III. KATILIM KAVRAMI

Katılım, endüstri devrimiyle sesini duyurmuş ve akabinde hümanist görüşlerin yaygınlaşmasıyla ivme kazanmış olan toplumsal bir eylemdir. Bireylerin beklentileri, istekleri bu eyleme yön vermektedir. Karar alma mekanizmalarının, katılanlarca gerçekleştirilmiş olması katılımın değer verme ile ayrılamaz bir şekilde birlikte düşünülebilir olmasını da akıllara getirmektedir çünkü bireyler değerli birer sosyal varlıklardır ve kararların alınması aşamalarına katılmaları bu değer zorunlu bir sonucu olmaktadır. Katılma sayesinde demokratik olarak arz edilen devletler, bireyleri, eşitlik, özgürlük, politik vatandaşlık ve uzlaşma gibi muasır değerler üzerinde yönlendirerek kendisinin meşruluk sorununu da aşmayı amaçlamaktadır (Yıldırım, 2004: 215-216). Çünkü halk egemenliği, katılım, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar demokrasinin temel değerleridir (Çukurçayır, 2000: 14). Özellikle, eşitlik,

bütün bireylerin sadece insan olmaları açısından bile siyasal anlamda eşit kabul edilmelerini, bireyler arasında bu anlamda bir ayrımcılık gözetilemeyeceğini, herkesin siyasal yönetim sürecine katılım konusunda eşit derecede hak sahibi olduklarını ifade etmektedir (Dursun, 2002: 167). Yine aynı şekilde demokratik toplumların özünde barındırdığı çoğulculuk ilkesi, tüm bireyler için geçerli olan özgür bir tartışma ortamı ve hoşgörülü bir kamusal alan öngörmektedir (Çukuçayır, 2000: 15). Tam da bu yüzden katılım, demokrasilerin yerleştiği ortamlarda tartışma alanı bulabilmiş ve özünde barındırdığı kavramlar bir şekilde katılıma yön vermiştir. Örneğin; eşitlik sayesinde toplumdaki herkesin siyasal arenaya katılımı sağlanmış, çoğulculuk da eşitliği destekleyerek “herkes” in içine farklı kültürleri, inançları, kimlikleri de dâhil etmiştir. Özgür olmak ise, bireyde zaten var olan ve demokrasiyle perçinlenen bir kavramdır ve aslında siyasal politikalara katılma veya apolitik olma ya da kendi söylemlerini seçebilme konularında bireye, bundan dolayı da katılıma sınırlar belirler ve ona gelişebileceği alanlar sağlar.

Demokrasinin bahsedilen bu kavramlar ışığında, özünü belirleyen şey onun yurttaş ve yurttaşlık kavramlarına atfettiği önemle ölçülür, bu da özellikle çağdaş demokrasilerde yurttaşların siyasal alana katılımına ve bu alanda aktif olabilme özelliklerine bağlıdır. Bu katılım arttıkça demokrasinin de performansının arttığı varsayılır (Güldiken, 1996: 32).

Peki, katılım nedir ve toplumsal hayata nasıl bir katkı sağlamaktadır? Katılım, en başta, bireylerin özgürlük alanının sağlam temellere oturmasını sağlamaktadır, bu sayede birey siyasi yönetim karşısında tek başına ve çaresiz olmadığını hissedebilir, siyasal ve toplumsal yönetim mekanizmalarını biçimlendirme imkânı ve gücü elde eder (Çukurçayır, 2000: 15). Katılım, katılımcıların kendilerini ifade etmek ve karar almak istedikleri konularda onları bir araya getiren bir araç işlevi görmektedir. Kararlar ortaklaşa alındıkça, oluşan politikalar daha sağlam bir zemine oturacak ve birlik, beraberlik duygusunu güçlendirecektir (Yıldırım, 2004: 217). Bu yönüyle, sosyal veya siyasal, kamu otoritelerinin aldığı kararlardan etkilenen tüm bireylerin, bu karar alma sürecine katılmalarını ifade eden ve demokrasinin özünde kendiliğinden var olması gereken bir kavramdır ve gelişen dünya düzeninde kaçınılmaz olarak bulunması gerekir çünkü modern toplum yapısının hacmi ve kültürel farklılığı artmış, buna bağlı olarak demokrasinin uygulama alanı genişlemiş

ve kararların birçok kez gözden geçirilmesi gerekmiştir (Yayla, 2008: 118-119). Bu yüzden siyasal ve politik düzenlemelerin meşru bir zemin kazanmasında makul olarak kabul etmediğimiz bireylerin düşüncelerini ve isteklerini reddetmek yerine, onların bizzat kendilerini de ilgilendiren ve bağlayıcılığı olan kurumlara katılımlarını desteklemek ve onların kamusal alan sınırları içerisindeki kamusal kurumlarda söz sahibi olmalarını sağlamak, liberal demokrasilerin hoşgörü politikalarını destekleyici davranışlar olarak görülmektedir (Kocaoğlu, 2014: 118). Bu davranışlar sayesinde birey, bir vatandaş olarak içinde bulunduğu toplumun, değerlerini, kültür ve normlarını benimser, yönetimin amaçlarını gerçekleştirme isteğini bizzat kendisinde duyar, böylece hem farkında olarak hem de gönüllü bir şekilde katılıma destek olur (Yıldırım, 2004: 258). Katılım, bireylerin toplumsallaşma ile oluşturduğu vatandaş kimliğini temellendiren siyasi bir haktır. Bu hak, yönetimlerin belirlenmesinden denetlenmesine kadar kapsayıcıdır. Böylece birey vatandaş olarak yönetimlerin almış oldukları siyasi kararlarda söz sahibi olur ve kararların bizzat içinde bulunur (Kabaoğlu, 1994: 240).

III. SİYASAL KATILIM KAVRAMI

Siyasal katılma ise, siyasal işleri görevi gereği yürüten veya mesleği bu olan kişilerin eylemi olarak algılanmaktadır ancak tam tersi, tüm vatandaşların, siyasi yönetimlerin karar süreçlerini izleme, denetleme, gerekirse tepki göstererek değiştirme gibi faaliyetlerini de içermektedir (Dursun, 2002: 230). Siyasal katılım, vatandaşların sürdürdükleri siyasal sistemi sorgulayıp, devamlılığını sağlama veya o siyasal sistemi değiştirme amacını da gütmektedir ve bu anlamıyla bir vatandaşlık bilinciyle oluşturulan, vatandaşlık faaliyetleridir. Bu faaliyetlerin alanına, bürokrasinin işleyişi girdiği gibi, siyasal karar alma, kamu hizmetlerine girme, haklardan eşit yararlanma gibi çalışmalar da girmektedir (Duran, 2005: 132). Bu yüzden siyasal katılım denilince akla sadece seçimler gelmemelidir çünkü siyasal alan görüldüğü üzere sadece iktidarı kapsamamaktadır ve seçim dediğimiz oluşum demokrasilerin sadece hukukiliğini tamamlayan bir araçtan ibarettir (Güldiken, 1996: 32). Oysa siyasal katılım, toplum içinde yaşayan her bireyin aslında kısacası vatandaşların, siyasal yönetim karşısındaki pozisyonlarını, görüşlerini, ifadelerini ve iyi yaşam koşullarını belirleyen bir kavramdır. Bu yüzden siyasal katılımı sadece seçimlerde oy kullanmak

gibi sınırlı düşünmek, kavramı tanımlarken yapılacak en büyük yanlışlardan olacaktır. Siyasal hayata katılma, ilk önce bu alana meraktan başlayan ve vatandaşların davranışlarını bu yönde şekillendirebilecekleri bir eylem alanı olarak görülmelidir (Kapani, 2011: 144). Toplum için alınan kararların doğru ve yerinde olup olmadığı, vatandaşların o kararlara verdikleri tepkilerle ölçülebilmektedir. Bu yüzden, her vatandaş, kurumlar üzerinde bir nevi söz hakkına sahiptir çünkü alınan kararlar kendisini doğrudan etkilemektedir (Rawls, 2007: 76). Bu yüzden katılımı üçlü bir derecelendirmeye de tabi tutabiliriz. Alt derecelendirmede bireyler, miting ve gösteri yürüyüşlerine katılır, basın ve yayın organlarından aktif olarak siyaseti takip eder. Orta dereceli katılımında bireylerden seçim giderlerine katılma, basın ve yayın organlarında yazılar yazma gibi aktif eylemlerde bulunması beklenirken, üst düzey derecelendirme de bireyler, partilere üye olmakta ve seçimlerde adaylıklarını belirlemektedirler (Gülden, 1996: 33). Bu derecelere katılmayanlar, siyasal olaylara, siyasi olarak alınan kararlara veya yürütülen politikalara karşı tamamen ilgisiz ve meraksız olarak yorumlanmamalıdır. Apolitik olan ve siyasal alana dair ilgisi ve bilgisi az olan bireyler de siyasal katılıma daha sığ anlamıyla oy vererek destek sağlayabilmektedirler (Kapani, 2011: 147). Yine de, siyasal katılım ilgiden ve meraktan ziyade bir vatandaşlık bilinciyle, siyasal kararları yakından takip etmeyi gerektirir kanaatindeyim çünkü yönetimlerin aldığı kararlar bir şekilde eğitim almak istediğimizde okullarda, hastalandığımızda sağlık kurumlarında, ev aldığımızda tapularda kısacası hayatımızın her alanında ve her anında karşımıza çıkmaktadır. Elbette ki, sürekli siyasal karar alma süreçlerini yakından takip etmek veya o alana müdahalede bulunmak söz konusu olamayacaktır ancak en azından oy kullanırken bilinçli bir oy verme adına tamamen apolitik olmamak gerekmektedir.

Siyasal katılım demokrasiyle yakından alakalı olduğundan dolayı gelişimi de, demokrasinin gelişimiyle paralellik göstermiştir. İngiliz, Amerikan, Fransız ve Rus devrimlerinin demokrasinin alt yapısını oluşturmasını takiben II. Dünya Savaşı sonrasındaki özgürlük ve bağımsızlık söylemleriyle gelişimi hız kazanmıştır. 17. yüzyılda İngiliz Devrimi ile siyasal katılımın bir ayağı olan parlamento, İngilizlerin siyasal yönetim sistemlerine dâhil edilmiş, Amerikan Devrimi ile Bağımsızlık Bildirgesi yayımlanarak, insanların doğası gereği özgür oldukları fikri yaygınlaşmıştır. Bağımsızlık Bildirgesine benzer şekilde, Fransız Devrimi ile yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile yasaların vatandaşların özgür

iradelerinin sonucunda oluşturulması gerektiği ve bundan dolayı da yönetenlerin yönetilenlere karşı sorumlu oldukları belirtilmiştir. Rus Devrimi ise, sınıfsal farklılıklara dikkatleri çekerek, sınıflar arası ayrımların giderildiği takdirde, katılımın gelişip, asıl işlevini yerine getirebileceğini söylemiştir. Böylece, II. Dünya Savaşı sonrası yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile hazırlanan sağlam zeminler sonucu, sömürgecilik hareketleri azalmış, yeni yönetim biçimleri ortaya çıkmış ve demokratik toplumsal yönetimler dünya genelinde kabul görerek, birey olmanın önemliliği, vatandaş olmanın bilinci yayılmıştır. Bunlardan en önemlisi değinildiği gibi demokratik yönetim biçimleridir, keza katılım demokrasinin olmazsa olmazlarından (Eroğul, 2014: 228). Demokratik olmayan yönetimlerde, bireylere, vatandaş olmaktan daha çok, vergi vererek yönetimi bir şekilde finanse eden, askere giderek yönetimi koruyan, ekip biçerek, üreterek yönetimi kalkındıran köle, kul olarak davranılıyordu çünkü yönetimlere siyasal olarak yönetme gücünü veren, toplumu oluşturan bireyler değil Tanrı idi. Demokrasi ve aydınlatma ile bu inanış yıkılıp, bireyleri kul olmaktan kurtarmıştır (Kapani, 2011: 74-75). Demokrasi gibi bireylerin vatandaş olarak siyasal katılımı üzerinde 20.yüzyılda yaşanan siyasi ve ekonomik yeniden oluşumların da büyük etkisi bulunmaktadır. Öyle ki, dünya savaşları ve beraberinde değişen Batı ekonomisi, Faşizmin sesinin yükselmesiyle yeni söylemler ve kavramlar dünya siyasetinde vücut bulmuş, siyasal alanda halkın, devletin karar alma sürecine katılması hem nicelik hem nitelik yönleriyle artık yadsınamayacak derece artmıştır. Halkın var olma gücünü yansıtan demokrasi, artık devletle toplum arasındaki iletişimin sağlıklı bir şekilde işlenmesini vaat eden bir süreç haline almıştır. Bu etkileşim sürecinde toplumu oluşturan tek tek her birey, devletin kamusal karar alma sürecine katılmakta, görüşlerini sunabilme, eleştiri ve düşüncelerini ifade edebilme şansını bulabilmektedirler. Bu yeni durum, refah devleti anlayışını ortaya çıkarmış ve siyaset, ekonomi, hukuk gibi toplumun her alanında bireylerin eşit katılımını destekleyen bugünkü halini almıştır (Kırık, 2007: 21). Demokrasinin gereklerinden olan temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alındığı bir toplumda, toplumu oluşturan bireyler, kendilerini temsil edecek olanları seçme hakkına da sahip olacaklardır. Bu garanti aynı zamanda temsil etme konumundakilerin de haklarını koruduğu için bireyler gerçek seçenekler arasından seçme yapmış olacaklardır (Kırık, 2007: 6).

IV. SİYASAL KATILIMI ETKİLEYEN UNSURLAR

Katılım, toplumun genel sosyo-ekonomik koşullarına, vatandaşlık bilincine ve örgütlenme becerisine bağlı olarak işlevsellik ve katılım düzeyi açısından farklılık göstermektedir. Bu alanların gelişmemiş olması, toplumun büyük bir kısmının, oluşturulan katılım platformlarından ve buralarda alınan kararlardan uzak olmasına sebep olacaktır (Yıldırım, 2004: 216). Bunun yanında psikolojik etmenlerin de katılım üzerindeki etkileri yadsınamayacak derece önemlidir. Bireyleri topluma adapte olmaları ve toplumla uzlaşma ve kaynaşma açısından destekleyen katılımcı söylemler, katılımın yoğunluğunu artırıcı etki yaratmaktadır. Tam tersi bireye kendisini dışlanmış hissettirebilecek olumsuz ve ayrılıkçı söylemler ise, bireylerin siyasal alana katılımlarında kendilerini yeterli görememe problemine sebep olur ve katılımdan çekinen bireylerin artması sonucu katılımın yoğunluğu azalacaktır. Zamanla bu durum siyasal politikaların bireyler açısından önemini azaltacak ve bireyin bu alana olan ilgisinin yok olmasına sebebiyet verecek, bireyler kendisini siyasal sistemden soyutlayacaktır (Çukurçayır, 2000: 71).

Katılımın yoğunluğunun azaldığı toplumlarda demokrasinin özünde barındırdığı değerlerinde anlamları silikleşecektir çünkü siyasal hayata katılım, eşitlikle, özgürlükle birlikte demokrasiyi var etmektedir. Katılım yoğunluğunun az olması gibi bir sorunun gündeme gelmemesi de ancak bireylerin vatandaş olarak haklarının olduğunu bilmekten, kamusal alana katılırken özgürce seslerini duyurabilecekleri bir mekanizma oluşturmaktan ve farklı kesimlerdeki bireylerin, örneğin, zengin-fakir, kadın-erkek, engelli gibi ayrımlara tutulmadan eşit olarak kabul edilmelerinden kaynaklanabilecektir. Özellikle, farklı görüşlerin bir arada olmasını destekleyen söylemler kullanıldığı müddetçe, kamusal alan zemini ve dolayısıyla siyasal sistemin kontrolü de daha objektif bir şekilde sağlanmış olacaktır çünkü farklı görüşler farklı çözüm yollarını da beraberinde getirecek ve bu çözüm yolları herkesin yararına olabilecektir. Bu yüzden bireyleri psikolojik olarak olumsuz söylemlerin kullanımı artırılmalıdır.

Bir diğer etmen ise, katılımın sağlanacağı zeminin oluşturulmasıdır. Örneğin, katılımın çok yoğun olmasa da mümkün olabilmesi için hukuki bir desteğe ihtiyacı vardır. Bu hukuki çerçeve, katılımın kontrol altında tutulmasını sağlarken, onun güvencesini de oluşturmaktadır. Bunun yanında yönetimlerin, her türlü katılıma karşı

ılımlı tavır takınması gerekmektedir. Vatandaşların yürüyüş düzenlemeleri, gösterilerle sesini duyurmaya çalışmaları ve ya oylarıyla taraflarını net bir şekilde beyan etmeleri, özellikle iktidardaki yönetimler açısından bir ihanet unsuru olarak görülmemelidir. Ve hepsinden önemlisi katılımın olabilmesi için, vatandaşların, yönetimle ilgili konularda az da olsa bilgi sahibi olmaları gerekmektedir (Eroğul, 1991: 41-42). Bu yüzden kurumların yayınladıkları yıllık stratejik planlar, bilgi edinme ve denetleme kurumu gibi kurumlar önemlidir. Bunlar sayesinde vatandaşlar, kurumlar hakkında bilgi sahibi olabilir, onların politikalarını yakından takip edebilirler. Bu da şeffaf bir yönetim anlayışını gerektirmektedir.

Son olarak, katılımın toplumun her kesimini içine alacak şekilde yoğun olmasının en temel şartlarından bir tanesi de tarafsız ve bağımsız bir devletin olmasıdır (Eroğul, 1991: 41).

Kymlicka'nın, *Çokkültürlü Yurttaşlık* eserini incelediğimizde, siyasal katılımın nasıl olması gerektiği sorunu tartışılırken neden bir sonuca varamadığı, farklılıkların bir arada olmasıyla açıklamaktadır. Ona göre; çokkültürlü toplumlarda farklılıkların temsil hakları kaçınılmazdır ve bu sosyal bütünleşme adına zorunludur. Göçmenlere, farklı etnik gruplara haklar tanınması onları toplumun geri kalanıyla ayrılmaz bir parça haline getirecektir. Ancak bu halklar toplumla var olmak istemez ve özyönetim isterlerse bu da bütünleşme açısından aynı derecede yıpratıcı bir karşı duruş olacaktır. Eğer demokrasi halkın kendisini yönetmesiye, kendini yönetme hakkına sahip birçok halk vardır ve bu noktalar liberalizmin kendi içerisindeki çatışmalarına atıfta bulunur. Öyle ki, yurttaşlığı anayasasında hiçbir farklılık gözetmeden, hiçbir farklılığa atıfta bulunmadan, onların taleplerine kulak tıkayarak anayasasını hazırlamış olan Amerika bile bugün federasyon şeklinde yönetilmektedir. Bunun yanında, böylesi ayrılmalar normalinde daha güçsüz bir ekonomi ve askeri savunmayı da beraberinde getirecekken, 1905'te İsveç ve Norveç ayrıldığında bu olumsuzlukları dünya kamuoyuna felaket haberi olarak kimse sunmamıştır. Çünkü ortak değerleri, tarihi hatta dili paylaşan kardeş ülkelerin bir araya gelmesi içinde aynı derecede önem arz eden bir neden bulunmamaktadır. Bu anlamda bireyleri, grupları bir arada tutan şey öncelikli çıkarları ve paylaştıkları bir ortak üst kimlik bulabilmeleridir (Kymlicka, 2015: 295-313). Tamamen homojen etnik yapıya sahip bir toplumun olduğunu varsayalım, bu toplumdaki bireyler aynı dine mensup, aynı

dili konuşmakta ve aynı tarihsel geçmişi paylaşmaktadır. Yine de çatışmaların önüne geçilebilir miydi? Cevabın hayır olduğuna dair hiçbir yanılsama olmamasına karşın, zaten farklılıkların olmadığı bir toplum da hayalden öteye gidemeyecektir. Farklılıkların bir arada yaşayabilmeleri, toplumun tamamının aynı amacı paylaşıyor olabilesiyle mümkündür. Ancak bu da hayalin ötesine geçemeyecek düzeyde ve yaptırımı zorluklar içermektedir. Öyleyse, toplumları bir arada tutmaya yarayan ortak paydaları nasıl belirlemeli ve bunların kalıcılığı nasıl sağlanmalıdır? Sorunun cevabı ideolojiler arası bir tartışmanın konusunu oluştururken, yeni yüzyılda herkesçe kabul edilebilir bir yöntem olarak, azınlıkların (burada farklı kültürel yapılar kastedilmektedir) ve dezavantajlı grupların (kadınlar, engelliler, zengin olmayanlar gibi) toplumsal sisteme dolayısıyla da yönetim mekanizmasına katılmalarıyla daha mümkün bir hal alacağıdır. Çünkü azınlıkta kalan grupların dini ve sosyal ihtiyaçlarının neler olduğunun takip edilmesi ve sonucunda tüm toplumla uyum içinde olabilecek şekilde ihtiyaçlarının karşılanması, herkese açık, tartışmaların ve kararların ortak alınabildiği kamusal alanlarda meşruiyet kazanabilecektir. Azınlıkların ve farklılıkların bu anlamda siyasal mekanizmaya katılabilmesi uzun ve kanlı bir tarihsel geçmişe dayansa da zorunludur ve göz ardı edilemez şekilde iyileştirmelere devam edilmelidir.

Sonuç olarak, bireyler siyasal alanda vatandaş olarak, kendi iyi yaşayışlarını seçme ve onu yaşama konusunda özgür olmalıdırlar. Bu özgürlük, seçtikleri yaşamları sorgulayıp gerekirse onu değiştirmeyi de kapsamaktadır. Farklı dini görüşe sahip olduğu için diğer din mensupları tarafından dışlanamaz ve dini inancını değiştirdiği takdirde de kendi inanışından olanlar tarafından ayıplanmamalıdır, hatta böyle bir bireyin sahip olduğu siyasal konumu da bu değişimlerden ve seçeneklerden etkilenmez. Seçtiği iyi yaşam tarzı ne olursa olsun bireylerin toplumsal ve siyasal alanda sahip olduğu hak ve özgürlükleri garanti altında olmalıdır. Böyle bir toplum ancak demokratik bir toplumdur ve siyasal alana katılım ve özel alanda özgür yaşama şartları ancak bu demokratik toplumlarda mümkün olabilmektedir (Rawls, 2007: 74). Çünkü demokratik toplumlar bireyi özel alanından çıkararak, kamusal alanda, vatandaş olarak söylemlerinde, istek ve taleplerinde özgür kılar ve kamusal alanda tartışılan kararlar ve oluşturulan politikalar siyasal katılımı ile hayata geçirilir. Kamusal alanda objektif değerlendirmelerle herkesin yararına alınmış olan kararlar, bireylerin siyasal katılımıyla politikalara yansır ve yönetimler denetim altında

tutulurken, yürüttükleri politikalarda herkesi kapsayacak şekilde olur. Bu yüzden, katılım konusunda toplumdaki her kesim dışlanmadan desteklenmeli, apolitik bireylerin bile siyasal alana olan ilgisi artırılmalıdır.

III. ÇOĞULCU TOPLUM VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE LİBERAL DEMOKRASİ TEORİSİ İÇİNDE KAMUSAL ALAN VE SİYASAL KATILIM PROBLEMİ

Kamusal alandaki siyasal katılım tartışmaları, yönetimlerin tarih sahnesine ilk çıkışlarından itibaren sıcaklığını günümüze kadar korumuştur. Bu tartışmalar toplumun tüm kesimini, kamusal veya özel, her alanda içine alacak şekilde genişlemektedir. Siyasal katılımın ve kamusal alanın sınırlarının genişlemesi, liberalizmin ideolojik olarak yayılması, birey-cemaat tartışmalarının artması, spesifik anlamda farklı kültür ve avantajlara sahip bireyleri de bu tartışmaların içine çekmektedir. Farklı kültürdeki insanların toplumsal hayata ve dolayısıyla siyasi yönetim mekanizmasına katılmaları da tıpkı ilk demokratik yönetimlerde kimlerin oy hakkına sahip olacağı tartışmaları kadar ses getirmiştir. Tezin bu kısmı, bu tartışmaların liberalizmin ışığında çokkültürlü toplumların farklılıklara bakış açılarını ve siyasal katılımının ne ölçüde mümkün olabileceği sorunsalını ele almaktadır çünkü siyasal katılım dediğimiz mekanizmanın artık olmazsa olmazlarından bir tanesi de farklı kültürlerin eşit haklara sahip bireyler olarak bu mekanizmaya olan desteğidir. Bu destek olmadan, siyasi mekanizma kırılmalar yaşayacak ve zamanla meşruiyeti sorgulanmaya başlayacaktır.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, küreselleşme ve bunların bir yansıması olarak iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi gibi birçok nedenden dolayı farklı kültürler daha kolay bir araya gelmeye başlamış, bunun sonucunda homojen ulus devlet yapısı kırılmıştır. Bu bir araya geliş, değişen dünya düzeninde artık zorunlu bir hal almış ve toplumların bu farklı kültürlerle birlikte ancak uyum içinde yaşamaları da bu zorunlu halin bir gereği olmuştur. Çünkü farklılıklar artık yadsınamayacak derecede hem kendi içlerinde nüfus olarak hem de kültür çeşitliliği olarak sayıca artmış; başta sosyal ve kültürel olmak üzere hemen hemen her alanda varlıkları hissedilir olmuştur. Zamanla, dini, etnik, kültürel gibi farklılıklara sahip

bireyler yaşamlarını daha kaliteli sürdürebilmek adına belirli taleplerde bulunmaya başlamışlardır. Bu talepler, çeşitli toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir çünkü daha önce var olmayan toplumsal sorunlar özellikle siyasal, sosyal ve ekonomik alanların gündeminde yer edinmiştir. Göçle gelen azınlıkların kentleşmeye olumsuz etkileri, azınlıkların siyasal alana katılımı, azınlıkların kendi kültürlerini yaşatmaları konusunda devletin alması gereken önlemler, eğitim hakkı bu sorunların bazılarıdır. Önceden alışık olunmayan bu gibi sorunları aşmak ve toplumsal uyum içinde yaşamak için yeni projeler ve bu projeler kapsamında yeni kavramlar üretilmeye başlanmıştır. Özellikle sosyal bilimler alanında bazı kavramlar hızlı bir şekilde literatüre eklenmiş, zamanla daha geniş kitleleri içine alacak şekilde tanımları yapılmaya başlanmıştır. Bu kavramlardan birisi de bu çalışmanın temelini oluşturan “çokkültürlülük”tür. Bu kavram sosyal bilimlerin her alanına etki etmiş, etkileri de yeni tartışmaların önünü açmıştır. Kavramı ne olduğunun tartışılmasından ziyade kavramın sınırlarının ne olduğunun tartışması daha uzun yıllar almıştır çünkü her toplumun kendi yönetim şekli, yaşam biçimi ve toplumsal dinamikleri farklılık arz etmektedir ve bu farklılıklar bazen küreselleşmeyle her ne kadar birbirine benzediği düşünülse de daha küçük ölçeklerde artarak devam etmektedir. Bu yüzden sığ anlamlar içeren tanımlar eskide kalırken, çokkültürlülük gibi, başlangıçta içerisine sadece etnik ve kültürel farklılıkları alan, sonrasında engelliler ve dezavantajlı konumdakileri bile içine alarak alanlarını genişletmeye çalışan kavramlar tarih sahnesindeki şöhretini korumayı başarmaktadır.

Bu yüzden çokkültürlülük tanımlarına bakmak onun hangi aşamalardan geçtiğini görmek adına önem arz etmektedir ancak kavramın tanımına geçmeden önce, sınırlarının net çizilebilmesine yardımcı olmak adına iki kavrama daha değinilecektir. Bunlardan birisi kültür ve bir diğeri çoğulculuktur çünkü çokkültürlülüğün dilbilimsel olarak özünde barındırdığı kelimeler fazla anlam kaybına uğramadan bu kavrama katkı sunmuşlardır.

Kültür tüm insanlarda aynı olan evrensel özelliklere farklı anlam ve değerler katarak farklı türde insanların oluşmasını sağlayan insan eserleridir. İnsanlar kültürü ortaya çıkarır ve sonrasında yine ondan beslenerek karşılıklı etkileşimi devam ettirirler. Kültür bu anlamda aslında kimliğimizin bir yansımasıdır. Doğuştan gelen kültürel beslemelerimizin yanına evrensel değerleri kendimiz ekleriz ve toplumsal olarak değişimi kendimiz oluştururuz. Parekh'in verdiği örnekteki gibi, vatan veya din

uğruna ölmek tüm insanlar için geçerli evrensel bir duygu değildir, kültür içinde edindikleri bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel olarak da düşününce, doğamız gereği doğuştan gelen özelliklerimize ek olarak toplumumuz içerisinde yeni özellikler ediniriz ve bunlarda aynen doğuştan gelen özelliklerimiz gibi baskındır ve değiştirilmesi ve silinmesi o kadar zordur (Parekh, 2002: 157).

Kültür, bireylerden de öte, toplulukların bir bütün hale gelebilmesini sağlayan, ortak bir değer, ortak bir hayat görüşü, benzer inanışlar oluşturulmasına katkı sağlayan bir kavram olarak görülmelidir çünkü bireylerin toplumsal birliktelikle oluşturdukları kültür; onların aile ilişkilerini, dini inanışlarını yaşama şeklini, sosyal ilişkilerini, önemli günlerdeki kutlamalarını ve yeme içme alışkanlıklarından tutun da giyim tarzlarını belirleyen, siyasal hayata katılımları, sivil toplum örgütlenmelerine kadar etki eden bir unsurdur. Kültür bu yönüyle her topluma özgü olarak doğar ve her toplumda farklılıklar göstererek gelişimine devam eder (Balı, 2001: 191). Bu nedenle kültürler birbirinden bağımsız olarak bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Çoğu araştırmacı ve toplumbilimci için kültürleri birbiriyle karşılaştırmak da zaten mümkün olamamaktadır çünkü ahlaki, dini, etik ve toplumsal değerler belli bir standartlık içermez (Parekh, 2002: 221).

Kymlicka kültürü, sadece içerisinde etnik ve ulusal farklılıkları barındıran bir terim olarak kullanılmaktadır ve engelliler, kadınlar, lezbiyenler gibi farklı veya dezavantajlı grupları bu kavramın dışında tutmaktadır. Yani kültür kelimesini, aynı toprak parçasını paylaşıp, aynı dili ve geçmişi olan, aralarında soydan gelen bir bağ olan insanların bulunduğu büyük bir cemaat olarak kullanılmaktadır. Yani bir devletin çokkültürlü olabilmesini onu oluşturan bireylerinin farklı uluslardan olmasına bağlamıştır. Kymlicka, böyle bir tutumun, kavramın anlamını daraltmak olarak görmemekte aksine, zaten, tanım içerisindeki gruplara uygulanacak başarılı bir çokkültürlülük politikasının diğer farklı ve dezavantajlı grupların da taleplerine otomatik olarak cevap vereceği düşünülmelidir, demektedir (Kymlicka, 2015: 52-53).

Fictor'a göre kültür, nesiller arasında sürekliliği kaybolmadan devam eden bir mirastır. Bireyler, önceden oluşturulmuş olan sosyal, ekonomik, siyasal değerlerle örülü bir kültür içine doğar, ona katkı sağlar veya ondan etkilenir. Böylece hem toplumsal değerlerimiz hem de kültürümüz nesillerden nesillere aktarılarak

dayanıklılığını korumayı sürdürebilir. Toplumlar bu değerler ölçüsünde bir kurumlaşmaya gitmektedirler. Bireyler öldüklerinde geriye bu kurumlaşmış kültürel değerleri miras olarak bırakmaktadırlar (Fichter, 1996: 134). Ayrıca, bir toplumda kurumlar ve kültürler birbirini etkiler ve bu etkileşim sonucu her ikisi de gelişimlerini tamamlamaktadırlar. Kültür, ekonomi, eğitim ve sağlık politikalarını şekillendirirken, bu politikalar sonucunda alınan kararlar da kültürün gelişimine, korunmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü kurumların kültürler için oluşturmuş olduğu politikalar, kültürler kendilerini kabul ettirmek zorunda oldukları gibi, onların onayından geçmeden de kendi gelişimlerini ve meşruluklarını sağlayamayacaklardır. Bu yüzden oluşturulan politikaların kültürleri etkilediği kadar, politikalara kültürlerin vermiş olduğu tepkiler de aynı derecede önem arz etmektedir (Güvenç, 2004: 63). Anlaşılacağı üzere kültür kavramı düşünürler için farklı anlamlar içerirse de hepsinin ortak bir kanısı kültürün bir birlikteliği simgelediğidir. Bu birliktelik o topluma ait değerlerin de bireyler arasında aktarımını sağlar ve bu sayede kültür denilen oluşum nesilden nesile devamlılığını korur. Kültür bu anlamda birleştirici bir etkiye sahipmiş gibi görünse de çalışmanın devamında göreceğimiz üzere, bazı dönemlerde ayrılıkçı söylemlerin de temel dayanağı olmuştur. Örneğin; kimlerin siyasi hayata katılacaklarının tartışmaları zamanla kültürler üzerinden bir söyleme dönüşerek, hangi kültürlerin siyasi hayata katılacakları sorusu sorgulanmaya başlamıştır.

Çokkültürlülük ile bağlantılı bir diğer kavram olan çoğulculuğu, Taylor'un kitabına yazdığı önsözde Köker, farklı kültürel kesimlerin, siyasi alanda, örgütlü bir biçimde siyasi karar alma süreçlerine katılabilmeleri, bu süreçlere etkide bulunabilmeleri şeklinde tanımlamıştır. Ancak bu anlamda çoğulculuğun iki sınırı vardır. Biricisi; ulus-devletin sınırlarını anladığımız fiziki sınırlar, ikincisi ise bu fiziki sınırlar içerisinde yaşayan yerli kültüre ait yurttaşları tanımlayan sembolik sınırlardır. Taylor'un bahsettiği çoğulculuk kavramı bu sınırlardan farklı olarak toplumsal çeşitliliklerin hepsini kapsamaktadır ve hepsinin eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmeleri gerektiğini düşünmektedir (Köker, 2014: 12). Yani Taylor'un bahsettiği kültürel çoğulculuk, birinci sınırı kapsayan gerçek bir çoğulculuğu da içine almaktadır ve bu yönüyle daha geniş bir alana sahip olmaktadır ve farklı kültürlerdeki bireylerin birlikte olması anlamını içermektedir (Balı, 2001: 186).

Çokkültürlülük kavramı ise bir sıfat olarak ilk defa 1941’de, İngilizcede eski milliyetçiliklerin daha az önemli olduğu, daha tarafsız ve bağımsız bireylerden var olan kozmopolit toplumları anlatmak için kullanılmıştır(Dotcheva, 2009: 15). Özellikle 1990’lı yıllarda sosyal bilimler alanında üzerinde en çok yazı yazılan konulardan biri haline almıştır. Kültür çeşitliliğini ifade etmek için ilk önce Latince olan *pluri* kavramı kullanılmıştır. Bu kavram çokluğu ifade etmekteydi ancak hem nicelik hem de nitelik bakımından çokluğu ifade etmeye daha uygun olan *multi* kelimesi özellikle 1915’li yıllarda daha çok kullanılıyordu ve çokkültürlülüğü karşılamak adına günümüzdeki kullanımıyla *multiculturalism* literatüre yerleşmiştir (Anık, 2012: 78).

Çokkültürlülüğe yapılan ünlü tanımlardan biri Parekh’e aittir; çokkültürlü bir toplum, iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğun bulunduğu toplum olarak tanımlanmaktadır (Parekh, 2002: 7). Burada anlam kelimenin betimleyici tanımıyla yani olanı ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Demografik olarak farklı kültürleri içinde barındıran bir toplumdur bahseder.

Çokkültürlülük, farklı dini inançlara, tarihsel süreçlere, farklı etnik yapılara ve cinsiyetlere sahip, bireysel ve kolektif kimliklere sahip bireylerden oluşan kültürel çeşitliliğe denmektedir ve bu yönüyle o toplumu tasvir edici bir özellik taşımaktadır (Anık, 2012: 76). Farklı dini inançlar, etnik kökenler, cinsiyetler ve tarihler, bireylerin farklı olmalarının yanı sıra, kendi benzer inançlarına sahip bireyler arasında da farklı yaşam tarzlarının oluşmasına olanak vermektedir. Böyle olunca çokkültürlülük kavramı, sınırları daima genişleyen bir kavram olmaktadır.

Doytcheva (2016) için ise çokkültürlülük, yalnızca bazı özel düzenlemelerden yararlanan birkaç tarihsel topluluğun değil kökeni ne olursa olsun bütün bireylerin kültürel olarak tanınması projesidir(s. 18). “*Bu proje modern toplumun selametini görenlerin bayrağıdır*”. Kamusal alanda farklı kültürlerin adil bir biçimde teşvik edilmesi projesi olarak tasarlanmıştır ve savunucularına göre dünyadaki kimlik hareketlerinin, aynı siyasi örgütlenme içinde farklı kültürel ufuklara sahip nüfus topluluklarının barışçı bir şekilde bir arada var olabilmelerini sağlayacak olan ilaçtır. Böyle bakıldığında kavram, devlet politikaları, vatandaşlık, okul, eğitim, iş ve medya ile kamuyu alanlarını ilgilendirir (Doytcheva, 2016: 12). Bunun en iyi örneklerinden biri Kanada’dır. Kanada 1982 Anayasası’nın giriş bölümünde yer alan kişilerin

hakları ve özgürlükleri yasası Kanada'nın çokkültürlü karakterini garanti altına alır. 27. Maddeye göre, kişisel özgürlüklere zarar vermediği sürece azınlıkların geleneklerine saygı gösterilecek; dinlerin eşitliği sağlanacaktır; atalardan gelen dillerin öğretilmesi devlet tarafından desteklenecektir (Doytcheva, 2016: 39).

Bu tanımlardan yola çıkılarak söylenebilir ki, çokkültürlü bakış açısı, birbirini takip eden üç ana fikirden beslenmektedir: Birincisi, bireylerin kültürle kaynaşmış olması, ikincisi, kültürel farklılıkların ve kültürler arası iletişimin kaçınılmaz ve hatta desteklenir olması, üçüncüsü ise, bütün kültürlerin aynı zamanda kendi içlerinde de çoğulculuğa sahip olmasıdır (Parekh, 2002: 430). Birinci bakış açısına göre, bireyler bir kültür içine doğarlar ve ondan beslenerek büyürler. Yaşam şartlarını ve olaylara bakış açılarını belirleyen şey, içine doğdukları kültürle bağlantılıdır ve bireylerin davranışları kültürden ayrılmaz bir şekilde yorumlanır. Ancak zamanla bireyler sosyalleşerek örneğin okullarda, iş yerlerinde farklı kültürlerle etkileşim içine girmeye başlarlar ve onları yakından tanırlar. Devletin bu farklılıkların sosyal ortamlarda bir araya gelebilmesini desteklemesi gerekmektedir ki bu da ikinci bakış açısının temelini oluşturur. Çünkü devlet, farklılıkları birbirinden sert çizgilerle ayırır, sosyal sınıflaşma ve tabakalaşmaya izin verirse, kültürler birbirini tanıma fırsatı elde edemedikleri için, bir taraf baskın kültür olarak diğer tarafı dışlamaya daha meyilli olacaktır. Ezilen tarafın neden ezildiğine dair bir haklılaştırma tezi bile öne sürülemeyecek derecede kendini haklı ve üstün görmeye meyilli bir baskın kültürün oluşmasına sebebiyet verebilecek ve bu da dünya barışı adına büyük bir eleştiri durumu olacaktır. Tam tersi liberal olduğunu ve barış yanlısı politikalar sergilediğini iddia eden devletlerin, kültürlerin ve farklılıkların kaynaşmasına izin vermesi, bireysel özgürlüklerin anlam kazanmasını sağlayacaktır çünkü birey tanıdığı kültürlere göre kendi inancını, değerlerini sorgulayıp isterse değiştirebilme isterse de kombinleyebilme fırsatını elde edebilecektir. Kaldı ki üçüncü bakış açısına göre, sadece kültür grupları değil, bu grupların içindeki tek tek her bireyin bile farklı bir kültür barındırdığı düşünülebilir çünkü bir kültür içine doğan bireyler, diğer kültürlerle kaynaştıklarında kendilerine ait kültüre yeni eklemeler yapabilir, beğenmediği değerleri de hayatından çıkarmayı deneyebilir. Ancak bunun için sadece devletin hoşgörü politikası yürütmesi yetmeyecektir, bireyler devletten grupları adına bekledikleri hoşgörüyü, kendi içlerinde de üyelerine göstereceklerdir.

Aksi durumda toplumsal baskı yüzünden, devlet her ne kadar çokkültürcü bile olsa birey kendi özgürlük alanını oluşturamayacaktır.

Görüldüğü gibi farklı kesimler çokkültürlülük kavramını bazen betimleyici yani tasvir edici, bazen de normatif anlamda kullanabilmektedir. Betimleyici anlamında çokkültürlülük bir olgu olarak kültürel ve etnik çeşitliliği ifade etmektedir. Bu kullanımda çeşitlilik konusunda olumlu ya da olumsuz bir anlam yürütmek söz konusu değildir. Daha çok bir ülkede değişen demografik yapı ve farklı grupların varlığı anlatılmak istenir, bu anlamıyla daha objektif bir tanım olmaktadır. Normatif kullanımında ise bu çeşitliliğin anlamı ve oluşumu üzerinde fikirler beyan edilmekte ve toplumsal yapı belki de ona göre şekillenmektedir (Canatan, 2011: 83). İkinci kullanıma bu anlamda olumlu veya olumsuz anlamlar yüklenebilmektedir çünkü olması gerekeni anlatmaktadır ve bu anlamlar doğrultusunda örneğin bakış açımız olumluysa farklılıklar içinde beraber yaşayabilmek adına çözüm önerileri getiririz ya da olumsuz anlam yükleyerek farklılıkların dışlanmaları sonucunda oluşabilecek sorunlara tanıklık edebiliriz.

Çokkültürlülük kavramından bahsederken ona çok benzeyen ancak ondan kesin çizgilerle ayrılması gereken çokkültürcülük kavramına da değinmek gereklidir. Kavramlar uzun süre benzer görünmeye devam etmiştir ancak zamanla, içerikleri gereği, çokkültürlülük ve çokkültürcülük olarak kesin bir şekilde ayrılmıştır. Türkçede, etnik ve kültürel farklılıkları ifade etmek üzere çokkültürlülük, çokkültürlü toplumu ifade ederken; farklılıklara olumlu yaklaşan ideolojik tavrı ise çokkültürcülük olarak tanımlamaktayız. İlkinde kavram, sadece olanı anlatmak üzere kullanılırken ikincisinde olması gerekeni ifade eden normatif bir anlam içermektedir (Canatan, 2009: 82). Çokkültürcülük, Quebec sorunu çerçevesinde Kanada'da Trudeau hükümetinin 1971 yılında ortaya koyduğu kültürel çeşitliliği destekleyen programın merkezi bir kavramı olarak gündeme gelmiştir ve siyasi bir politika olarak kavramsallaşmıştır. Kavramın siyasette ve sosyal bilimlerde etkin bir olgu olarak ele alınıp tartışılmaya başlanması Kanada'yı takiben Avustralya, ABD ve sonrasında İsveç, Hollanda ve Almanya gibi çokkültürlülük ile karşı karşıya olan ülkelerde de devam etmiştir (Dotcheva, 2009: 12). Çokkültürlü bir toplum, kültürel anlamda farklılıklar içeren sosyolojik sınıfların bulunduğu bir toplumken, çokkültürcü toplumlar ise, bu kültürel farklılıkların siyasi araçlarla hem kamusal alana hem de sosyo-kültürel alana katılmalarını esas alan değerler ve politikalara sahip olan

toplumlar olmaktadır (Yürüşen, 1998: 107). Kısacası, çokkültürlü toplumlar genellikle kültürel çeşitliliğe iki farklı yönde tepki vermektedirler; Ya kültürel farklılıkları olumlu karşılar ve onun kendi öz benliğini korumak için öne sürdüğü taleplere saygı duyar ya da bu toplulukları, ondan daha çok olan diğer kültürün içinde azımsayarak onları asimile edebilir. Tercihlerini birinci yönde kullanan toplumlar çokkültürcü, ikinci yönde kullananlar ise monokültürcü bir toplum olarak anılmaktadırlar. Her iki yönü seçen toplumda da çokkültürlü bir kültürel yapı bulunmaktadır ancak bu toplumlardan sadece bir tanesi çokkültürcü olarak tanımlanmaktadır (Yanık, 2011: 80). Normatif anlamıyla çokkültürcülük, çeşitli sebeplerden dolayı farklılıklardan oluşan toplum veya devletlerin, bu farklılıkları tanıyıp, haklarına saygı duymalarını ve bu tanımaya yönelik politikalar yürütmelerini ifade etmektedir. Yani çokkültürcülük, çokkültürlülüğü benimsemiş olmak ve tarihsel, etnik, dinsel, bedensel olarak farklı olan bireyleri veya grupların ayrımcılığa maruz kalmalarını önlemeye çalışmaktır (Anık, 2012: 76). Bu yüzden, toplumsal yapılarıdaki siyasal katılım talepleri veya kişi hak ve özgürlüklerine dair talepler ancak çokkültürcü olarak yürütülen politikalar sayesinde başarıya ulaşabilecektir.

Çokkültürcü politikalar bağlamında, bir toplum içindeki azınlıkların ve farklı etnik grupların, hak ve taleplerini dile getirebilmeleri değerlendirilmektedir. Bu anlamıyla çokkültürcülük evet bir politikadır ve farklılıkların taleplerinin ses getirebilmesi, tartışılabilmesi ve sonucunda bu taleplere cevap verilebilmesi açısından bu politika büyük önem arz etmektedir. Hak ve özgürlüklere önem verip, bireyin tercihlerini dikkate aldığı için çokkültürcü politikalar liberal teorilerde de aynı değer ve önemi görmektedir ve bu değerleri ön plana çıkartmak adına çokkültürcülük, liberalizmin öğretilerinden olan temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınmasına ve sahip oldukları kültürel, dini ve etnik farklılıklara rağmen bireylerin özgür bir demokratik toplumda uyum içinde yaşamalarına dair çözüm yolları üretmeyi amaçlamaktadır (Yanık, 2011: 76). Kısacası kavram, çokkültürlülüğün yaşama geçirilmiş bir halini bizlere anlatmaktadır (Akıncı Çötök, 2010: 23) ve çokkültürlü toplumlardan asıl beklenen onun çokkültürcü politikalar yürütmesidir.

Şimdi, tanımlardan yola çıkılarak çokkültürlülüğün ortaya çıktığı koşullara ve etkilendiği olaylara daha anlamlı bakılabilir. Farklı kültürlerin birbiriyle yoğun etkileşim ve iletişim içinde olduğu günümüz küresel dünyanın temellerinin atılması, sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazandığı dönemlere denk gelmektedir.

Sömürgecilik ile bir kültür diğer bir kültürü tanıır ancak bu tanıma olumlu anlamda bir tanıma ve kaynaşma değildir. Baskın olan yani sömüren tarafta olan kültür, diğer kültür üzerinde, onu değiştirmeye yönelik hatta genelde yok edici boyutlara varan bir baskı politikası uygulamışlardır. Bununla birlikte sömürgeciliğin başlattığı kültürlerarası etkileşim, sadece sömüren ülke ve sömürülen ülkeler arasında bir karşılaşma ile son bulmaz. Üçüncü ülkeler de bu etkileşim sayesinde ortaya çıkan ticari faaliyetler yoluyla diğer ülkeleri tanıma fırsatı elde ederler. Bunun yanında, bilinen ve ticaret yapılan ülke sayısı arttıkça ve hatta endüstriyel olarak geliştikçe, insanlar diğer ülkelerdeki iş alanlarından faydalanmak için göç etmeye başlamışlardır. Örneğin; Avrupalı yenilikçi insanlar, girişimciler veya maceraperest, araştırmacı insanlar Amerika ve Avustralya kıtalarına doğru, yol almaya başlamışlardır. Ancak denildiği gibi bu yol alma dünya barışı kurmak ve tanışmaktan ziyade, ekonomik çıkarlar elde etmek ve verimli topraklardan ve kaynaklardan yararlanmak kısacası o topraklardaki farklı insanları ve kültürleri yok sayarak oraya yerleşmek, oradan faydalanmaktır (Balı, 2001: 182). II. Dünya Savaşı sonrasında sömürge durumunda olan ülkelerden çoğunluğu bağımsızlıklarını kazanmıştır ancak artık eskisi gibi homojen bir toplumsal yapı kalmamıştır.

Küreselleşme, farklılıkların vurgulanması, yerelin siyasal alana katılımı konularında ulus-devletin sınırlarının aşılmasına yönelik yeni politikalara kaynaklık etmiştir (Yanık, 2013: 60). Çünkü ulus devlet gibi içerisinde homojen yapıları barındıran toplum yapısı yerine tüm özgürlüklerin ve farklılıkların daha kolay bir araya gelebildiği küreselleşme ile bireyler ve gruplar, farklılıkların tuhaf karşılanmak yerine daha ilgi çekici olduğuna karar vermeye başlamış, ekonomik güçler bu farklılıkları birer kazanç yolu olarak değerlendirmeye başlamış, teknoloji de bu durumu destekleyici biçimde gelişme göstermiştir.

Modernleşmeyle ise artık evrensel değerler yerini bireysel istek ve arzuların ön planda olduğu bir toplum yapısına bırakmış ve bireysel bakış açısı modern ve postmodern dünyada kendisine sağlam bir zemin bulmayı başarmıştır. Özgürlük ve eşitlik söylemlerinden sonra postmodern dönemle birlikte artık yanlarına farklılıklara hoşgörü politikası da eklenmiştir (Kaymakcan, 2006: 8).

Bir başka önemli ve göz ardı edilmeye en müsait saik ise, toplumların sanayi toplumu aşamasıdır. Bu aşamada sanayileşen ülkelerde emek arzı, diğer ülkelerde ise

iş talebi dolayısıyla bir kitlesel hareketlilik gözlenmektedir. Bu hareketlilik sonucu toplumlarda bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim farklı kültürlerin bir araya gelmesiyle olsa da asla çokkültürlü bir politika anlamına gelmez. Çünkü dışarıdan gelen işçilerin adapte olması için eğitimden geçmeleri gerekiyordu ve bu bir nevi asimilasyona sebebiyet vermekteydi. Eğitim, modern sanayi toplumunun işleyişini sağlamak için, normal kabul edilen ve birbirinin yerine geçebilen bir halk yaratmakta kullanılmıştır (Doytcheva, 2016: 29).

En büyük etmenlerden bir diğeri ise uluslararası göçlerdir. Göç, en geniş tanımıyla, insan ve insan kümelerinin yaşadıkları alanlardan, geçici ya da sürekli olmak üzere başka alanlara gitmeleri veya sonucunda yerleşmeleri sebebiyle meydana gelen, aslında basit bir yer değiştirme hareketidir. Göç olgusu, coğrafi açıdan bir yerleşkeden ayrılan bireylerin, bir başka bir yerde yaşamlarını sürdürmeye karar vermeleriyle ve sonucunda bu kararlarını uygulamaya koymalarıyla ortaya çıkan bir durumdur (Saydam, 2010: 1). Sosyal alanda yaşanan teknik, ekonomik ve kültürel alanlarda tarihin hiçbir zamanında şahit olunmamış bir hızla yaşanan gelişmeler sonucu, gelişmelerin daha çok olumlu yönde olduğu gelişmiş ülkelere, gelişmelerin yavaş ivmede olduğu az gelişmiş ülkelerden göç yaşanmaya başlanmıştır. Bu göçlerle birlikte toplumlar çok etnikli, çok kültürlü, çok dilli yapılara dönüşmüşlerdir (Yanık, 2011: 80). Göç dalgalarının Batı ve Batı dışı olarak iki farklı yönü vardır. 1945’li yıllarda sömürgecilik yarışının bitmesiyle beraber Batı’nın sömürgeleştirdiği ülkeler zamanla bağımsızlıklarını elde etmişler ve dolayısıyla o eski kolonilerden Batı’ya doğru bir göç hareketi başlamıştır. Batı’nın emek yoğun işleri artırması beraberinde emek talebini artırmış ve öncesinde ters yönde ilerletilen göç hareketleri Batı’ya yoğunlaşmıştır. 1960’lı yıllarda Türkiye’den de özellikle Almanya ağırlıklı yapılan göçler buna bir örnektir (Anık, 2012: 85). Bu büyük göçler, farklı kültürleri, göç ettikleri yerde etnik olarak azınlık statüsünde görülmelerine sebebiyet vermektedir (Yanık, 2013: 43). Göç sonucu oluşmuş olan bu etnik azınlıkların ulus-devletleri oluşturan azınlıklardan bir farkı vardır; onlar ayrı bir yönetim kurarak ayrışmayı veya cemaate dayalı haklar istememektedirler. Sadece asimile olmadan toplumla uyumlaşmak ve tam bir vatandaş olarak kabul edilmek isterler (Kymlicka, 2015: 40). Bu kadar basit bir istem olmasına karşın, ABD, Kanada gibi yoğun göç alan ülkelerde 1960 öncelerinde göçmenlerden, kendi öz kültürel kimlikleri ve tarihlerinden vazgeçerek, yerleşik ve baskın kültürün politikalarını benimsemeleri

beklenmiştir. Bu politika göç olgusunda Anglo-uyum modeli olarak anılmaktadır ve 1970'lerde nihayetinde terk edilmiştir (Kymlicka, 2015: 45). Bununla birlikte, göçmenlerin oluşturduğu etnik azınlıklara verilen haklar özel alanla sınırlı kalmış, ancak gelişen dünya düzeniyle ve bireysel ve evrensel hakların tartışmaları sonucunda yaşanan siyasi ve kültürel gelişmelerle göçmen azınlıkların kamusal alandaki varlıkları dikkate alınır olmuştur. Azınlıkların kültürel, dilsel, dinsel talepleri, kendi kaderlerini belirleme hakkı ile paralel gelişme gösterdiğinden, farklılıkları kamusal alanda da tanıma politikaları üretilmeye başlanmıştır (Yanık, 2013: 45). Bu politikalarla, vatandaşların özerkliğinin, sadece bireysel özgürlüklerle mi, yoksa değişen sosyal devlet yapılanması sonucu herkese sağladığı sosyal hizmetlerle mi daha iyi sağlanacağı tartışmalarını daha da alevlendirmiş, bireylerin eşit haklara sahip olması onların aynı zamanda devlet içinde de vatandaş olarak özerkliklerinin tanınmasıyla temellendirilebileceği sonucuna varılmıştır (Habermas, 2005: 118).

Çokkültürlülük kavramı daha çok imparatorluklarda söz konusu olmuş ve başarılı politikalar daha çok bu imparatorluklarda uygulanmıştır. Çünkü ulus-devletler sadece siyasi anlamda değil, kültürel alanlarda da tek bir yapı olmayı hedeflemişlerdir ve bu yüzden daha çok monist bir yapıdadırlar. Oysa imparatorluklar yayılmacı bir politika uyguladıklarından dolayı, bünyelerinde farklılıkları barındırmaları gayet normal olmaktadır. Ulus-devletlerde tek dillilik esaslı ağır basarken imparatorluklarda bu yapı biraz daha kırılmaktaydı ve eğer bu farklılıklara saygı duyulabiliyorsa çokkültürlülük esasında alınan önlemler ve uygulanan politikalarda yapıcı, birleştirici ve başarılı olabilmekteydi. Osmanlı Devleti gibi olumlu örnekler karşın, özellikle 11. Yüzyıllardaki haçlı seferlerinde Batı'nın yeni koloni hareketlerindeki olumsuz tavırları da dünya sahnesindeki karşıt örnekleri oluşturmaktadır (Anık, 2012: 80-81). Bu yüzden, ulus-devlet yapısının kırılması çokkültürlü toplumlarda farklı kültürel yapıların özgünlüklerini dile getirmesi için bir fırsat alanı olmuştur. Çünkü modern dönemin bir ürünü olarak görülen ulus-devlet yapısı demokrasiyle çelişkili olarak özünde homojen bir toplum yaratma gayesini barındırmaktaydı (Yanık, 2013: 57) ve evrensel yurttaşlık ilkesi ile belirli bir ulusa veya kültüre önem ve öncelik verilmekteydi (Yanık, 2013: 61). Özellikle milliyetçilik akımlarının siyasi alanda daha hissedilebilir olmasıyla, ulus-devletin yapısı gereği, farklı kültürlere kapalı olma özelliği ve tek tip vatandaşlık anlayışına dayanan kamusal alan yapısı da

farklılıklara daha açık bir hal almaya başlamıştır (Köker, 2014: 11). Dünyanın *küresel köy* olarak ifade edildiği bir yüzyılda ulus-devlet yapısının bu kültürel homojenliğe olan eğiliminin sorun olarak görülmeye başlaması, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği gibi sınırlarında birçok farklı etnik köken barındıran ülkelerin çökmesi ve özellikle milliyetçilik söylemlerinin yükselişi göz önüne alındığında çokkültürlülük kavramının bu siyasal yönetim biçimlerinde tartışmalara sebep olması çok doğal olmaktadır (Anık, 2012: 83). Günümüzde bu tartışmaların önüne geçecek şekilde, homojenliğin ağır bastığı ulus-devlet modelleri varlığını sürdürmekte zorlanmaktadır. Bu devletlerin yerine farklılıkların hoşgörü ile karşılandıkları devletlerin çoğalması da bir o kadar doğal görülmelidir (Kaymakcan, 2006: 8).

Kültürel farklılıklarla birlikte yaşama, onların farklılıklarına saygı duyup koruma ve yerleşik kültürle aralarında uyum sağlama politikalarının örneklerini imparatorluklar örneği gibi geçmişten beri görmek mümkündür ancak değinmekte fayda var ki; geçmiş zamanların çokkültürcü politikaları hiçbir zaman demokratik ve liberal anlamda bir politika olarak tanımlanamamaktadır. Devletler karşılıklı olarak kendi ülkelerindeki farklı soydan azınlıkların haklarını koruyacaklarına dair anlaşmalar yapmışlardır. Bir ülkedeki azınlığa haklar tanımanın şartı, diğer ülkede bulunan kendi ülke vatandaşına tanınan haklarla sınırlıydı. Ancak bu, güçlü ülkenin daha zayıf olan diğer ülkeyi sömürmesinin ve içişlerine müdahalede bulunmasının önünü açan bir fırsat olarak görülmeye başlamıştır. Ayrıca, ülke içindeki farklı azınlıkların korunması ancak onlara yakın olan ve destek olacak başka bir soydaş ülke varsa mümkün olabiliyordu bu yüzden de tanınan haklar hem sınırlı kalmakta hem de net çözüm bulunamadığı için çatışmaları çözmede yetersiz kalmaktaydı (Kymlicka, 2015: 28). Bu yüzden, farklı kimliklerin tanınması politikalarının temellerinin, demokrasinin dünyada yaygınlaşması ve özellikle Batı toplumlarında eşitlik fikrinin yerleşmesiyle oluşturulduğu söylenebilir. Çokkültürlülük, yukarıda söylendiği gibi - Osmanlı Devleti gibi-, demokrasi öncesi dönemlerde de görülmekteydi. Farklı milletlerin kendi haklarını ve dinlerini korumakta özgür oldukları toplumlar yok değildi ancak farklılıklara haklar tanımanın karşılıklılık esasına dayanmasının yanında, bu farklılıklar bir sınıfı ya da bir grubu temsil ettiğinden, bu grubun dışında bireyin birey olarak farklılığının tanınması söz konusu değildi. Bu anlamda modern dönem demokrasilerinin çokkültürlülük kavramına yaptığı katkı elbette ki farklılıkların bireyselleşmesi olmuştur (Doytcheva, 2016: 17-18). Hatta bu katkı

zamanla birey ve cemaat tartışmalarına da sebebiyet verecektir ki son bölümde bu konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Ancak öncesinde söylenebilir ki, çokkültürlü toplumlarda, kavramın tanımı sadece farklı etnik kökenleri veya dini cemaatleri içerek şekilde yapıldığında farklılıklara grup temelli bakılması daha genel bir anlayış olmaktadır ancak kavramın sınırları, engellileri, dezavantajlı durumda olanları ve homoseksüelleri bile kapsayacak şekilde genişletilince, çokkültürcü politikalar tek tek bireylere kadar indirgenebilir duruma gelmiştir.

Demokratik olduktan sonra uygulanış biçimi nasıl olursa olsun kültürel farklılıkların seslerini duyurmaları ve toplumda tanınmaları bu rejim sayesinde olmuş, kültürler bir yandan kendi geçmişlerinden ve yargılarından kopmadan bir yandan da isteyerek veya yaşamsal süreç içerisinde zamanla ahlaksal, dinsel, kültürel değişimler göstererek yaşamlarını büyük oranda sorunsuz sürdürebilmişlerdir(Rockefeller, 2014: 107). Böylece, son iki yüzyıl içinde, yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmeler ve bunun sonucunda değişen siyaset anlayışının yaygınlaşması ile sadece belirli sosyal kesimlerin değil, tüm toplumun siyasete dâhil olduğu, diğer bir ifadeyle, tüm toplumun temsil hakkını kazandığı demokratik rejimler dünyanın her yerinde en iyi rejim biçimi olarak tanınıp, uygulanmaya başlamıştır (Örs, 1997: 29). Bireysel talepler, vatandaşlar arası eşitlikçi mücadeleler ve liberalizmin demokrasiye katkılarından sonra, sosyal ve siyasal alanda dezavantajlı durumda olanların bu alanlara katılımı, sosyal adalet ve refahı sağlamak, demokrasinin ilk uğraşı haline gelmiş, kapitalist toplum yapısına uygun olarak da herkesin sosyal haklardan eşit şekilde faydalanması sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü toplumsal mallar ve hizmetler ya bireyler tarafından üretilmekte ya da bireyler tarafından yararlanılmaktadır, bu yüzden, bu sosyal hizmetler herkes tarafından hak edilmiş durumda olmalıdır (Habermas, 2005: 112). Bu modern eşitlikçi fikirler sonucunda kültürel farklılıkların tanınması sorunu, toplumsal bir adalet sorunu haline almıştır (Doytcheva, 2016: 24). Önceki yüzyıllarda toplumun inanç sisteminin yapı taşı olan dinsel inanışlar, zaman ilerledikçe yaptırım gücünden yoksun kalmış, dini görüşleri ne olursa olsun tüm vatandaşların kabul edebileceği anayasal devlet ilkeleri artık toplumsal yapının istikrarlı ilerleyişinin bir koşulu haline gelmiştir. Dini inanışlar gibi felsefi ve ahlaki inanışlar da toplumun tamamı için bir yaptırım mekanizması kuramamıştır çünkü bunlar toplumun inanç yapı taşları haline gelememiştir. Böylece anayasal demokratik ilkeler toplumdaki yerini sağlamlaştırmıştır (Rawls, 2007: 55).

Demokratik ilkelerin, küreselleşme ve modernleşme gibi gelişmelerin, çokkültürlülüğe yaptıkları katkılar yanında hoşgörünün tüm farklılıklara eşit olması görüşü de yaygınlaşmıştır yani, farklı kültürler arasında herhangi bir ayırım veya üst üste ilişkisi gibi farklar olmamaktadır. Eğer bu eşitlik durumu olmasaydı çokkültürlülüğün geliştiği ortamlarda meşru bir zemin bulunamaz ve çokkültürcü politikaların uygulama alanı daralır. Her kültür kendisi ve toplumun geri kalanı için bir önem ve değer arz etmektedir ve önemlidir. Zaten kimliklerin varlığı da ötekilerin varlığı ile anlam kazanmaktadır (Akıncı Çötök, 2010: 10). Çokkültürlü toplumlarda, farklı yaşam biçimlerinin eşit olarak bir arada varoluşu, vatandaşlara aşağılayıcı yaptırımlara maruz kalmadan, geldiği ve ait hissettiği kültürünü yaşayabilme ve çocuklarını da aynı kültürel dünyada yaşatabilme, yeri geldiğinde diğer kültürleri olduğu gibi kendi kültürlerini de sorgulayabilme, değiştirebilme güvencesini verir. Bu güvence ile modern dünyanın hızlı değişimine karşı direnç gösterebilen kültürlerin varlığını koruma gücü de verir. Bu güç ise sadece yabancıları ve yabancı olmayanları ayırmakla değil aksine onlar arasındaki karşılıklı etkileşimle artmaktadır (Habermas, 2005: 131-132).

Çokkültürlü ve aynı zamanda liberal olan bir toplumda her bireyin haklara sahip olma hakkı vardır. Burada hak kavramı iki farklı anlamda kullanılmakta ve buna göre de farklı uygulanış biçimleri ortaya çıkmaktadır. Birinci anlamıyla haklara sahip olma hakkı, sırf insan yaratılışından gelen, bireylere bir topluluğun mensubu olmalarından ve yine bu topluluğun koruması altında olduklarından dolayı kaynaklanmaktadır. Burada tam anlamıyla örgütlü bir toplum yapısından bahsedilmemektedir. Bireyin kabul edilebilmesi tamamen Kant'ın da bahsettiği ahlaki bir kabulden ibarettir. Bu ahlaki kabul, bireyleri olduğu gibi, sadece insan olma sıfatıyla yani bireyleri birbirinden ayıran bütün kültürel, dinsel ve dilsel farklılıklar ikinci plana atılmasıyla tanınmasını ve haklara sahip olmasını savunmakta, bireyin, diğer bireyler tarafından insanlık onuruna yakışır bir biçimde muamele görmesini beklemektedir. İkinci anlamıyla haklara sahip olma hakkı ise, sivil, politik yani vatandaşlık haklarına işaret eder. Bireyin örgütlü bir politik ve hukuki topluluğun mensubu olarak haklara sahip olma hakkına işaret eder ve dokunulmaması gerekliliğinden bahseder. Burada artık örgütlü bir biçimde, tanınma haklarına sahip olan bireyler, tanınma konusunda olumlu tutum sergilemesi gereken diğer kişiler ve bu haklara yönelik taleplerin korunmasını garanti altına alan bir

devlet mekanizması, kamusal alan, vardır (Benhabib, 2006: 66-68). Kamusal alanda çokkültürlülüğü; modern demokrasilerin bir ürünü olan, devletin kurumlarını yeniden biçimlendirerek ve kişilere farklılıklarını geliştirmek ve diğer bireylere aktarmak için fırsatlar sunan bir siyasi program ya da bir ideal olarak tanımlayabiliriz (Doytcheva, 2016: 25).

Günümüz devlet yapılanmalarında çokkültürlülüğün gelişimine önem verecekse, bunun ancak kamusal alana da yayılmasıyla, yani devletin sınırlı da olsa müdahalesiyle mümkün olacağı görüşünü de kabul etmek gerekmektedir. Gelişen liberal-refah devlet yapılanması eskinin aksine siyasi yapılanmasında kültürel çeşitliliği bizzat kendisi korumalı, kültürlerini yaşamaları ve diğer bireylere de tanıtmaları konusunda teşvik etmeli, gelenek ve göreneklere dayalı koruyucu veya muafiyet sağlayıcı önlemler almalı ve bunun gibi ayrımcılıkla ilgili mücadele programları oluşturmalıdır. Böylece, oluşturulan programlarla yerleşik kültürün ve azınlık kültürünün birbirine adapte olması sağlanabilecektir (Doytcheva, 2016: 23). Çokkültürlülüğün belki de bu kadar tartışma alanı oluşturması, sınırlarının kimleri kapsamaması gerektiğinin sürekli sorgulanması bu yüzdendir. Devletin sınırlanması gerektiği görüşüne sıkı sıkıya bağlı olan liberal geleneğin aksine şimdi devleti iş başına çağırmak, bu geleneklerin de sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü birey farklılıklar karşısında seçim yaparak ancak özgür bir tercihte bulunabilir. Bireyin özgür olması demek budur. Farklı kültürlerin yok olma riskine karşı devletin alacağı bir önlem sayesinde, o farklı kimlik, kendi değerlerini diğerlerine aktarabilecek ve bireyler bu farklı değerler arasında tercihlerde bulunabileceklerdir. Oysa tek bir değer yapısının olduğu toplumlarda bireyin özgür olması gibi bir durum söz konusu olmaz zaten ortada seçilmesi zorunlu tek bir tercih vardır (Okullardaki zorunlu seçmeli dersler gibi).

Tüm dünya ülkelerinde devlet, vatandaşlarının refahını, güvenini, adaleti ve ortak aidiyet duygusunu sağlama, açısından en önemli kurumdur. Eğer kaynağı birkaç farklı topluluk oluşumuna dayanıyorsa, ortak yaşam için toplulukların önyargılarının kırılması, görüş açılarının genişletilebilmesi konularında rolü daha da tartışılmaz olacaktır. Devletin kurumlarının farklı toplulukların üyelerine tarafsız davranması ve farklı toplulukları aynı şekilde temsil edebilmesi, onlara, bir arada çalışabilme, önyargılarını kırma fırsatları sunacak ve birbirleri üzerinde otorite kurmaya çalışmalarını engelleyecektir (Parekh, 2002: 268). Çünkü her toplum çokkültürlü

olabilir ancak, farklı kültürlerin karşılaşma alanları çok kısıtlı kaldığında bunların etkileşimleri zorlaşabilecektir. Bu büyük çapta olmayan ilişkiler kültürlerin birbirlerini tanımalarının önündeki en büyük engel olarak toplumun da bütünleşmesini zorlaştıracaktır. Bu yüzden devlet, geniş çapta ve planlı politikalar izlemeli, farklı kültürlerin varlığını ve topluma katkılarını kamu önünde dile getirerek takdir etmeli, hoş karşılamalı, onlara seslerini duyurabildikleri platformlarda yer vererek özgüvenlerinin geliştirilmesine yardım etmelidir. Ulusal mirası simgeleyen müze, müzikal, edebi alanlarda ve sanat galerinde özellikle, çokkültürlü toplumu oluşturan azınlıkların da değerlerini sergilemeli ve toplumun geri kalanının bunları tanımalarını sağlamalıdır. Ayrıca farklı toplulukların, dini birliklerin vb. temsilcilerinden oluşan yerel veya bölgesel danışma meclislerinin kurulması, o kültürler arası etkileşimi artıracak, kültürlerarası işbirliğini hızlandırarak ortaya yeni bir çokkültürlü kamusal alan çıkmasını sağlayacaktır. Böylece tüm topluma yayılmış ortak zevk kaynakları oluşur ve toplumda genel bir hoşgörülü çokkültürlü yapılanma kendiliğinden kurulmuş olur (Parekh, 2002: 284).

Tüm bireylerin özgür ve eşit olması gerektiğini savunan bu liberal devletler, sosyal ve siyasal alandaki kültürel farklılıklara, karşılıklı, saygı duyma politikası üzerinde inşa edilmişlerdir (Gutmann, 2014: 45) ve toplumun çıkarlarına göre tasarlanmış durumdadırlar (Habermas, 2005: 152). Taylor'a göre de, liberal bir devlet, yapısı gereği, farklılıkları teşvik etmek ve onların kültürlerini yaşatmalarını sağlayıcı politikalar uygulamak (Doytcheva, 2016: 48) ve dezavantajlı gruplara kültürlerini korumada yardım etmekle sorumluluk altındadır (Gutmann, 2014: 27) çünkü her bireyin eşsiz olduğunun ve her şeyden bağımsız olarak önce insanlığının tanınması, liberal demokrasilerin özünde yatan temel amaçtır (Gutmann, 2014: 31). Rawls'ın adaletindeki temel ilkelerin var olabileceği liberalizm de bu temel amaçları barındırmalıdır. Öncelikle liberalizm, siyasal özgürlükleri ve temel hakları güvence altına almış olmalı, bireylere adaletli bir fırsat eşitliği sağlamalıdır ve eşitlikçi liberal bir toplumda, toplumsal eşitsizlikler ancak ve ancak kurumlar bunları en dezavantajlı konumda olan bireylerin yararına değiştirdiğinde kabul edilebilir olmalıdır. Liberalizm bu bağlamda temel hak ve özgürlükleri eşit şekilde kullanabilecek olan vatandaşlarına gerekli olan makul araçları sağlamakla mükelleftir (Rawls, 2007: 52).

Walzer'e göre de, iki çeşit liberalizm vardır ve çokkültürlülüğü doğru anlamlandırmak açısından bunları iyi analiz etmek gerekir. İlk liberalizm türünde,

devlet sosyal ve fiziksel ihtiyaçlar dışında topluma müdahalede bulunmaz, tarafsızdır, yani vatandaşlarının güvenliğini ve refahını sağlamak dışında hiçbir kültürel ya da dinsel projeleri olmayan bir devlet vardır (Walzer, 2014: 117), burada Gutmann'ın konuya verdiği rnek Amerikan doktrinidir; devlet vatandaşların dinsel özgürlüklerini korur ancak kendi kamu kurumlarının herhangi bir dinle bağlantı kurmasına izin vermez (Gutmann, 2014: 32). Taylor için bu tür bir liberalizm, tüm bireylere vatandaşlar olarak, haklarını eşit kullanma konusunda temel hak ve özgürlükler gibi garanti verir ve uyuşmazlık durumunda kimin hangi hakkı nasıl kullanacağına mahkemeler karar vermektedir. Böylece, eşitlik ilkesi yasalarla da korunma altına alınmiş olacaktır (Habermas, 2005: 115). Parekh'in politik bütünleşme adını verdiği  yöntemden (prosedrc, sivil asimilasyoncu ve darı modelleri) prosedrc görüşe göre de devlet, sadece barış ve istikrarı sağlamakla görevli kılınmaktadır. Çünkü derinleşmiş farklılıkların çözülmesi süreci akılcı yollarla çözüme kavuşturulamayacak kadar büyüktür, bu yüzden devletin farklılıkları da gzeterек mümkün olduğunca az sayıda toplum için zorunlu kurallar belirlemesi gerekmektedir. Ve bu zorunlu kuralların dışına çıkmadığı vatandaşlarına istedikleri yaşam biçimini seçmekte özgürlük sunmaktadır. Minimum ve tarafsız devlet modeliyle azami bir politik birlik, azami bir çeşitlilikle birleşmiş olacak, devlet farklı yaşam biçimlerini seçenlerin ahlaki özgürlüklerini de korumuş olacaktır (Parekh, 2002: 255). Ancak devletin tamamen tarafsız olması bazı temel alanlarda, örneğin; eğitim, kamu kurumlarının ve mahkemelerin hizmet dili, resmi tatil günlerinin dinlere göre belirlenmesi gibi, tarafsızlığının sorgulanması sorununa yol açacaktır. Çünkü böyle bir tarafsızlık durumunda, çoğunlukta olan kültürün gücünü sağlamlaşırken, azınlıkta olan kültürün kültürel farklılıklarının korumasını zorlaştıracaktır (Kymlicka, 2015: 104). Ayrıca, devlet toplumun devamlılığı için belli toplumlara özgü; hayvanların kullanıldığı şiddet sporlarına, zorlamalı evliliklere, ırk ayrımlarına, kürtaja, eşitinsel evliliklere vb. izin verip vermemekte kararlar almak zorunda kalacaktır. Bunlar hakkında yasalar ıkartmadığı takdirde belli grupların korunması aşamasında sorunlar yaşayacak, çıkarttığında ise ahlaki bir tavır almış olacak ve farklı yaşam koşullarını benimsemek isteyenleri zorlamış olacaktır. Ayrıca bu görüşe göre, vergilendirme sistemi, kamu kaynaklarının dağılımı, farklı haklara verilmesi gereken önem konularında nasıl anlaşılmaya varılacağına açıklamada prosedrc bütünleşme biçimi yetersiz kalacaktır. Yani, en tarafsız devlet bile en azından, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların karşıtlarına karşı zor kullanacaktır bu

yüzden, devlet hiçbir zaman tam anlamıyla tarafsız olamayacaktır zaten bazı durumlarda olmaması gerekir çünkü bir toplum ne kadar çokkültürlü ve buna bağlı olarak hoşgörülü olsa da, hiçbir zaman belli bir kültürün baskınlığından kurtulamaz (Parekh, 2002: 258-259). İkinci tür liberalizmde ise devlete, belirli bir ulusun, kültürün ve dinin koruyuculuğu görevi verilmektedir, Taylor'un tercihi de liberalizmin bu boyutundan yana olmaktadır (Walzer, 2014: 117). Burada da politik bütünleşme biçimlerinden darı modeli, bu liberal yönetim biçimine uygun görülmektedir. Bu modele göre, devlet, gevşek bir topluluklar birliği olarak, onu oluşturan kültürel farklılıkların geleneksel yaşam biçimlerini izlemekte ve onların gerekli toplumsal, politik, ekonomik ilişkilere girmekte özgür olacağı yasal bir kurum olarak ahlaki herhangi bir statüye sahip değildir, var olma sebebi sadece kendisini oluşturan kültürel toplulukları korumaktır. Devlet, onların iç işlerine karışmaz, ama özerkliklerini tanıyıp kurumsallaştırması, gelenek ve adetlerini uygulaması beklenir (Parekh, 2002: 256). Ancak bu yapılırken üç temel kural şart koşulmaktadır. Birincisi, tüm vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin korunması şartıdır ki bu liberalizmin özünde olmazsa olmazlarından. İkincisi, vatandaşların kamu kurumlarının temsil ettiği kültürel değerleri kabul etmesi için zorlama ve baskıya maruz kalmamasıdır. Son şart ise, kamu kurum ve kuruluşlarının demokratik araçlarla denetlenebilir durumda olmalarıdır (Gutmann, 2014: 32). Rawls'ın ve Taylor'un savunduğu gibi bir tür yumuşatılmış liberalizm olarak görebileceğimiz bu tercih sistemi, sosyal refah devlet anlatılarına daha uygun olmakla birlikte uygulama açısından da dezavantajlı bireylerin daha çok faydasına yöneliktir. Çünkü bireysel farklılıkların ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında, ihtiyaçları piyasanın eline bırakmak bazı durumlarda onları daha dezavantajlı hale getirebileceği gibi bazen de ihtiyaçlarının tamamen karşılanamamasına da sebebiyet verecektir.

Sivil asimilasyoncu görüşe göre bireyler özel alanda istedikleri kültürel seçimleri yapmakta özgürken, kamusal alanda toplumun genel politik yapısını kabul etme zorunluluğu yaşamaktadırlar. Bu model diğer iki modelin ortasında yer alarak, bu gibi zorunlulukların önüne geçilmesini önermektedir. Politik kurumlarda tek tiplik mevcutken, aile ve toplumu kapsayan kamu yaşamında çeşitlilik tercih edilmektedir. Buna göre kamusal alanda tek tiplik sağlanması toplumda çeşitliliklerin hoş görülmesi adına çeşitlilik yelpazesinin ilkelerini ortaya koymaktadır. Modelin fikir olarak temelleri Lock ve sonrasında Rawls'ın fikirleriyle büyük oranda uyuşmaktadır

ancak birçok eleştiriyi de bünyesinde barındırmaktadır. Öncelikle kamusal alanla özel alan arasında keskin bir ayırım yapıyor olması toplumsal olarak bazılarının azınlıkta kalmasına sebebiyet verecektir. Örneğin eğitim kurumlarında çeşitlilik mi yoksa tektiplik mi olması gerektiği hala sıcaklığını koruyan bir tartışma mevzudur. Çünkü eğitim kurumları politik boyuta sahip olmasına rağmen, çocuklar aynı zamanda kültürlerinin devamlılığını sağlayan birer bireydirler. Eğitim kurumlarını sadece devlet denetimine tabi bir kamu kurumu olarak nitelendirmek, farklı kültürlerin değerlerini göz ardı etmek riskiyle karşılaşacaktır. Ayrıca bu görüş, özel alandaki özgürlükleri koruma konusunda da bir fikir sunmamaktadır. Bir kültürün baskın olduğu bir toplumda, özel yaşamda çeşitliliklerin özgür bırakılması, hoşgörünün yerleştirilmesi için yeterli olmamaktadır, devlet ve diğer kamu kurumlarının etkili, etkin ve destekleyici politikalar yürütmesi gerekmektedir (Parekh, 2002: 256 ve 259 ve 262). Sivil asimilasyoncu görüşe getirilen eleştirilere Rawls'ın önerisi, toplumu objektif bir şekilde oluşturmaktır. Bireyler tüm değerlerinden sıyrılarak, kendi sahip olduklarının bilgisi olmadan bir araya gelmekte ve toplumun geleceğini belirleyen kararları bu objektiflik içinde almaktadırlar. Bunun sebebi toplumda baskın bir kültürün oluşmasının önüne geçilebilmesidir. Böylece toplumsal adalet herkes adına sağlanmış ve kararlar en dezavantajlının bile lehine olacak şekilde alınmış olacaktır. Liberalizmin değişmez minimal devlet savunusuna karşı bu görüş, devletin fonksiyonlarında da artışa sebebiyet vererek klasik liberallerin de eleştiri oklarını üzerine çekmektedir.

Kymlicka'nın liberallere bakış açısı ise onların azınlık hakları konusunda verdikleri tepkilere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, demokratik olan bir devletin, hukuk sisteminde eksiklikler varsa, bu eksiklikler toplumsal yapıları etkileyerek zamanla kültürel ve etnik değerler üzerinden sorunların büyümesine sebebiyet vermektedir. Bunun önüne geçmek çok kolay olacaktır çünkü hukuk sistemini şeffaf, herkese açık ve herkesi içine alacak şekilde yeniden düzenlemek yeterlidir. Ancak çözümü daha zor olan bir diğer örneğe göre, eğer sorunun sebebi modernleşmenin ve küreselleşmenin beraberinde getirdiği ekonomik eşitsizlikler ise, etnik ve kültürel farklılıklara bağlanan ekonomik eşitsizlikler düzeltilinceye kadar ayrılıkçı söylemler devam edecektir. Bu sorunlardan başka, toplumun farklılıklara verdikleri tepkiler de liberal toplumların bireyselliği ve özgürlükleri ne kadar içselleştirdiğini göstermektedir. Yani farklılıklar hakkında önyargılarla dolu olan bir toplumda

bireyler kendilerini dışlanmış hissedecekler ve liberal değerlerle örtüşmeyen bir şekilde toplumda ayrılıkçı söylemler, eşitsizlikler ve özgürlüklere sert müdahaleler olacaktır. Liberal kabul edilen bu toplumlar, demokrasinin özünde barındırdığı hoşgörü ve uyumlu yaşayabilme ilkelerini yaşama geçirirlerse ancak ayrılıkların da önüne geçilebilir (Anık, 2011: 72). Çünkü baskı altına alınmış, toplumdan kendisini dışlanmış hisseden bireyler veya farklı kültürler sadece sistemi ve toplumsal düzeni eleştiren söylemlerde bulunarak, yürüyüşler ve protestolar düzenleyerek adalet ve eşitliği sağlama konusunda başarılı olamayacaklardır (Güvenç, 2004: 63).

Bir sonuç cümlesi olarak şunu özellikle belirtmek gerekir ki, çokkültürlülük politikaları kimi zaman ayrışmanın bir temeli olarak görülmüş, kimi zaman sorunların en temel çözüm yolu olarak belirtilmiştir. Günümüzde çokkültürlülük politikalarının bireyleri toplumsallaşmaya ittiği yadsınamaz bir gerçektir. Böylece, örneğin göç ile bir başka ülkeye sığınan göçmenler veya azınlıklar, toplumun geri kalanından dışlanmasının önüne geçilmeye çalışılmış ve farklılıklara saygı her şeyin başında olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu türden bir anlayış, toplum içindeki farklılıkların birbirine güven duymasının ve uzlaşmasının da önünü açmıştır (Anık, 2012: 270). Çokkültürlülük politikalarının olumsuz yansıdığı düşünün görüşlere göre ise, göçle bir ülkeye yerleşmiş olan herhangi bir farklı etnik kökenin sonraki kuşaklarının, öz benliklerini yitirmeleri tehlikesidir. Devletin uygulamış olduğu herhangi bir asimile etme veya zor kullanma programının olmamasına rağmen, göçmenlerin anavatanlarıyla ilişkileri zamanla kopmaya başlamaktadır. Örneğin, anavatanlarından ayrılıp başka bir ülkeye yerleşen anne ve babanın, o ülkenin dilini öğrenme konusunda yaşadığı zorlukları muhtemelen çocukları yaşamayacaktır ve daha sonraki gelen neslin kendi dillerini unutmaları muhtemeldir. Buna karşın, çokkültürcü bir devletin alabileceği bir önlem veya göçmenlerin talepleri olarak sivil toplum kuruluşları kurulabilmekte, o kültürü yaşatmaya yönelik sosyal etkinlikler düzenlenebilmekte veya kendi dinlerini özgürce yaşamalarına izin verilebilmektedir (Anık, 2012: 273).

Yine olumsuz bakış açılarından bir diğeri de muhafazakâr veya daha milliyetçi kesimlerden gelmektedir. Onlara göre çokkültürlülük politikaları ulus-devlet yapısını zedeleyen ve ulus olma bilincini zayıflatan politikalar olmaktan öteye gidemez çünkü ayrımcılık içeren bir sözcük ve kavram olduğunu düşünmektedirler. Özellikle göç yoğunluğunun Batı'ya artması sonucu bu kesimler onları kendi kültürlerine karşı bir

tehdit unsuru olarak görmüşlerdir. Siyasi işleyişi ve sosyal toplumsal düzenlerini bozacaklarını düşündükleri bu göçmenlere karşı olumlu tavır takınmaları ya yıllar sürmüş ya da çokkültürlülük üzerinde olumsuz yorumlar yapılmasına sebebiyet vermiştir. Batı'da kavrama olumsuz bakışlar bu temelde ilerlerken, Batı dışındaki karşıt görüşler ise kavramın, Batı dünyasının gücünü devam ettirmek adına, Batı dışındaki ülkelerin güçlerini azaltmak, kendi içlerinde karışıklığa ve ayrımcılığa sebep olmak için desteklediği bir kavram olduğunu söylemektedirler (Anık, 2011: 62). Çünkü çokkültürlülük karşıtlarına göre, azınlıklara farklılaştırılmış haklar tanımak, azınlıkları bir tür gettolaşmaya itecektir, onların toplumun geri kalanıyla bütünleşmesini güçleştirecektir (Kymlicka, 2015: 40). Bunun tam tersi olarak, çokkültürlülük politikaları azınlıklara o toplumda verilen değer bir göstergesi olmaktadır. Ezilmek ve yok edilmek korkusu olmayan farklı kültürler kendilerini daha da çok topluma ait hissedebileceklerdir.

Günümüz çağdaş devletler sistemine baktığımızda, artık hemen hemen hiçbir ülkenin homojen bir yapıda olmadığını rahatlıkla görebilmekte ve söyleyebilmekteyiz. Bu homojen olmayan yapı bir çoğulculuğu ifade etmektedir ve farklı kültürel değerlerin olduğunu bize söylemektedir. Bu demek oluyor ki, farklı kültürlerin olduğu devletler, çokkültürlüdür. Ancak bu ülkelerin veya diğer toplulukların çeşitli kültürlerle oluşmuş olması onların bu yapıyı savunuyor veya bu yapının devamlılığını arzu ediyor olduğu anlamına gelmemektedir. Burada çokkültürlülükle bağlantılı ancak tamamen farklı bir anlama sahip olan "çokkültürcülük" kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram, çokkültürlü devlet veya toplumların, özlerinde, farklı kültürleri barındırdıklarını kabul etmeleri ve onlara haklar tanıyıcı hatta haklarını koruyucu politikalar yürütmesini ifade etmektedir.

Çokkültürlü toplumlarda sükûneti sağlayabilmek adına oluşturulan bu politikaların sistemleşmesi, zamanla kenara itilmiş grupların da haklarını savunabilen bir mekanizmayı da çalışır hale getirecektir. Bunun zamana yayılmasının sebebi ise, diğer dezavantajlı grupların sorunlarının önemsiz olması veya böyle görülmesi değildir. Ancak onların sorunlarına yönelip ve sonucunda kaliteli ve kalıcı çözümler üretebilmenin ilk basamağı toplumu kargaşa ortamından uzaklaştırarak, hoşgörünün yaygınlaştırılmasından geçmektedir. Bu sayede toplum, kenara itilmiş, dezavantajlı grupların sorunlarına bir bütün halinde, bir olmuş şekilde ve daha objektif gözlerle yaklaşabilecektir. Sonuç olarak, çokkültürlülük kavramının toplumda nasıl

anlaşıldığı o toplumun buna karşı verdiği tepkiyle doğru orantılıdır. Bu yüzden kavramın tanımı yapılırken özellikle ayrımcı kavramlardan uzak durulmalıdır. Bu sayede farklılıklar, çatışma sebebi olarak değil, dünyaya bakış açımızı genişletecek objeler olarak görülebilir ve bu durum avantaja çevrilerek farklı bakış açıları ve farklı deneyimler elde edilebilir. Bunun içinde öncelikle farklılıklara, topluma uyum sağlayana kadar tolerans göstermemiz gerekir çünkü farklılıklar toplumdaki her kurumda her vatandaşın yaralandığı haklardan eşit derecede faydalanmalıdırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN DÖNEMDE KAMUSAL ALAN VE SİYASAL KATILIM TARTIŞMALARI

I. KLASİK LIBERALİZM BAĞLAMINDA KAMUSAL ALAN VE SİYASAL KATILIM DÜŞÜNCESİ: JOHN LOCKE

Doğal hukuk ve doğal haklar, insan haklarının temelinde yatan en eski felsefi yaklaşımlardır. Geçmiş antik Yunan'a kadar uzanan doğal hukuk kuramı, doğada ve insan doğasında rasyonel bir düzenin olduğu düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bu kurama göre, doğadaki her bir varlık hem tek başına hem de hepsi bir arada, bir düzen dâhilinde amaçları etrafında birleşmişlerdir. Birey rasyoneldir ve doğal düzenin bir parçası olarak amaçlarına ulaşacağı yolda makul davranışlar sergileyebilme yetisine sahip olarak kabul edilmektedir. Bu makul davranışlar diğer tüm insanlardan da beklenmekte ve her yerde, her zaman, herkes için geçerli olduklarından dolayı evrensel olarak kabul edilmektedirler. Doğal hukukun ilkeleri, insan doğasının yöneldiği iyilik veya mutluluk amacına ulaşmaya yönelik olarak, insanın kendisini bulmasında ve kendisini geliştirmesinde ona yol gösterecek temel ahlâkî normlar olarak tanımlanmaktadır (Uslu, 2011: 26). Doğal haklar ise bireylerin doğuştan sahip olduğu ve özgür iradeleriyle kullanabilecekleri taleplerini ifade etmektedir (Locke, 1999: 19). Doğa durumu, doğal hukuk ve teorileri, her dönem düşünürleri etkisi altına almış ve tartışmalar bir şekilde doğa durumunu kendisine ya yandaş olarak ya da karşıt olarak belirlemiştir. Locke, doğa durumu teorisini kendisiyle özdeşleştirmiş düşünürlerdendir ve kamusal alanı yakından ilgilendiren toplumun oluşması ve toplumsal hayata dair teorileri, doğal hukuk bağlamında incelemiştir. Çalışma da kendisine yer vererek, konumuza sağlam bir zemin hazırlamış ve kamusal alanı temellendirmiş olacağımızı umuyoruz çünkü günümüz kamusal alan ve farklılıkların uyum içerisinde yaşayabilme sorunlarına dair çözümlerin, doğa durumu tezinden yola çıkarak Locke felsefesinde temellendirildiğini bilmekteyiz.

Locke'un kendi deyişiiyle doğa durumu:

“Tabiat kanunlarına bağlı kalarak, başka bir insanın isteğine bağlı kalmadan ya da terk etmesini istemeden hareketlerini ve uygun olduklarını düşündükleri malların ve insanların tasarrufunu düzenlemek için mükemmel bir özgürlük durumudur” (Locke, 2002: 23).

Tunçay'ın kitabında aktardığı üzere Locke için doğa durumu;

“Siyasal erki doğru anlamak ve onu kaynağından türetmek için, bütün insanların doğada ne durumda bulduklarına bakmalıyız. Bu, insanların kimseden izin almadan ve başka birinin iradesine bağlı olmadan, doğa yasalarının sınırları içerisinde, eylemlerini düzenlemek, mallarını ve kişiliklerini uygun buldukları gibi kullanmak konusunda etkili bir özgürlük durumudur” (Tunçay, 1986: 229).

Bu durum aynı zamanda, bireylerin mülkiyet haklarını kullanırken ve kendi eylemlerini yerini getirirken sadece doğa durumundaki doğal hukuka bağlı oldukları, otorite ve yargılama haklarının karşılıklı olarak tüm bireylere ait olduğu ve hiçbir bireyin bir başkası üzerinde egemenlik kurmadığı bir eşitlik durumudur. Burada kastedilen özgürlük ile bireylerin, başka bireyler üzerindeki zoraki eylemlerinden, baskı ve sınırlarından korunma durumu ifade edilmektedir ve özgürlüklerin garantisi doğal hukuk olmaktadır (Toku, 2005: 218). Özgürlüğe yaptığı vurgu göz önüne alındığında, doğa durumu ve doğal hukuk teorisinin özünde bireycilik görüşünün yer aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu yüzden doğal hukuk teorisinin temeli, bireyin akılı, özgürlüğü ve bireyin doğası kavramlarını içermektedir. Yunan ve Roma felsefine göre de akıl, insan ile diğer varlıkları birbirinden ayıran en temel değer olarak görülmektedir ve insan doğası akla dayandırılmaktadır (Erdoğan, 2006: 46-47). Doğa durumunda tüm insanların bağlı olduğu bu akıl, insanların isteklerini yerine getirirken, mülkiyet haklarını kullanırken ve kuralları uygularken tamamen doğal hukuka tabi olduğu bir akıldır (Toku, 2003: 73). Bu akıl sayesinde, doğa durumundaki bireyler, eşit ve özgür bireylerdir ve kimsenin bir kimse üzerinde baskıcı yaptırımını olamamaktadır. Bu yüzden ki doğa durumundaki özgürlükleri mutlak özgürlükler olarak tanımlayabilmekteyiz (Savran, 1987: 26). Ancak belirtmek gerekir ki, Locke'a göre doğa durumundaki bu mutlak özgürlük bir başkasının özgürlük alanına müdahaleyi yasaklar, bireyin denetimsiz bir harekette bulunmasının önüne geçer. Bireyler mülkiyetlerini savunurken ve kişilik haklarını korurken özgürlük alanlarını sadece bir başkasına zarar vermeme noktasına kadar genişletebilir (Locke, 2002: 24). Bu anlamda Locke'a göre insanlığın ilk hali olan doğa durumunda bireyler sadece doğa yasalarına yani doğal hukuka bağlıydılar. Bir insan

bir diğerk insanın istek ve emirlerine maruz kalmak zorunda değildi ve bu anlamda doğa durumu, toplumdaki bireyler için mükemmel olan bir özgürlük alanı oluşturmaktaydı (Locke, 2002: 23). Bu özgürlük alanından yola çıkarak, bugün oluşturulan veya sınırları tartışılan kamusal alanlarda, tüm bireylerin ve dolayısıyla tüm farklılıkların eşit kabul edilmesi fikri de kendisine felsefi temellerini bulmuştur.

Uygar toplum oluşturulmadan önce doğa durumu tüm insanlığa hâkimdi ve bu durumda herhangi bir otorite bulunmamaktaydı. Buna rağmen bireyler birbiri ile yardımlaşma, barış ve uzlaşma içerisindeydi ve toplumsal iş bölümü vardı, ancak bu huzurlu ortamın devamlılığını sağlayacak olan kuralları yürütecek ve kontrolünü sağlayacak bir üst otorite bulunmaması yazılı olan ve yaptırımını bulunan hukuk kurallarının da olmamasına sebebiyet vermiştir. Bireyler yaptıkları hataların sonucunda uğrayacakları yaptırımları hukuk kuralları çerçevesinde tanımlamış durumda değillerdi (Sabine, 1969: 212). Ancak doğa durumuna hukuk kadar etkili olan doğa yasaları hâkimdi. Bu yasalar, doğa durumundaki düzeni yöneten ve herkes için bağlayıcı olan yasalardı ve doğa durumundaki bireylerin özgür ve eşit olabilmelerinin de bir garantisiydi (Şenel, 2008: 369) çünkü doğa yasaları Tanrı'nın, insanlara doğayı keşfetmelerini sağlaması için gönderdiği, yasaklayıcı emirler olarak kabul edilmekteydi (Toku, 2003: 93) ve bu haliyle hayatın devamlılığı için insanların uymak zorunda oldukları yaptırım gücüydü. İnsanlar bu yasalar sayesinde rasyonel olarak doğaya uygun bir yaşayış tarzı sergilemekteydi(Locke, 1999: 19). Doğa yasaları insanlara akılları sayesinde bu ilahi emirlere uymalarına dair zorlar ve bu emirlere uyulmadığı takdirde karşılaşacakları yaptırımları belirler(Locke, 1999: 65). Locke için doğa yasalarının yasa olarak adlandırılmasının temel sebebi, nasıl ki yasaları mutlak ve üstün olan bir iktidar yapıyorsa doğa yasalarını da Tanrı'nın buyrukları olması ve Tanrı iradesi ile oluşmuş olmasıdır. Bununla birlikte bir yasayı incelediğimizde içinde yasaklar ve olması gerekenlerin yazdığını görebilmekteyiz. Hatta yasaklara uymadığımız durumlarda karşılaşacağımız yaptırımlar bile yasalarda belirlenmiş bir şekildedir. Doğa yasaları da, akıl vasıtasıyla neyin doğru veya yanlış olduğunun belirlenebileceğinden bahsetmektedir ve bu anlamıyla yasalar gibi bağlayıcı bir nitelik taşırlar ki bunun sebebi de Tanrı'nın buyruklarına uyulmadığı takdirde karşılaşılabilecek yaptırımlar ve ahlaki bir görev bilincidir (Locke, 1999: 19).

Peki, bireylerin böyle özgür oldukları ve düzenin doğa yasalarıyla zaten sağlandığı bir durumdan çıkarak, özgürlüklerin daha kısıtlı olduğu sivil bir toplum ve siyasi bir iktidarlık kurmalarının sebebi ne olabilirdi? Bu sorunun en popüler cevabı; çıkan kargaşalara karşı mülkiyetlerini koruma altına almak olacaktır. Şenel'e göre de, bireylerin doğa durumundan modern ve uygar bir topluma geçmeye karar vermelerinin sebebi, doğa durumunda bireyler arasında bir anda kargaşa ve çatışmalara yol açabilecek durumların olmasıydı (Şenel, 2008: 371). Bu duruma sebep olan ve sonucunda da insanlar arasında çatışmalar çıkaran; mülkiyet kavramının yaygınlaşması ve özel mülkiyetin oluşmasıdır (Locke, 2017: 65). Locke için, doğa durumu gibi özgürlük, yaşam hakkı ve mülkiyet hakları da kutsal ve doğası gereği var olması gereken haklardır ve bu haklar herhangi bir toplumsal sözleşmeyle veya anlaşmayla konulmuş kurallar olmadıkları için doğa kanunlarına eş değer önem arz etmektedirler (Şenel, 2008: 369). İnsanlar arasında barış durumunu yeniden kurmak için bir yönetime ve dolayısıyla yaptırım olan kural ve kanunlara ihtiyaç duyulması da bu doğal hakların korunması ihtiyacıdır çünkü bu ortam, mülkiyetin ve dolayısıyla diğer hakların tam anlamıyla güvende olmadığı bir ortam olmaktadır. İnsanların bir araya gelerek böyle bir karar alması yani siyasi bir mekanizma oluşturarak toplumdaki daha üst bir yapı oluşturmasının sebebi, bireylerin varlıklarını ve haklarını koruma amacını içermektedir ve bu mekanizmanın doğru çalışması insanlar arasındaki barış ortamının yeniden kurulmasına hizmet edecektir (Locke, 2017: 65-66). Kısacası mülkiyet hakkının korunması adına, bireylerin bir araya gelerek anlaşmayla toplumu kurmaları ve mülkiyetlerini yasalarla koruma altına almaları olağandır. Kurulan toplumda bireyler nasıl ki kişilikleriyle var oluyorsa mülkiyet hakkı da kişilikleriyle birlikte kurulan toplumun konusunu oluşturmaktadır. Yani mülkiyet hakkı anlaşmayla oluşturulmadığı için anlaşmayla herhangi bir kısıtlamaya da maruz bırakılamayacaktır (Sabine, 1969: 214).

Bahsedildiği gibi, insanlar doğa durumunda tüm haklara sahip olmalarına ve bu hakların bahsedilen doğa yasalarıyla korunmaya çalışılmasına rağmen bu durum beraberinde güvensiz bir ortamı da getiriyordu çünkü insanlar başkalarından gelebilecek gerek mülkiyetlerine gerek kendilerine karşı yapılan zor kullanmalara savunmasız bir şekildeydi ve savunma işini kendileri bizzat üstlenmişlerdi (Toku, 2003: 101), kargaşa ve tartışma yaratanları yargılama ve sonucunda yaptırımlar uygulama hakkına herkes sahipti (Şenel, 2008: 371). Oysa, doğa yasaları, insanları

ilgilendiren tüm yasalarda da görüldüğü gibi güçsüz olanların haklarına sahip çıkacak, koruyacak ve hakkını gasp etmeye çalışanları engelleyecek ve cezalandıracak bir güç olmalıdır. Eğer bu güç caydırıcılıktan uzak olursa, bu yasanın var olmasının bir anlamı olmayacaktır. Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* 'de;

“Doğa halinde biri bir başkasının yaptığı kötülükten dolayı cezalandırılacaksa bunu herkes yapabiliirdi. Çünkü birinin başkası üzerinde üstünlüğü ya da yargılama hakkı olmayan mükemmel bir eşitlik durumunda, kanunun sürdürülmesinde biri ne yapabilirse herkes onu yapma hakkına sahip olması gerekir” demektedir (Locke, 2002: 25).

Böyle bir durum daha dezavantajlı durumda olan insanların haklarının ellerinden çıkmasını da kaçınılmaz hale getirecektir. Toplum oluşturma fikrindeki isteklilik de, bu hakları koruma içgüdüsünden kaynaklanmaktadır (Toku, 2003: 101). Zaten Tanrı insanları doğası gereği birbiriyle bağlantılı varlıklar olarak yaratmıştı ve toplum oluşturma fikri bu anlamda kaçınılmaz olmuştur. İnsanların kendi sahip oldukları otoriteyi devlete vermeleri onların bu birlikteliğini sağlamlaştırmakta ve onların yararına olan doğa durumunu devam ettirmektedir (Toku, 2003: 86-87). Bu demokratik bir süreçtir. Çünkü aslında devlet, tek tek bireylerin otoritelerini devrettikleri büyük bir yapıdır ve bu yapı toplumu oluşturan her bireyi temsil etmektedir.

Bireyler, toplumsal olarak kurallarla bir arada yaşayabilmenin temel şartının, toplumsal uyumu yakalamak olduğu konusunda hemfikir olduklarında, mülkiyetlerini korumak, çıkan çatışmaları önlemek ve bastırmak adına sivil toplum ve siyasi bir iktidar kurmuşlardır. Bu iktidarlar kurulurken de herkese adil ve eşit olması en öncelikli şartlardandır. Doğa durumunda yokluğu bu anlamda fazlasıyla hissedilen toplumsal yapının ortak bir kararlar ve anlaşmayla kurulması, zarara uğrayan veya mülkiyetlerinin korunması noktasında taleplerde bulunan bireyler için de alınan kararların şeffaf olmasını garantiye almış olacaktır çünkü toplumsal yapı kurulduktan sonra, herkes için geçerli olan yasaların ve cezaların ölçüsü ve bunların sınırları belirlenebilecek ve bu sınırlar içerisinde kuralları kontrol edecek, yaptırımlar uygulayabilecek bir iktidar gücü oluşturulacaktır (Locke, 2002: 99-100). Bireylerin oluşturdukları bu toplumsal yapı siyasi bir arenadır ve doğa yasalarının bireylere tanıdığı yaptırım uygulama gücü ve hakkını, kamuya yani daha üst egemen olan devlete bıraktıkları bir alandır. Bu alanda herkes için aynı yaptırımlar ve kısıtlamalar geçerlidir ve bireyler herkes için geçerli olan yaptırımlara uydıkları sürece temel hak

ve özgürlükleri ve özellikle mülkiyet hakları garanti altına alınmış olacaktır. Bu garantiden yararlanmak isteyen bireyler, yasaları belirleyebilecek ve sonrasında bu yasaları uygulayabilecek, kendi aralarında çıkan uyuşmazlıklarda hakemlik yapabilecek ve herkese eşit mesafede durabilecek bir yapı oluşturulmasında hemfikir olmuşlardır. Bu noktadan sonra doğa durumu sona ermiş ve siyasi toplumsal düzene ayak basılmıştır (Locke, 2002: 75-76). Bu yeni oluşumda insanların haklarını korumayı kolaylaştıran yeni bir üst merciinin oluşturulmuş olması, insanların doğa durumundaki özgürlüklerinden vazgeçtikleri anlamına gelmemekte aksine bu yapıyı sağlamlaştırarak devam ettirmektedir. Herkesin eşit olduğu bilinci yaygınlığını korumaktadır (Toku, 2003: 80). Bireyler doğa durumunda mülkiyetlerinin güvencesinin devamlılığını sağlamak adına uygar topluma geçmeyi tercih etmekle kendi güvencelerini sağlamlaştırmışlar ve doğa durumunda belki de sınırsızca sahip oldukları bazı özgürlüklerine sınır çizilmesine de yine kendileri için daha fazla önem arz eden ayrıcalıkları elde etmek adına onay vermişlerdir. Aslında toplumsal bir çıkardan ziyade bireysel çıkarların korunmaya devam etmesi söz konusu olmaktadır.

Bireylerin mülkiyetlerini koruma amacıyla bir araya gelerek toplum oluşturma fikri bir toplumsal sözleşme teorisidir ve bu teoriye göre, bireyler kendi rızalarıyla bir araya gelmektedirler. Rıza ile oluşturacakları devletin ve toplumun meşruiyetini sağlamaya çalışmaktadırlar (Toku, 2003: 63). Liberal ideoloji, Aydınlanmanın etkisi altında, insan doğasının iyiliğine ve rasyonelliğine güveniyor ve insan doğasının irrasyonel ve kötü olduğu şeklindeki geleneksel muhafazakâr görüşü reddediyordu. John Locke'dan da, her insanın özgürlük, eşitlik ve mülkiyet gibi doğal haklarına sahip olduğu inancını ve hükümetin biricik sağlam temelini toplumsal sözleşme olduğu görüşünü almıştır (Örs, 2012: 51). Bu görüşe göre, doğa durumundan siyasi toplum yapısına geçişteki kurulan her iktidar, bireylerin özgür iradelerinden doğmuş ve bu yüzden meşruluk zeminine oturmuştur (Locke, 2002: 85). Rıza yok ise toplumu oluşturacak herhangi bir sebep de yok demektir. Çünkü doğa durumundaki eşitlik ve özgürlük vazgeçilemez unsurlardır ve devlet yapılanması bu unsurlardan vazgeçmeyi değil rıza ile bir araya getirmeyi amaç edinir. Zaten devlet, doğa durumunda bahsedilen dezavantajlı durumlara çözüm üretmesi için oluşturulmuştu ve bundan başka bir yaptırımını veya amacı olamazdı. Sadece bu fikirleri özümsemiş bireyler, bir toplum ve siyasi anlamda meşru bir devlet kurabilecektir (Toku, 2003: 91). Bu meşruluk için en önemli kavram rızadır. Çünkü özgür bireyler ancak kendi

özgür iradeleriyle bu özgürlüklerine sınırlamalar getirmektedirler. Rıza olmadan temel haklar konusundaki hiçbir kısıtlama kabul edilemez çünkü doğa durumundaki bu haklar Tanrı tarafından bahşedilmiş, doğa durumunda var olması esas olan haklardır. Bu sebeple, bu temel hakların kısıtlanması ancak daha üstün bir fayda ve çıkar söz konusuysen meşru kabul edilmektedir. Doğa durumundaki bireyler de rasyonel davranarak, bu haklarının kısıtlanmasını kendi iradeleriyle daha üst bir çıkar adına kabul etmektedirler çünkü doğa durumunda mülkiyet haklarının koruma altında olmamasındansa ve güçlülere karşı güçsüzleri savunacak bir mekanizma yoksa özgürlüklerinin bir kısmının alanının daraltılmasına göz yumacaklardır. Bu sayede, toplumsal siyasi düzen kendisine meşruluk zeminini hazırlayacak, yönetenler kendi amaçlarının farkında olacaklar ve amaçları doğrultusunda politika yürütecek, yasalar çıkaracaklar ve yönetilenler de bu amaçtan sapmadığı sürece yönetime itaat edecek, böylece toplumda bir düzen ve sükûnet sağlanmış olacaktır (Locke, 1999: 23-34).

Sözleşme yapmak, özgürlüklerden vazgeçme anlamını taşımadığı gibi sözleşme yapma kararıyla bir araya gelen bireylerin tek amacı edindikleri mülkiyetleri ve bireysel temel hak ve özgürlüklerinin sınırlarının ihlal edilmemesidir ve bu bir anlamda yeni bir özgürlük alanı yaratmıştır. Bu yüzden sözleşmeyle herkesin dâhil olabileceği sınırlamalar getirilmiştir çünkü böyle bir durum, hiç sözleşme yapılmamış olan durumdan daha az dezavantajlıdır ve ihlaller sonucunda yaptırımlar daha kuvvetli olabilmektedir. Böylece insanlar karşılıklı olarak birbirlerinin haklarını tanımış olacaklardır (Uslu, 2011: 22). Liberal düşünürler için, bireyler ve bireylerin en temel hakları ve özgürlükleri devletten önce de vardı ve bu hakların korunması için gerekli olan meşru zemin, doğal düzen içinde oluşturulan bu sözleşme ile bireylerin birbirlerine karşı zor kullanmadan ve onların kendi özgürlük alanlarını sınırlamadan kullanabilecekleri hakları ve özgür iradeleriyle yaptıkları seçimleri güvence altına alınmış olacaktır (Erdoğan, 2006: 86). Ancak rızaya dayalı sözleşme sadece toplumu kurmakta söz konusu olmaz. Toplumun her basamağında ve yönetimin her aşamasında halkın rızası ve onayı aranmaktadır çünkü toplumu oluşturan bireyler, iktidara sonsuz yetkiler vermezler ve bir anlaşma ile ona hem yetkiler verirken hem de o yetkilerin sınırlarını belirlerler. Tam da bu yüzden, yönetenler her zaman halkın onayını almayı başarabilmelidir. Günümüz toplumsal yapılarında da sözleşme teorileri her ne kadar yok olmuş gibi görünse de, bu

teorilerin siyasi yaşantımıza katmış olduğu, yönetenlerin yönetilenlere karşı sorumlu olduğu bilinci halen önemini korumakta ve hatta demokrasilerin olmazsa olmaz şartlarını oluşturmaktadır (Taylor, 2006: 14).

Bireyler toplumu oluşturmakla birlikte, devleti de aynı şekilde en temel amaçları için kurmuşlardır. Çünkü politik toplum öncesinde var olan doğa durumu, kimi düşünürlere göre barış ve huzur ortamını temsil ederken kimi düşünürler için de kaos ve savaşın hakim olduğu bir durum olarak düşünülmektedir ve hangi bakış açısı olursa olsun ikisinde de devlet zorunlu bir oluşum olarak görülmüştür. Barış ve huzur ortamının devamlılığı için de var olmak zorundaydı, savaş ve kaosun sona ermesi için de. Zaten devlet kendisini oluşturan gücün sınırlarını hiçbir koşulda aşamayacaktır ki bu yüzden özgürlükler adına zararlı görülmemektedir (Toku, 2003: 63). Bu yüzden, uygar bir toplum oluşturulurken bireyler kendi istekleriyle yönetme ve yönetilme iktidarlarını bir üst yönetim olan devlete devrederler. Çünkü doğa durumunda bireyler arasında çıkan çatışmaları ve kargaşa ortamını uzlaşmaya bağlayacak bir ortak hâkim veya hakem bulunmamaktaydı, bu yüzden herkese ait olan yargılama ve yaptırım uygulama hakkı toplumsal uzlaşma noktasında büyük problemlere sebebiyet vermekteydi. Locke için, uygar toplum oluşturulmasındaki, mülkiyet haklarını korumak kadar önemli olan bu ikinci saik toplumun bir bütün olarak kalabilmesinin ve aynı şekilde uyum içinde devamlılığının sağlanması adına gerekli ve önemliydi. Bireyler arasında bir tartışma çıktığında veya bir bireyin korunmaya ihtiyacı olduğunda, hem herkes için aynı olan kanunlara dayalı hem de rıza ile hakların devredildiği, idare etme iktidarlığına sahip olan bir erkin, hâkimin veya hakemin olması, eşitlikçi ve adil bir toplum için gereklidir (Locke, 2002: 76). Çünkü halkın oluşturduğu yönetim sistemi mutlak bir iktidar yetkisine sahip değil, aksine geçici bir iktidarlığa sahipti ve bu yönetimin iktidarlığı belli başlı halk iradesiyle sınırlandırılmış durumdaydı. Bu sınırlamalar olmaksızın yönetimin keyfi bir hal alması kaçınılmaz olabilirdi ve halkın iktidarı geri plana itilebilirdi. Locke için toplumun yönetilmesi, hiçbir durumda farklılık göstermeyen, herkese eşit ve herkese adil olmalıydı. Mahkemelerde özellikle insanların mevkilerine ve konumlarına göre yapılacak olan değerlendirmeler asla kabul edilemez olmalıydı. Herkes, herkes için ilan edilmiş olan kurallar çerçevesinde yargılanmalı ve yaşamalıydı (Locke, 2002: 112).

Locke, devleti, bireyin temel haklarının, özgürlük ve mülkiyetlerinin korunması için oluşturulmuş bir yapı olarak tanımlamaktadır ve (Yayla, 1998: 28) devletin öncelikli amacı dâhili ve harici barışı korumak ve bununla birlikte bireylerin düşünceleri ve dini geleneklerine özgürlük alanı yaratmak olduğunu söylemektedir (Bouillon, 1998: 4). Ancak, liberal düşünörlere göre devlet bu amacını yerine getirirken, bireylerin özgür iradeleriyle seçtikleri yaşam tarzlarına müdahale konusunda sınırlı tutulmalıdır. Devlet neyin iyi veya doğru olduğunu bireylere anlatma görevini üstlenmez aksine, bireylerin seçimlerine müdahalede bulunmadığı gibi onların bu tercihleri yaparken de özgür olmalarını garanti altına almaya çalışmaktadır. Bu anlayış sayesinde, toplumdaki farklı yaşam tarzlarını benimsemiş olan bireylerin bir arada yaşayabilmeleri de imkân bulmaktadır (Erdoğan, 2006: 155). Locke da liberal düşünörlere gibi devleti oluşturan ve onu meşru kılan Saiklerden bahseder ve devleti doğa durumu tezinden hareketle oluşturur (Toku, 2003: 73). Locke'nun devleti; *“Sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumdur.”* Sivil çıkarlardan bahisle ise hayatın refah içinde devamlılığı, özgürlüklerin, bireyler ile toplumun sağlığının ve mülkiyetlerin korunması kastedilmektedir. Devlet ise bu sivil çıkarlara tek tek her bireyin eşit ve tarafsız bir şekilde sahip olmasını sağlamak ve bunun devamlılığını güvence altına almak için vardır. Bu düzeni bozacak veya bozmaya çalışan bireylere karşı kamusal alanın varlığının devamı için bazı yaptırımlar uygulama hakkını elde etmiştir. Bu hak ona, onu oluşturan bireylerin sunduğu bir güç mekanizmasıdır. Bu güçle, bireyler üzerinde bazı ıslah edici yaptırımlar uygular, yargılamalarını yargı organlarına devretmiş olmakla birlikte, caydırıcı kanunlarla bu bireylerin zararlarından toplumun geri kalanını korumaya çalışmaktadır (Locke, 2017: 34). Ancak bu devlet, vatandaşlarının mülkiyetlerini, sağlıklarını başkalarının şiddetinden, zararlı ve kötü davranışlarından korumakla sınırlı görevli iken, vatandaşların bizzat kendilerine karşı kendilerini koruma konusunda pasif görev üstlenmiş durumdadır. Siyasi oluşumun görevi, belirlenen kanunları uygulamak ve kanunlara göre emretmektir. Bireylerin kendi özgürlük sınırları içerisinde kendi kaderlerini tayin etme arzu ve yetisine devlet dâhil diğer başka hiçbir güç müdahale etmemektedir. Hatta Tanrı bile, bireyleri kendi iradelerine karşı korumayı taahhüt etmemektedir (Locke, 2017: 50). Kısacası, sivil-siyasi yönetimin bütün yetkisi sadece sivil çıkarlarla sınırla kalmaktadır (Locke, 2017: 37).

Modern anlamda Batı'nın temellerinin atılmasını sağlayan doğa durumu teorileri, tarih sahnesindeki yerini 17.yüzyılda yaşanan din savaşlarının sonuçlarına tepki olarak almıştır. Bu yüzden, her ne kadar dünyanın geri kalanından tepkiler almasına ve ilk başlarda sadece sınırlı bir elitin savunuyor olmasına rağmen modernleşmenin Batı'ya özgü olduğu günümüzde de kabullenilmiş durumdadır. Doğa durumu, teorilerinin en büyük temsilcilerinden olan John Locke'un öğretilerinden de beslenerek, bugün hala tartıştığımız eşitlik, adalet ve siyasal toplum sorunlarının çözümlerine de kaynaklık etmiştir. Çünkü asıl amacı siyasal toplumun neden, nasıl ve hangi yollarla var olduğu ya da var olması gerektiği sorunsalıdır ve bu sorunsallar net cevaplar bulunamasa bile, toplum var olduğu sürece sıcaklığı korunmaya değer sorunsallardır ve tartışmalar sonucunda her kuram kendisine bir ahlaki düzen çizmektedir. Locke'da oluşan ahlaki düzenin temel fikri, bireysel hak ve özgürlüklerimizi koruyarak, siyasal iktidarı rıza ile oluşturmak ve bizlere toplumda birlikte yaşamamız için gerekli olan koşullar hakkında bilgi vermektir çünkü Locke bu kavramı, devrimlere ve siyasal iktidarın sınırlanmasına bir sebep olarak görmüştür. Kavramın özünde barındırdığı bireyin temel haklarının dokunulmaz olduğu fikrinin bir sonucu olarak, siyasal yükümlülükler ikinci plandadır, ancak bu asla bireyin siyasal alana katılmadığı anlamına da gelmemektedir. Bu temel fikir 17.yüzyıldan bu yana hala sıcaklığını korumakta ve özünde barındırdığı mutlak eşitlik kavramına ek olarak, çok yönlü eşitçilik, ayrımcılık yapmama, adalet, gibi diğer kavramları da bünyesine katarak yoluna devam etmektedir. Bu ilerleme sürecinde, özellikle çağdaş düşünürler açısından toplum ve siyasal yönetim anlayışlarında ahlaki düzen kavramı temel olmuştur (Taylor, 2006: 13-15). Bu ahlaki düzen kavramı, ABD kurulurken de rejimi belirlemeleri konusunda kurucularına önyak olmuştur. Eski, toplumsal sınıf farklılıklarını ve servet, cinsiyet ayrımını gözetken yönetim biçimlerinin aksine herkesin toplumun tüm katmanlarında söz sahibi olabileceği, yeteneklerini özgür biçimde sergileyebilecekleri, fırsat eşitliğine dayalı bir sistem öngörülmüştür (Arnhart, 2008: 397). Klasik liberal ideolojinin formülasyonunda ahlaki düzene dair iki ölçüt rehber alınmıştır. Birincisi yasalar herkese ve tarafsız uygulanacak; belli gruplara örneğin geçmişte rahipler ve asillere olduğu gibi, ayrıcalık tanınmayacaktı (evrensellik ilkesi). İkincisi, yasalar mümkün olduğunca, her bireyin kendi istediği yaşamı sürdürebilmesi için eşit hak tanıyacaktı (yasa önünde eşitlik ilkesi). Bu haklar liberaller için dinde ve siyasal alanda hoşgörünün üstünlüğü konusundaki görüşleri açısından çok önemliydi. Çağdaş

liberalizme doğru bu konularla ilgili görüşleri değişse bile bu ilkelerin ardındaki muhakeme tarzı değişmemiştir (Örs, 2012: 66). Ahlaki düzen kavramıyla birlikte modern toplum yapılanması eskisi gibi işbirliğine dayanılarak oluşturuluyordu ancak bu sefer bir hiyerarşi değil karşılıklı bir yardımlaşma söz konusu topluma hâkim olmaktadır. Bireyler birbirlerine yardım ederken bir yandan da toplumsal olarak birbirlerini tamamlamaktadırlar (Taylor, 2006: 21).

Toplumsal yapı eşit ve özgür bireylerin amaçlarının çakıştığı, karşılıklı hizmetlerine dayalı ancak yine bireyler için kurulmuş kabul edilir. Toplum bireylerin güvenliği ve refahı için vardır ve siyasal alan da bireylere hizmet için oluşturulmuştur. Bu hizmet, bireysel hakların savunulması anlamındadır ve bireylerin özgürlüğünün korunması bu hakların en merkez konumunda olanıdır. Modern ahlaki düzenin bu normları toplumsal yapıyı yeniden düzenlemek veya girdiği çıkmazları açığa kavuşturmak isteyen Charles Taylor gibi çağdaş liberal düşünürlerin fikirlerine de rehberlik etmiştir (Taylor, 2006: 28-29). Modern ahlaki düzen yapısından da yola çıkarak toplumun sacayaklarını oluşturan John Locke'un, bu anlamda çokkültürlülüğe yaptığı katkıyı, hoşgörü ya da tolerans kavramıyla ilişkilendirebilmekteyiz çünkü savunduğu ahlaki düzen içerisinde, her bireyin eşit ölçüde önem arz ettiği ve yasaların herkese eşit uygulanması fikirleri, toplum içindeki farklılıkların, ayrımcılık söz konusu olduğunda göz ardı edilmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilmektedir.

Çokkültürlülüğe kucak açan bir toplumda en temel faktör hoşgörüyü barındırmasıdır ve Locke için toplumsal hoşgörünün ilk basamağı din bağlamında, kiliseler olmuştur. Kilise toplumsal bütünlükte en önemli kurumdu. Toplumun genel refah ve huzuru, birlikte yapılan ayinler ve törenlerle sağlandığı müddetçe, bireylerin bu birlikten ayrılmaları veya ayinlere katılmamaları hoş görülebilecek bir durum olmamakla birlikte, kâfirlik olarak görülmekte ve bu durum bireyin bizzat kendisini ilgilendirmekten ziyade toplumun tümünü ilgilendiren bir selamet sorunu haline alabilmekteydi (Taylor, 2014b: 52). Bu yüzden Locke, kiliselerin, üyelerinin ve din adamlarının, farklı inançlar konusunda yapıcı bir tavır takınmaları gerektiğini söylemekte ve farklı düşünen kişilere karşı herhangi bir yargılama mekanizması oluşturamayacaklarını belirtmektedir. Çünkü insanlar kimlerin daha haklı ve doğru olduğunu kanıtlayabilecek bir yargıca ulaşamayacaklardır. Zaten kimin daha doğru olduğunun kanıtlanmasının da bir yaptırım sonucu doğurmayacağını açıkça

belirtmekte, böyle bir durum olsaydı bile bir Ortodoks kilisenin, öteki kiliseyi (Ortodoks olmayan) ortadan kaldırma, yok etme, öğretilerini hiçe sayma gibi bir hakkı olamayacağını, bu hakkın sadece Yüce Yargıca verilmiş olduğunu söylemektedir. Siyasi iktidarın üyesi olduğu kilise bile diğeri için bir üstünlük elde edemeyecektir. Kilisenin yapmak zorunda kalacağı tek şey öğretilerinin doğru olduğuna diğeri insanları yapıcı dil ve yöntemlerle ikna etmeye çalışmaktır, ne kılıç ne de maddi hiçbir güç insanların yanlış konusunda ikna edilmeleri için uygun yöntemler değildir (Locke, 2017: 45). Toplumsal düzene aykırı davranan bireylere karşı kuvvet kullanma yetkisi sadece yargıya aittir ve bireyler bile kendini savunma konusunda mecbur kalmadıkça zor kullanmamalıdır ancak bireyin üzerindeki kilise yaptırımları zor kullanarak olmasa da devam eder, kiliseler onun cemaatle olan tüm bağlarını koparma yolunu tercih etmektedir çünkü artık o birey için yanlışlarının düzeltilebileceği bir kabul tezi oluşturulamayacaktır ve toplumda bu kadar kınanmış olan birinin artık kilisenin bir bütünleyicisi olmasına izin verilmeyecektir (Locke, 2017: 42). Ne tek tek bireyler, ne devlet ne de kiliseler, dini kullanarak birbirlerinin can ve mal güvenliğine zarar vermeye yetkili kılınmadığı gibi buna yeltenen bir oluşumunda derhal önüne geçilmesi gerektiğini savunmakta, buna sebep olarak da din öğretisinin özünde barındırdığı uyumla birlikte yaşama yani barışçıl bir ortam olduğunu söylemektedir. Bu barış ortamını oluşturamayan dini veya siyasi tüm güçler, insanlar arasındaki sonsuz dostluğa zarar vererek tüm dünyayı kapsayan bir kaos ortamının oluşmasına sebebiyet verecektir. Bunun hesabını da yine Yüce Yargıç huzurunda yapacaktır (Locke, 2017: 46). Bu yüzden doğa durumundan itibaren insanlar meşru bir devlet oluşturmaya çalışmalıdır zaten Locke için devletin kontrolündeki bir hayat daha makul ve iyi yaşam koşullarının idamesine daha uygundur (Toku, 2005: 261). Çünkü devlet oluşumu, kilise veya tek tek bireylerin yaptırımlarından daha demokratik yollarla bireyleri yargılar veya onları kontrol altına alır. Bunun da nedeni devleti oluştururken, tüm bireylerin ona bu gücü kendi rızalarıyla vermiş olmalarıdır. Herkesi temsil eden bir mekanizmanın elbette ki, sorunlar olduğunda uygulayacağı yaptırımlar ve çözüm yolları da sorgulanmayacak veya karşı çıkılmayacaktır. Toplumsal olarak farklılıklara gösterilen tavır da yine aynı şekilde kilise öğretilerinden ve ya toplum oluşturulurken bireylerden beklenen rasyonel aklın getirdiği eşitlik ve özgürlük fikirlerinden beslenerek belirlenmektedir. Buna göre de, farklı olanlara uygulanabilecek kilise yaptırımını en fazla onu cemaatten dışlamak olacaktır. Zor kullanarak birinin görüşlerini veya inançlarını değiştirmeye

çalışmak toplumsal sözleşme teorilerinin özünde barındırdığı eşitlik ve özgürlük kavramlarıyla çelişkili olacağı için kabul edilmemektedir.

Sonuç olarak, insanlar doğa durumunda başkalarının zor kullanmalarından uzak kalma özgürlüğüne sahiptir ve bu özgürlük sağlanamamışsa orada doğa yasalarından da bahsedilemeyecektir. Bu yasalar özgürlüğümüzü kullanırken bize sınırlar belirler ve o sınırları bizim ve başkasının aşamayacağını tüm insanlara öğütler. Dolayısıyla bu özgürlük halinin devam etmesinin garantisi de yine bu doğa yasaları tarafından insanlara sunulmaktadır ancak doğa durumunda tüm insanların eşit olduğu ve yargılama sürecine hepsinin eşit bir şekilde katıldığı görüşü; yasaları uygulamaya koyarken yaşanan bazı aksaklıkları gündeme getirmiştir. Zamanla bu aksaklıklar, devlet yapılanmasının da temelini oluşturan olumlamalara dönüşmüştür çünkü yasaları uygulayacak bir üst merciinin olmaması, güçsüz durumdakilerin kendilerini korumada yetersiz kalmalarına ve özel mülkiyeti koruma yöntemlerinde farklılıklara ve ya adaleti sağlama hakkını herkese birden verdiğinden kaosa yol açabilmekteydi (Toku, 2003: 73-74). Bu yüzden doğası gereği rasyonel olan bireyler anlaşarak bir araya gelmişler ve toplumsal yapıyı oluşturmuşlardır. Toplumsal yapıyı oluştururken bunu bir düzen dâhilinde yapmaları ve belli bir amaçlarının olması, toplumsal bir sözleşme olarak vücut bulmuştur. Sözleşme yapmak, bireyleri toplumsal konularda anlaşmaya vardırır ve sonrasında ortada bir sözleşme olduğu için herkesi aynı yaptırımlara tabi tutar ve bireylerin sözlerinden dönmelerini engeller.

Ancak toplumsal sözleşme yapmak, aile içi özel durumlarda, mülk edinme ve bunların yönetimini belirlemede, beden ve ruh sağlığını koruma konusunda da bireyleri ortak bir görüş etrafında birleştirmeye itmez. Bu konularda her birey özgürdür ve kendisi için en doğru olduğunu düşündüğü yoldan gitmeyi kendisi seçmelidir. Hiç kimse bir başkasının işlerini doğru yapmadığından şikâyet edemez, kimse onu kontrol altına almaya çalışamaz. Hatta kiliseler, öğretilerinde farklı düşünen insanların olabileceğini önce kendilerine sonrada havarilerine anlatmalı ve bunu uygulamaya geçirmelidirler. Hataları var olduğu düşünülen insanların yargılamalarını ise yine belirli sınırlamalar içinde, dinin alet edilmediği bir yargı sistemine bırakılmalıdır (Locke, 2017: 48-49). Çünkü bu yargı sistemi de toplumsal sözleşme sonucu oluşturulmuş olduğundan herkese eşit davranacaktır ve toplumsal

farklılıklar içeren bireylere karşı herhangi bir ayrılıkçı yaptırım uygulanmayacaktır veya tam tersi farklılıkları kayıran yargı sistemi de olmayacaktır.

Görüldüğü üzere, toplum oluşturma fikrinin eskilere dayanmasına rağmen, toplumu oluştururken var olması gereken değerler hala sıcaklığını korumakta hatta tartışma ortamının en temel konularını oluşturmaktadır. Bireylerin anlaşma ile bir araya gelmesi, kamusal alan fikrinin temellerini de atarken, bu alanda alınana kararların özel hayattan ayrı tutulması da yine sözleşme teorilerinde var olan fikirdir. Toplumsal olarak bireylerin, eşit ve özgür kabul edilmeleri de günümüz kozmopolit toplumlarında sıkça görülen farklılıklara karşı tavrımızın sınırlarını bizlere hatırlatmaktadır.

Bölümün devamında, toplum oluşturma fikrinden sonra, farklılıklara açık ve eşit olan bu yapının devamlılığı hakkında teorileri şuan gündemde olan John Rawls'ın görüşlerine yer vermenin konunun günümüzdeki yansımalarını anlamak adına bir köprü görevi göreceği düşünülmektedir.

II. MODERN ÇAĞIN SONUNDA BİR LİBERAL DEMOKRASİ SORUNU OLARAK KAMUSAL ALAN VE SİYASAL KATILIM DÜŞÜNCESİ: JOHN RAWLS

“Makul dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerin etkisiyle ciddi biçimde farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşların oluşturduğu bir toplumun adalet ve istikrar içinde uzun süre varlığını sürdürmesi nasıl mümkün olabilir?” (Rawls, 2007: 50). Rawls, tezini oluştururken bu soruyu sormaktadır kendisine ve vereceği cevaplarla fikirlerini sağlam bir zemine oturtmaya çalışmaktadır çünkü cevapları herkes için ve herkes yararına olacaktır. Ancak sorusuna cevap ararken sunduğu politikalar beraberinde liberalizmin değerlerinin de sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu sorgulamalar ışığında kamusal alandaki bireylerin siyasal alana katılımı konusunda da farklı görüşler de ortaya çıkmıştır.

Modern zamanla birlikte varlığını duyurmaya başlayan liberalizm, kendisini, daha önceki var olan ideolojilerden eşitliliği sağlamak adına farklılıkların göz ardı edilebildiği ilkelerle ayırmaktadır (Toku, 2003: 6). Liberal devletlerin özündeki hedefleri, toplum içinde yaşayan, birbirinden farklı ve hatta birbirine karşıt olan ancak

iyi yaşam biçimlerinin, uzlaşmacı bir tutumla birlikte yaşayabilecekleri bir siyasal, sosyal mekanizma oluşturmaktır. Rawls için bu hedef, rasyonel-makul- bireylerin, iyi yaşam biçimlerinin ne olduğu konusunda anlaşabilmelerinden ziyade, kendi iyi yaşam biçimlerini engellere uğramadan yaşayabilecekleri uzlaşmacı maddeler üzerinde anlaşabilmelerinden ibarettir (Erdoğan, 2006: 155). Maddelerden kasıtlı bahsedilen aslında tamamen eşit özgürlükler, liberal toplumların özünde barındırması gereken, siyasal katılım, ifade ve din özgürlüğü, kanunlar önünde eşitlik gibi haklardır (Barry, 2012: 280). Rawls'ın siyasal liberalizm kavramı da, herkesin kendisine göre makul kabul ettiği ancak birbirleriyle çatışan dini, felsefi hatta yaşamsal görüşlere sahip bireylerin, siyasi istikrara sahip bir toplumda nasıl uyum içinde ve eşit bir şekilde var olabildikleri veya olabilecekleri sorularına cevap aramaktadır (Rawls, 2007: 5). Çünkü bir toplum eğer demokratik ve özgür bir biçimde varlığını sürdürmekteyse, o toplumda farklı kapsamlı doktrinlerin olması da kaçınılmaz olacaktır. Ancak bazı durumlarda bu farklılıklar bireylerin tümü için makul olarak kabul edilememektedirler. Oysa toplumdaki kurumlar, toplumun düzenleniş biçimleri, bireylerin iyi yaşam anlayışları sadece tek bir doktrin makul olduğu gerekçesiyle, o doktrine göre düzenlenemez çünkü bu demokratik toplum düzenine aykırı olacaktır. Bu yüzden Rawls'ın teorileri, felsefesi ve özelde siyasal liberalizmi, farklı doktrinlerle uyum içinde yaşayabilmenin temel ilkelerini bulmaya çalışmaktadır (Borovalı, 2006: xv). Bunu yaparken, makul kabul edilen felsefi, dini ve ahlaki değerleri, örtüşen görüş birliğiyle temellendirerek, toplumu bu değerlerle ve siyasal adalet anlayışıyla tekrar düzenlemeyi amaçlamaktadır. Böyle bir liberalizm, aile, özel hayat gibi değerleri, amaçladığı bu siyasi değerlerden farklı görmez, ötekileştirmez, reddetmez. Bu sayede bireyler, sahip oldukları siyasal anlayışın, savundukları diğer değerlerinden var olduğunu ve kendisine çok uzak kalmadığını fark edecektir. En azından kendi savunduğu görüşlerinden farklı olsa da, kendi görüşlerine herhangi bir yaptırım uygulanmayacağına farkında olacaktır (Rawls, 2007: 55-56). Siyasal liberalizmin bu amacını besleyen ayaklardan bir tanesi, Kant felsefesidir ve Rawls'ın düşüncesinin somut bir kavramsal çerçevesini çizer, ikinci ayağı olan Amerikan rüyası ise, düşüncenin özüne inerek ona son halini vermektedir. Kant'ın deontolojik felsefesindeki rasyonel bireyi kendisine baz alarak, bu bireyin toplumsal hayatta da aklın sınırları içerisinde fakat özgür bireyler olarak, özel fayda yerine genel faydayı savunan bireyler olduklarını söylemektedir. Bu genel fayda, en az avantaja sahip bireylerin bile genel faydadan en çokça yaralanabilmesini

öngörmektedir. Bu ise toplumsal bir akıl yürütmeye olacaktır. Rawls'a göre, rasyonel davranan bireyler, doğal haklar öğretisindeki gibi bir sözleşmeyle bu düşüncelerine siyasal zemin oluşturabileceklerdir ki bu da Rawls'ın *Bir Adalet Teorisi* eserinin yazıma dökülme sürecini de oluşturacaktır. Bu eserde Rawls, toplumsal adalete karşı bireyi, bireye karşıda adaleti koruyabilecek bir sözleşme öngörmektedir (Öztürk, 2013: 71-81).

Sözleşme, toplumsal adalet teorisinin en temel konusudur ve adalet teorisi de bu anlamda bir sözleşme örneği olarak sunulmaktadır. Buradaki sözleşme var olan veya var olması beklenen kalıplaşmış kavrayışları kabullenmekten ziyade, makul bireylerin toplumsal çıkarlar adına kabullenebileceği ahlaki ilkeleri kabullenmek anlamına gelmektedir (Hünler, 1997: 31). Sözleşmelerin kurulması için gerekli olan temel ilkeler ise, bireylerin özgür iradeleriyle, rızayla ve karşılıklı olarak bir araya gelmesidir. Rıza sayesinde sözleşmeler, özgür iradelerin ortaya konulmasını sağlayarak sözleşmelerin meşru bir zemin üzerinde kurulmasına ortam hazırlarken, karşılıklılık ilkesiyle sözleşmelerin bağlayıcı olması sağlanmaktadır (Sandel, 2012: 172). Çünkü bireyler sözleşmeyi yaparken, hem kendi özgürlüklerini koruyup hem de bir yandan birbirlerine karşı duymaları gereken saygıyı korumaları bakımından başvurulabilecekleri yöntemleri ve seçenekleri değerlendirmekte, değerlendirmeler sonucunda teorilerini tartışmaya sunmaktadırlar (Arnhart, 2008: 399). Rawls'ın bu yöntem ve seçenekleri dayandırdığı temel argümanı ise değinildiği gibi adalet kavramıdır. Rawls'ın adalet kavramı toplumsal eşitliği sağlayacak olan siyasal bir kavramdır. Siyasaldır çünkü sadece toplumun kamusal alan sınırlarını oluşturan, toplumun işbirliği sağlayabildiği, siyasal, sosyal ve ekonomik kurumlarında uygulama alanı bulmaktadır. Bu yönüyle herhangi bir dinsel görüşten veya felsefi doktrinden uzak tutulmaktadır. Böylece, toplum yararına alınacak kararların tartışıldığı kamusal bir alanda toplanmış olan bireyler bu adalet ilkelerine bağlı kalarak, herkes için iyi ve eşit olanı makul bir şekilde görebilecek ve isteyebilecektir (Rawls, 2007: 257). Siyasal alanda alınan bu kararlarla birlikte artık adalet, iyi bir yaşam için gerekli olan tüm alanlarda düzenleme yapılmasını öngörür ve Rawls'ın toplumunun temelindeki fikir de budur. Rawls için toplumun yapılanması sadece politika ve ekonomi alanlarındaki özgürlükler ve maddi kaynaklardan eşit yararlanma fırsatları değil, zamanla kültürel tüm hakları ve fırsatları da kapsayacak şekilde olmalıdır (Parekh, 2002: 270). Bu yüzden adalet anlayışının nasıl algılanması

gerektiği önem arz etmektedir. Rawls siyasal adalet anlayışının doğru anlaşılabilmesi için onun üç özelliğine değinmektedir;

Bunlardan ilki, siyasal anlayışın temasıyla alakalıdır. Siyasal adalet anlayışı sadece ahlaki bir anlayış olarak kabul edilmemelidir. Adaletin temel hedefi ve içeriği, siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumların oluşturulması ve bunların yüzyıllarca işbölümü ve uyum içinde devam ettirilmesidir. Yani toplumun temel yapısı olarak oluşturulmuş olan ve günümüzde modern anayasal demokrasi olarak adlandırılan bu oluşumlara uygulanan bir ahlaki düşüncedir. Kısacası, siyasal adalet anlayışı sadece gündelik hayatlarımızda sahip olmamız gereken bir ilke olmamakta, bununla birlikte, toplumsal kurumlar ile bunlara uygulanan ilkeler, bu kurumların standartlarıyla da alakalı olmaktadır (Rawls, 2007: 57). Böyle bir adalet anlayışıyla, bireyler, toplumun her alanında, adalet sayesinde uyumla ve barışçıl çözümlerle karşılaşabilecektir ve makul bireylerden beklenen de bu toplumsal uyuma katkı sağlamalarıdır.

İkinci özelliği içeriğinin nasıl anlatıldığıyla ilgilidir. Siyasal adalet anlayışı diğer kapsamlı doktrinlerle bir şekilde ilgili fakat onlardan ayrı bir şekilde, kendi başına bir anlayış olarak anlaşılmalıdır (Rawls, 2007: 58). Burada bahsedilen kapsamlı doktrinler, farklı metafizik, epistemolojik ve dini olan makul çoğulluklardır (Kırık, 2004: 262). Siyasal adalet anlayışını diğer anlayışlardan farklı kılan da onun her türlü doktrin veya bu doktrinlerin arka planlarındaki anlayışlardan bağımsız olmasıdır. Yani siyasal adalet anlayışı, içinde düzenlendiği toplumsal yapıların ve kurumların desteğini alan, makul kapsamlı doktrinlere uygun bir ilkedir ve kurucu bir işlev görmektedir (Rawls, 2007: 58). Bu durumda siyasal adalet anlayışı, içinde doğup geliştiiği makul kapsamlı doktrinlerden bağımsız olarak da varlığından söz ettirebilmektedir. Ancak bağımsız olması onun, doktrinlere karşı ilgisiz olduğu anlamına gelmemektedir.

Sonuncu özellik, siyasal adalet anlayışının içeriği ile ilgilidir. İçeriği, demokratik bir toplumda var olması gereken siyasi altyapının ana fikirleri esas alınarak oluşturulmuştur. Siyasi altyapı, kapsamlı doktrinlerden farklı olarak, anayasal rejimin ilkeleri esas alınarak oluşturulan siyasal kurumları ve bunların, yargı da dâhil olmak üzere toplum tarafından anlaşılması gereken tarihi ve geleneksel altyapının anlatıldığı metinleri kapsamaktadır. Toplumsal kurumlar, bu metinler sayesinde kurumların temel ilke ve ideallerini anlayabilmektedirler. Bu özelliklerden yola

çıkarak bir sonuca varacak olursak, siyasal adalet anlayışı, belli bir siyasi gelenekten başlatılarak, işbirliği içerisinde toplumun devamlılığına vurgu yapmaktadır. Böyle bir adalet anlayışında, işbirliği yapan bireyler özgür ve eşit bireylerdir ve bireyler toplumun adalet ilkeleri esas alınarak oluşturulmuş olan iyi düzenlenmiş bir toplumda barış olabileceğini bilmektedirler. Bu yüzden, toplum oluşturulurken bireyler özellikle kamusal alan sınırları içerisinde adalete öncelik vermektedirler (Rawls, 2007: 59-60) ve bu durum kamusal alanda oluşturulacak olan siyasi mekanizmaya kamusal bir zemin oluşturmaktadır (Rawls, 2007: 227). Ancak bireylerin sadece kamusal akıllarını icra ederken adalet kavramıyla donatılmış olması yeterli olmayacaktır. Rawls, bireylerin bu aşamaya gelirken de belli süreçlerden geçtiklerini/geçmeleri gerektiğini söyler. Bu sürecin ilk basamağını birazdan bahsedeceğimiz başlangıç durumu oluşturmaktadır. Başlangıç durumunda bireyler, istikrarlı bir toplum için bir nevi sözleşme yapmaktadırlar. Bu yüzden, Locke'un doğa durumu halinin bizlere çağrışım yapması da kaçınılmaz olacaktır.

Adalet kavramıyla donatılmış bir toplumda, birlikte yaşama kültürünün temelleri, aynı şekilde çokkültürlülük teorisinin de temelini oluşturmaktadır. Rawls, konuya adalet kavramıyla yaklaşmıştır ancak yukarıda değinildiği gibi, Rawls'ın adaleti, birkaç kişinin, çoğunluğun mutluluğu adına feda edilmesine izin vermez. Dolayısıyla, adil bir toplumda, eşitliğe dayalı özgürlükler temel alınır (Rawls, 2005: 4). Bir toplum sadece üyelerinin yararlarını gözetmekle iyi toplum olmaz. İyi bir toplum ayrıca kamusal adalet kavramıyla da donatılmış olmalıdır. Yani, o toplumda herkes, kendisi gibi diğerlerinin de aynı adalet ilkelerini benimsediğini bilir ve toplumsal kurumların da bu ilkeler doğrultusunda oluşturulduğunun farkındadır. Bireylerin istekleri diğer bireylerin özgürlüğünü kısıtlayacak veya onlara zarar verecek olursa, belirlenmiş kurallar onları durduracaktır. Bu da ortak vatandaşlığa bağlı bir adalet yaklaşımıyla mümkündür. Dolayısıyla Rawls'ın adalet kuramı kesinlikle toplumsaldır ve birlikte yaşayabilme duygusunu oluşturur (Rawls, 2005: 4-5). Bu yönüyle adalet kavramı, toplumsal sözleşme kuramını yeniden gündeme getirmiştir ancak geleneksel sözleşme teorilerinin aksine Rawls için sözleşme yapmanın belirli kuralları ve aşamaları vardır. Öncelikle, toplumu oluşturan bireyler, o toplumda doğmuş ve hayatlarını o toplumda özgür ve eşit bireyler olarak sürdürmektedirler. Bu bireyler toplumsal sözleşme yapmak için bir araya geldiklerinde toplumsal işbirliğinin adilane şartlarını belirlemektedirler. Bu sözleşme

ortamı tamamen herkese eşit pazarlık yapabilme fırsatı sağlamaktadır ve bireyler tamamen özgür iradeleriyle bir araya geldikleri içindir ki birbirlerine karşı baskıcı ve tehditkâr söylemleri kullanmaktan kaçınmalıdırlar (Rawls, 2007: 67). Bir diğer husus, sözleşmeye katılan bireylerin tek tek akıllarının, bir anlamda bir araya gelerek, toplumsalı savunan tek bir akıla dönüşmesidir (Öztürk, 2013: 83). Bu tek akıl olmaktan kastedilen, sözleşmenin yapılacağı kamusal alanda bireylerin, başlangıç durumunda (orijinal pozisyon) bir araya gelmeleridir. Buradaki bireyler toplumun rasyonel temsilcileridir ve herkes için mümkün olabilen en iyi sonuca ulaşmak zorundadırlar (Rawls, 2007: 333). Başlangıç durumunun amacı, iyi düzenlenmiş bir toplum modeli oluşturmak ve toplumdaki ahlaki birey temsilcileri arasında aracılık yapmak ve böylece iyi düzenlenmiş bir toplumda var olması gereken değerleri ortaya çıkarmaktır (Hünler 1997: 251). Bu yönüyle başlangıç pozisyonu, adil toplumda var olması gereken temel maddeleri haklılaştırma durumunu da ifade etmektedir ve bir yönüyle ütopyadır. Burada bir araya gelen bireyler adaletin ilkelerini seçerken, kendilerinin oluşturmadıkları bazı sınırlamalarla karşılaşmaktadırlar ve aslında bu sınırlar, toplumu oluştururken makul olanı seçmeye yönelik bireyde var olması beklenen bir ahlaki durumlardan ibarettir. Bu ahlaki zorunluluk makul bireylerde var olması beklenen bir varsayımdır (Kocaoğlu, 2014: 37). Zaten Rawls'ın teorilerinin eleştirilmesindeki en büyük etmen de bu varsayımların fazla olması ve varsayımlar olmadığında ne olacağına dair herhangi bir net cevap alınamamasıdır.

Başlangıç durumundaki bireyler rasyonel bireylerdir ve adil ve iyi düzenlenmiş bir toplum oluşturmak için gerekli olan ilkeleri belirlerken, kendi hayat tarzlarını sürdürebilecekleri ve gelecek planlarını gerçekleştirebilecekleri adalet ilkeleri arasından seçim yapmaktadırlar. Ancak bireyler bu seçimi yaparken onları rasyonel davranmaya iten şey, Rawls'ın teorisindeki görünmezlik (bilgisizlik) peçesidir (*veil of ignorance*). Bu peçe sayesinde bireyler, başlangıç durumundan çıktıktan sonra sahip olacakları özel menfaat ve durumların farkında olamazlar (Kocaoğlu, 2014: 38). Görünmezlik peçesi, geleneksel sözleşme teorilerindeki doğa durumuna benzemektedir. Burada bireyler, adaleti topluma yaymak adına, fırsat eşitliğini ön planda tutmaktadır, yani sınıfsal farklılıklar, toplumsal statüler, beceri ve avantajlar göz ardı edilmiş durumdadır (Hünler, 1997: 32) ama ekonomi, toplum ve psikoloji alanında bilgi sahibidirler ve bireylerde kesinlikle adalet duygusu hâkimdir (Barry,

2012: 277) ve bu bir ahlaki zorunluluktur ve aslında olması gerekeni ifade etmektedir çünkü görünmezlik peçesi olarak tanımlanan kavram, sözleşmenin taraflarını eşit kabul ederek, onların toplumsal konumlarını, psikolojik ve felsefi görüş ve eğilimlerini göz ardı etmelerini sağlamaktadır. Böylece bireyler, adalet ilkelerinden ayrılmayacaklardır (Rawls, 2007: 333). Bireyler, peçe sayesinde özel menfaatlerinin farkında olamazlar ancak toplumdaki kurumlar aracılığıyla var olan; temel hak ve özgürlüklerin korunması, fırsat eşitliği, gelir dağılımında adalet ve siyasal katılım gibi toplumsal değerleri de bilmektedirler ve kendi çıkarını gözetmeyi ihmal etmeyecek makul bir birey olarak katılımcılar bu değerleri mutlaka kendi toplumsal yaşamında isteyeceklerdir. Rawls bu değerlerin, herkes için her amaca hizmet ettiğini söylemekte ve bunları toplumsal birincil değerler olarak adlandırmaktadır. Bu birincil değerleri benimseyen her birey kendisi için en iyi olanı seçerken aslında toplum adına da en iyi olana ulaşmış olacaktır (Borovalı, 2006: xiii). Yani Locke'un toplumunu oluşturan bireylerin, kendi haklarını korumak için bir araya gelerek üst bir yapı oluşturmasındaki amaçları gibi burada da aslında toplumsal fayda sağlamaya yanaşmak bir açıdan kişisel çıkarları korumanın yolu olduğu için kabul edilmektedir.

Görünmezlik peçesi, toplum sözleşmesinin vaat ettiği, bireylerin ve toplumun tarafsızlığı ve özerkliğini garanti altına almayı hedeflemektedir (Kocaoğlu, 2014: 50). Bu yüzden başlangıç durumunda görünmezlik peçesiyle donatılmış bireylerden iki temel yetiye sahip olmaları beklenmektedir. Bunlardan ilki, işbirliği ve uyum adına makul adalet ilkelerini öğrenmek ve bu adalet ilkeleri doğrultusunda yaşamlarını düzenlemektir. Böylece başlangıç durumunda bireyler eşitliği sağlayabilecekler ve kendi çıkarlarını adalet ilkeleri doğrultusunda toplumsal çıkarlar adına feda edebileceklerdir ki bu, onların adalete inandıklarını göstermektedir. İkinci ilke ise, iyi anlayışı kapasitesidir ki ilke sayesinde bireyler makul birer birey olarak davranış sergileyebilmektedirler (Rawls, 2007: 144). Bu ilkeler sayesinde ancak sözleşmedeki tarafların, eşit olmayan koşullardan uzaklaşması sağlanabilmektedir çünkü bir sözleşmede sadece katılanların içerik hakkında anlaşmış olmaları, sözleşmenin tam anlamıyla adil olduğu anlamına gelmemektedir, ayrıca onların eşitliği sağlayacak değerleri toplumsal düzene de yansıtmaları gerekmektedir (Sandel, 2012: 175). Ancak görünmezlik peçesindeki bireyler, bireysel çıkarlardan tamamen soyutlanmış ve toplumsal çıkarlara doğru yönelmiş olsalar da toplumun değerlerini bilinçli bir şekilde saklı tutmaktadırlar. Bu sayede toplumsal birliğe

ayrıca katkı sunulduğu düşünölmektedir. Rawls'ın teorisinde önem verdiği bu toplumsal değerler;

a. Farklı iyi yaşam anlayışlarının korunması ve devamlılığının sağlanması bakımından ifade, din ve vicdan özgürlüğü gibi temel haklar büyük oranda önem arz etmektedirler hatta zorunluluktur.

b. Fırsat özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, meslek seçme ve bu meslekleri değiştirebilme özgürlüğü gibi daha sosyal boyuttaki temel haklar çok yönlü hedeflerimiz için gereklilik arz etmektedir.

c. Siyasi ve toplumsal kurumlardaki makam ve konumlara gelebilme ve bu konumların sorumluluğuna katılabilme, bireylerin yönetme kapasitelerini artırması için gereklidir.

d. Amaçlarımıza ulaşırken bunu destekleyici bir gelir ve servet katkısı olmalıdır.

e. Bireylerin amaçlarını yerine getirmeye çabalarırken, toplumsal kurumlara katılma konusunda ve temel hak ve özgürlüklerini korurken ve kullanırken sahip olması gereken öz saygı gerekli bir özelliktir(Rawls, 2007: 336-337). Görüldüğü gibi Rawls'ın toplumsal değerleri, içinde bulunduğumuz toplumda olmasını beklediğimiz değerleri yansıtmaktadır çünkü her birey bu değerlerin toplumsal barışa ve huzura hizmet edeceğinin farkındadır ve bunu istemektedir. Bu değerler sayesinde toplumdaki ayrılıkçı söylemlerin önüne geçilerek, farklılıklarla uyum içerisinde yaşayabilme, hatta o farklılıklar sayesinde diğer bireylerin de farklı dünya görüşlerine sahip olabilmelerine fırsat doğmaktadır. Böyle bir uyum içerisinde olan toplum, siyasi ve ekonomik arenalarda da güçlenerek varlığını devam ettirebilecektir. Çünkü bir toplumun içerisinde ne kadar kargaşa ve kaos varsa bütçeden o alana aktarılan pay da o kadar yüksek olacak, çatışmalarla ilgilenen bir hükümetin daha sağlıklı ve faydalı politikalara ayracağı zaman azalacaktır. Ancak devlet mekanizmasının bunu destekleyici politikalar sunarken toplumu oluşturan her bireyin de bu değerler ışığında aynı özveriyi göstermeleri ve bu amaçla çaba harcamaları beklenmektedir.

Rawls'ın buraya kadar temellendirmeye çalıştığı görünmezlik peçesi teorisi, herkes tarafından istenmekle birlikte, asıl eleştirilen nokta bu peçe kaldırıldıktan sonra bireylerin sahip olduğu rasyonellik ve makul davranma yetisinin, devam edip etmeyeceği hususudur. Ancak Rawls en baştan bireyleri doğaları gereği bencil olarak

kabul etmiş ve görünmezlik peçesi kaldırıldıktan sonra da kendi belirledikleri adalet ilkelerine uyma noktasında zayıf davranabileceklerini söylemektedir. Bireyler, başlangıç pozisyonundayken, toplumda en dezavantajlı konumda olacak kişinin kendisi olabileceği korkusuyla kendi çıkarlarının peşinde koşmaktan ziyade toplumsal çıkarları ön planda tutmaya çalışmaktadır ancak peçe kaldırıldığında bireyin toplumsal uyumu bozabilecek davranışlarda bulunmasının önüne geçebilecek herhangi bir mekanizma Rawls'da teoriye eklenmemiştir(Kocaoğlu, 2014: 54). Bu yüzden de eleştiriler artmakla birlikte Rawls, ileri de tezini daha genişleteceği bir başka eserini yazım hayatına katacaktır. Ancak eleştirilmesine ve değinildiği gibi sağlam zemine oturduğu konusunda şüpheler içermesine rağmen, Rawls'ın ilkeleri ve toplumdaki beklediği makul davranış yetisi, hepimizin hayali ve isteği olduğundan öte, dinlenmeye ve ilgi görmeye layıktır.

Rawls, toplumunun temellerini başlangıç pozisyonundaki görünmezlik peçesiyle donatılmış bireyler sayesinde atmakta ve devamlılığını sağlayıcı iki temel ilkedeki bahsetmektedir. Bu ilkelerin amaçları, kurumların bir eşitlik ve adalet döngüsünü nasıl oluşturabilecekleri konusunda fikir sunarak, adaletli katılıma destek sunmak ve bu ilkelerin toplumun tamamının yararına uygun olup olmadığının tartışılması için bir gündem yaratmaktır. Ancak böyle bir tartışma sonucu en doğruya ulaşılabilir ve zaten doğru olan da kurumların yeniden yapılanırken özgürlük ve adalet anlayışı çerçevesi içinde kalmasıdır (Rawls: 2007: 51). İlkeleri inceleyecek olursak;

- a. Herkes temel hak ve özgürlüklere eşit derecede sahip olma konusunda eşittir ve ayrıca siyasal özgürlükler kimse adına kısıtlanamaz biçimdedir (Rawls: 2007: 51).

Bu ilkeye göre, herkes eşit özgürlüklere sahiptir ve bu, temel hak ve hürriyetlerin garanti altına alınmasını ifade etmektedir (Doytcheva, 2016: 45). Ancak bu eşitliği, Yunan ve liberal filozoflarına ait, temellerinde insanların hepsinin sadece insan oldukları için bile eşit oldukları düşüncesinde yatan eşitlikten ayırmamız gerekmektedir. Bu görüşe göre, tüm insanları tanrı yaratmıştır ve varlıkbilimsel açıdan öncelikli olan budur, diğer özellikler kültürden kültüre, bireyden bireye göre değişmektedir ve insanlık kavramından uzaktır. Ancak, insanların sırf varlıkbilimsel açıdan benzer oldukları ve bu yüzden eşitliği hak ettikleri düşüncesi yanlış olabilmektedir çünkü benzer oldukları alanlarda eşit davranacakları farklı oldukları

alanları görmezden gelmemiz gerekecektir. Bu eşitlik fikri insanlara tek tip yaşam tarzını zorlatmaktadır. İnsanların temelde aynı olduğunun kabul edilmesi, yalnızca belli bir yaşam biçiminin onlar için en uygun olduğu, bu yaşam biçimine uygun olarak yaşamayanların eşitliği hak etmediği veya uygar bir insan olmadığını düşündürmektedir. Bu yüzden eşitliği, sadece insan olmaya ve benzerliklere dayandırmak ahlaki açıdan sorgulanması gereken bir durumdan öteye gitmemektedir çünkü insanlara eşit haklar tanımak özdeş haklar tanımakla ilişkilendirilir ve bu yanlıştır, görüldüğü gibi de adaletten uzaktır. Eşitlik, farklılıklar ve benzerlikler arasındaki etkileşimde, bireylere eşit derecede farklı olabilme özgürlüğünü vermelidir ve her farklılığın kendine has ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır (Parekh, 2002: 305-306). Birinci ilkeye göre devlet mümkün olduğu kadar geniş bir bireysel hak ve özgürlükler sistemi oluşturmalı ve herkes bundan eşit şekilde yararlanmalıdır (Örs, 2012: 103).

b. Toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin varlığı ancak bu eşitsizlikler belli bir kuruma bağlandığı veya toplumun en dezavantajlı kesimlerinin yararına olduğu zaman kabul edilebilir durumdadır (Rawls: 2007: 51).

Bu ilke ise, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin, herkesin yararına oldukları ve herkese açık konumlar sağladıkları ölçüde kabul edilmesini savunmaktadır(Doytcheva, 2016: 45) ve toplumdaki kişinin rengi, ırkı, cinsiyeti ve benzerinden bağımsız olarak pozisyon ve statü sahibi olabilmesi, buna ulaşmak için de fırsat eşitliğinin sağlanması yani her bireyin refah ve selametten eşit pay alması gerektiğini söylemektedir. Bunu yaparken de toplumda en yoksul olanın yararına yapılması koşulu vardır çünkü böyle bir koşul durumunda karlı çıkan yine toplumun bütünü olacaktır (Örs, 2012: 103).

Birinci ilkede, haklar bildirgeleri ve dolayısıyla insan haklarında var olması gereken özgürlükler ve anayasal güvencelerden bahsedilmektedir. İkinci adalet ilkesinde ise, hem sosyal ve siyasal hayattaki hem de ekonomik hayattaki eşitsizlik ve adaletsizlik gibi problemleri çözebilecek politikalardan bahsedilmektedir. Her iki ilke de, en az avantajlı durumda olan bireylerin toplumdaki refahlarının düzenlenmesine yöneliktir (Rawls, 2007: 311). Ancak belirtmek gerekir ki, ilkeler, toplumda bireyler arasında geliri dağıtma amacı gütmeyen, amacı, toplumdaki her pozisyonu tüm bireylere eşit derecede ulaşılabilir hale getirmek ve eşitsizlikleri gidermeye çalışmaktır (Kocaoğlu, 2014: 81). Birinci adalet ilkesi ikinci adalet ilkesine her zaman üstün konumdadır ve mesela temel hak ve özgürlükler, daha çok ekonomik kazanç elde etmek için

sınırlandırılmaz. İkinci adalet ilkesine göre ise siyasal ve toplumsal katılımdaki fırsat eşitliği, ekonomik fırsat eşitliğini sağlamak için herhangi bir şekilde bozulmamalıdır (Borovalı, 2006: xiii).

İlkelerden ve teorisinden yola çıkılarak söylenebilecek sonuç, Rawls'ın adalet teorisi, birlikte ve uyum içinde yaşayabilmek için gerekli olan hem kapsamlı hem de kapsamlı olmayan tüm felsefi, dini, ahlaki değerleri epistemolojik olarak reddetmez aksine onları içselleştirir (Kocaoğlu, 2014: 97). Bunu yapmasındaki en temel amacı, adil ve uyumlu bir toplumun yönetilmesi ve sürdürülebilir olması için gerekli olan politikaları, ilkeleri ve yöntemleri bulmaktır. Bu amaca ulaşırken adaletin temel ilkelerini soyut olarak belirlemekte ve sonrasında bu ilkelerin topluma nasıl uygulanacağını anlatmak yerine onları, toplumdaki bireylerin bir araya gelerek, tartışma ve uzlaşma yoluyla kendilerinin bulmalarını beklemektedir. Bunu yaparken ise bireyleri tamamen tarafsız kalabilecekleri bir düşünce dünyasına göndermekte ve toplumdaki adil ve uyumlu yönetimi sağlayacak olan adaletin ilkelerini bu bireylere seçtirmektedir. Böylece Rawls'ın teorisi aslında, temel ilkeleri belirleyip bireylerin uymasını beklemek değil, aksine, bireylerin o ilkeleri belirleyebilecekleri usul ve yöntemsel süreci bulmaya çalışmaktır. Eğer bu süreç adil bir şekilde yürütülebilirse, sonucunda elde edilmiş olan adalet ilkeleri de adil ve makul olabilecektir (Borovalı, 2006: xi). Tam da bu yüzden eleştirilmektedir Rawls ve teorileri çünkü bireylere fazlasıyla güvenmekte ve makul ve rasyonel olmaları konusunda Locke'un teorisindeki gibi Tanrısal bir güç beklemektedir. Ancak günümüz küreselleşen ve kapitalizmin yaygınlaştığı modern ve ötesi olan post modern dönemde, bireylerin araçsal akıllarla donatılıp çıkarlarını ön planda tuttuğu düşünülürse -ki bu tezin son kısmında tartışılmıştır- bireylerden bunu beklemek yanıltıcı olabilecektir. Ancak bu demek değildir ki teorileri hiçe sayabiliriz. Rawls'ın teorileri adaleti ve eşitliği tekrar gündeme farklı boyutlarıyla ve tüm farklılıkları da içerisine alacak şekilde getirmiştir ve bu değerlerin yok olmaya başladığı günümüzde bu görüşler kesinlikle dikkate almaya değer görünmektedir.

Rawls'a yöneltilen en büyük eleştirilerden bir tanesi de, onun fikirlerinin hayali bir serüvene dayandığıdır. Adalet ve eşitliğe giden yolda belli başlı sorunların göz ardı edildiği düşünülmektedir. Öyle ki, adaletli bir toplumu oluşturmak için bir araya gelmiş bulunan bireyler kendi çıkarlarının bilincinden tamamen soyutlanmış

durumdadırlar ve zaten böyle bir ortamda adaletsizlik gibi bir sorun var olamayacaktır, var olmayan bir sorunu çözmeye çalışmak da sadece felsefi bir tartışma ortamı sunmaktan ileri gitmeyecektir çünkü bireyler kendi bencil çıkarlarına karşı aşırı duyarlı oldukları için adalet bir gereklilik olmaktadır. Çıkarlarına rağmen adaleti arayan bireyleri teorinin dışında tutmaya çalışmıştır bunun da bireye yöneltilen zorunlu bir dayatma olduğu düşünülmektedir (Öztürk, 2013: 178). Bu da liberal düşünürlerin çoğu, bireyin önceliğini arka plana ittiği yönünden kendisini eleştirmişlerdir ve aynı şekilde toplumun dışarıya karşı kapalı olması, onu zaten farklılıklara karşı da kapalı bir hale getireceğinden yine aynı eleştiri yağmuru devam etmiştir.

Rawls, bu eleştirileri göz önünde tutmuş olacak ki *Halkların Yasası* adlı eserinde toplumu kapalı durumundan çıkarmış ve tüm dünya ülkelerinde adaletli yönetimi sağlama, bu ülkeler arasında barışçıl uyum ortamı kurma gibi aşamalar üzerine çalışmıştır. Rawls eserinde devletlere birer kimlik vermekte ve onları “*Halk*” olarak tanımlamaktadır. Bunun ardından yatan sebep aslında onun sıradan bir devlet olmadığını vurgusunu yapmaktır. Demokratik gibi görünen ya da demokrasi yolunda hiçbir adım atamayacak kadar geride olan ülkelere farklı olduğunu anlatmak ister. Ayrıca halklar olarak tanımladığımız olgu oluşturulduğunda bireylerdeki bir devlete ait olma hissi de yok edilmiş olacaktır. Böylece günümüz küreselleşen dünyasındaki benzer örnek de oluşmuş olur, şöyle ki; artık dünya genelinde kültür farklılıkları küreselleşme adı altında yok edilmeye çalışılmakta böylece ne kadar hayali olsa da bir dünya devleti, dünya halkı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Oysa farklılıklar küreselleşmenin aksine daha da küçük alanlara kadar inmiş ve tek tek bireylerin istek ve arzularını içerecek şekilde aslında yerleşmiştir. Bu yüzden bireylerin kendisini bir devlete veya bir inanışa, kültüre ait hissetmesinden, kendi özgür iradesiyle seçim yapıp aidiyetini kendisi belirleyebilmelidir.

Bu eserde Halklar olarak bahsedilen devletleri iyi düzenlenmiş ve düzgün halklar oluşturmaktadır ve bu devletlerde demokrasi ve liberalizm birbirinden ayrılamayacak ölçüde sıkı sıkıya bağlanmış durumdadır. Bu yüzden, Hakların Yasası’ndaki temel ilkelere baktığımızda liberalizmin temel dayanaklarına yakın ilkeler görebilmekteyiz. Bu ilkeler;

1. Halklar özgür ve bağımsızdır, öteki toplumlar bunlara saygı göstermek zorundadırlar.
2. Halklar antlaşmalara ve taahhütlere uymalıdır.
3. Halklar içişlerine müdahale edilmemesi gerektiği bilincini taşımalıdır.
4. Halklar eşittir ve onları bağlayan her türlü antlaşmalara taraftırlar.
5. Halklar kendini savunma hakkına sahiptir, fakat kendilerini savunma amacı dışında savaş çıkarma hakları yoktur.
6. Halklar insan haklarına uymalıdır.
7. Halklar savaşırken bazı belli sınırlamalara uymak zorundadırlar.
8. Halkların adil ya da düzgün siyasal toplumsal rejime sahip olmalarını engelleyen olumsuz koşullar altında yaşayan diğer halklara yardım etme yükümlülüğü vardır (Rawls; 2006: 38).

Bu genel ilkeler bizlere göstermektedir ki, Rawls'ın başlangıç pozisyonunda oluşturmaya çalıştığı adil ve iyi düzenlenmiş bir toplum, dünya barışında da aynı doğrultuda hareket edecek ve aynı şekilde farklılıklara saygı gösterirken onların yaşam alanlarına müdahaleyi kendisine yasaklayacaktır.

Bunun yanında Rawls, bazı durumlarda iyi düzenlenmiş halkların demokratik ve istikrarlı bir barış ortamı adına diğer ülkelere müdahalelerde bulunabileceğini söylemektedir. Ancak öncelikle kendi demokratik barış koşullarını kesinleştirmiş olmaları gerekmektedir. Bunun ön koşulları ise;

- Eğitim ve öğretimde fırsat eşitliği.
- Adaletli gelir ve refah dağılımı.
- Toplum istihdam sağlama açısından çözüm sunucu olmalı ve iş alanında güvenliğin sağlanmış olması gerekir.
- Tüm topluma genel sağlık hizmetleri sunulmalı.
- Seçim ve politika ile ilgili konuların finansmanının kamu tarafından sağlanması (Rawls; 2006: 53).

Bu koşulların hepsi aynı anda gerçekleşmeli ve hizmet kalitesi açısından yeterli olmalıdırlar. Eğitim ve öğretim kamusal akıl bilincinin gelecek kuşaklara da aktarılması bakımından önem arz eder. Bu sayede toplumdaki temel kurumların da devamlılığı sağlanır ve toplumdaki bozulmaların önüne geçilmiş olunur. Adaletli gelir dağılımı zaten Rawls'ın toplumda oluşturmak istediği temel amaçlar

arasındadır. Toplumda istihdamın sağlanması, ülkenin büyüme ve kalkınma yolunda ilk basamağını oluşturur. İş alanında güvenlik konusu ise bireylerin çalışırken işlerinde daha verimli olmalarını ve özgüven kazanmalarını sağlar. Kendisine ihtiyaç duyulduğunu hisseder ve işini daha sağlıklı, dikkatli ve özenli yapar. Kendisini kapıkulu gibi hissetmez. Seçim ve politika ile ilgili konuların kamu tarafından finanse edilmesi ise bunların arasında kamusal düşünce için en çok önem arz edenidir. Böylece siyasiler maddi olarak halktan yararlanamayacağını ve diğer siyasilerle eşit konumda olduğunu bilecek ve çalışmalarını hizmet kalitesini artırmak yolunda daha da geliştirerek devam ettirecektir. Çünkü refah seviyesi yüksek bir halk artık milletvekillerinden karnını doyurması ve iş sağlması dışında daha büyük ekonomik ve sosyal yapılanmalar bekleyecektir. Bu sayede ülke kalkınmış ülkeler arasında yükselmeye devam edecektir. Bu ülke kendi içerisinde demokratik barış ortamını sağladıktan sonra artık diğer ülkeler üzerinde demokratik koşulları yayma adına onlar üzerinde baskı kurma hakkını elde etmiş olacaktır. Günümüz dünyasında da örneğini bulduğu gibi bu iyi düzenlenmiş halklar diğer halklar üzerinde hegemonya kurmaktadır çünkü onlara göre yasatanımsız ve iyi düzenlenmemiş bu halklar, yayılcı politikalar izlemeseler bile her zaman dünya barışına bir tehdit oluşturmuş durumdadırlar. Kısacası onları kendileri gibi yapamıyorlarsa bile ticari, siyasi ve ya askeri abluka altına almayı yeğlemektedirler ki bu da Rawls'a yöneltilen diğer bir eleştiridir çünkü demokratik olmayan toplumları da birer farklılık olarak görmemiz gerektiğinde, onlara müdahaleyi onaylayacak herhangi bir ilke sunulması tezatlık oluşturacaktır.

Sonuç olarak; Rawls'ın iyi düzenlenmiş toplumunda bireyler, özgür ve eşit varlıklar olarak doğalarına en makul gelen ilkeleri belirlerler ve bu ilkeler ışığında da kendi iyi yaşam tarzlarına karar verirler. Bireyin bu tarzı onun otonom olma özelliğinden kaynaklanmaktadır ve toplum içinde birey kendisine yol çizerken ne dini geleneklerden ne bir başka bireyin öğretilerinden etkilenmemektedir (Hünler, 1997: 94). Kararlarını alırken, devletin güvencesini sağladığı, her bireyin sosyal ve ekonomik olarak eşit ve özgür olduğu kamusal alanda kendi demokratik kurumlarını seçme ve onaylama hakkını kullanmaktadır ve farklı olan bireylerinde bu haktan aynı şekilde yararlanması sağlanmalıdır. En azından bu bireyler kendi iyi anlayışlarını kamusal alanda özgürce dile getirebilmelidir (Çelik, 2007: 99). Çünkü aksi yaşanan bir toplumda, farklılıkların toplumdaki soyutlanmaları ve sonucunda da

bütünleşemeyen bir toplumda çatışmalar çıkması şaşırtıcı olmayacaktır. Rawls, bu bütünleşmenin temelini adalet kavramında görmüş ve toplumun genelinin kabul edebileceği adalet ilkeleri sunmaya çalışmıştır ancak felsefi açıdan tüm gözleri üzerine çekip yankı uyandıran bu görüşler, gerçek hayatta uygulama alanını oluşturamamıştır. Çünkü Rawls, Locke gibi bir sözleşme öngörmekte ve sözleşmeye katılacak bireyleri makul ve rasyonel davranma yetisine sahip olduğu kanaatindeydi ki bu mümkün değildir çünkü bireyler rasyonel davranmaktan ziyade öz çıkarlarını korumayı yeğlemeyi seçebilecek varlıklardır ve toplumsal çıkarlar söz konusu olduğunda görünmezlik peçesi bile bireylerin çıkar peşinde koşmasına engel teşkil edemeyecektir. Zaten modern dünya eleştirilerinin en temelinde de bireyin artık engellenemez bir şekilde, etrafını görmeden arzularının peşine koşan varlıklara dönüşmüş olması yatmaktadır. Bu eleştirilere bir sonraki bölümümüzde değinilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POSTMODERN DÖNEMDE BİR ÇOĞULCU DEMOKRASİ PROBLEMİ OLARAK ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK: CHARLES TAYLOR'DA KAMUSAL ALAN VE SİYASAL KATILIM

I. CHARLES TAYLOR'DA GÜNÜMÜZDE BİR KAMUSAL ALAN SORUNU OLARAK ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Çokkültürlülük kavramının tarih sahnesinde yer almaya başlamasından sonra düşüncesinin gelişiminde, Ronald Dworkin, Robert Nozick, Thomas Nagel gibi John Rawls'a yakın liberaller ve yine aralarında Alasdair C. MacIntyre, Michael Walzer, Michael J. Sandel'in bulunduğu, Charles Taylor'un kendisinin temsil ettiği cemaatçiler (komüniteryenler) arasındaki tartışmalar etkili olmuştur. Bu tartışmalar Rawls'ın 1972'de *Adalet Teorisi* kitabının yayımlanmasıyla alevlenmiş, özellikle 1990'lı yıllara kadar, tartışmaların ışığında ortaya çıkan yazın dizileri kavramın sıcaklığını korumasını sağlamıştır (Doytcheva, 2016: 43-44). Beraberinde, liberal ve cemaatçi bakış açılarının bu derece farklılaşmış olması kavrama farklı boyutlar kazandırmış ve iki grup arasında kavrama dair hem siyasi hem sosyal alanda politikalar sunulmuştur. Hangisinin uygulanabilir politikalar ürettiğinden ziyade, her iki grubun politikaları da kavrama yaptığı katkılardan dolayı tartışmaya değer bulunmaktadır. Bu kısımda karşılaştırmalı olarak birey ve cemaat ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır.

Bireysel özgürlükleri temeline alan liberal teori 1980'li yıllardan sonra cemaatçiler tarafından yoğun bir eleştiriyle karşılanmışlardır. Bu yüzden, cemaatçiler bu yönüyle bir teori olmaktan ziyade liberallere karşı çıkan bir görüş olarak düşünülmüştür. Eleştirilerinde daha çok, liberallerin bireye yoğunlaşp toplumsal değerleri göz ardı etmelerine değinmişler ve toplumsal uyum ve işbirliği, bir arada yaşayabilmenin yollarını sorgulamada bireysel değerlerin fazlasıyla el üstünde tutulmasını yetersiz bir çözüm arayışı olarak görmüşlerdir. Cemaatçilere göre,

bireysel haklar savunulurken liberaller tek yanlı düşünmekte ve sadece bu yandan çözüm aramaktadırlar. Hak taleplerini sadece bireysel temelli düşünmek, bireyin içinde yaşadığı kültürel atmosferden, toplumsal bağlardan ve bireylerin tarihsel geçmişlerinden soyutlanmak sorununu gündeme getirecektir. Oysa bireyler, kişiliklerini, yaşam becerilerini, inanç ve kazanımlarını ancak ve ancak toplum içinde ve toplumla birlikte oluşturabilmektedirler. Bu gibi nedenlerden dolayı cemaatçiler, siyasi ve sosyal toplumsal hayatın kurulması sırasında, bireyden ziyade çoğunluğun yani toplulukların esas alınmasını önermektedirler (Balı, 2001: 170).

Liberal tarafta yer alanlar özellikle 1960 ve 1970 yıllarında savundukları fikirleriyle toplumsal adaletin sağlanması ve herkes için adil bir düzenin oluşturulması yolunda atılacak politikalarda bireyin başrol olması gerektiğini savunmuşlar ve hak eşitliği ya da fırsat eşitliği gibi kavramlarıyla öne çıkmışlardır (Anık, 2012: 94). Liberallere göre birey, kendine has aklı, hakları ve seçimleriyle doğa durumundaki bireye karşılık gelmektedir. Doğa durumunda ilk var olan bireyin bizzat kendisiydi ve toplum, devlet, sınıf gibi kavramlar, bireylerin bir araya gelerek, sözleşmeyle kendi oluşturdukları durumlar ve kavramlardır. Bu yüzden birey asli olan iken, toplumlar suni olanı ifade etmektedir. İşte liberaller için, bireyler hiyerarşik konum olarak her türlü kolektif birliklerden daha üstün kabul edilmelidir çünkü birey olmasaydı toplumlar ve cemaatler zaten var olamayacaktı görüşü hâkimdir (Haklı, 2017: 47). Onlara göre, rasyonel düşünebilen ve makul davranabilen bir varlık olarak birey, hedeflerine ve hayallerine ulaşma çabalarında, iyi hayat şartlarını belirleme konusunda ya da toplumsal statüsünü oluştururken herhangi bir müdahale ve baskıya maruz kalmamalıdır çünkü bu baskıların olmadığı toplumlar ancak temel hak ve özgürlüklerin korunduğu ve savunulduğu toplumlar olmaktadır ve temel hak ve özgürlüklere sahip olan bireyin özgürlüğünün, negatif bir özgürlük değerine sahip olması beklenmektedir. Bununla, devlet müdahalesinin olmadığı ve herhangi bir keyfi kısıtlamanın yapılamadığı özgürlük alanı kastedilmektedir. Liberal görüşlerin moderniteyle birlikte savunduğu temel tezleri ve belki de modernitenin en temel eleştirisi de burada ortaya çıkmaktadır çünkü liberal görüş, özgürlüğü ve temel hakları bireysel temelli olarak açıklamaktadır ve herhangi bir toplum veya cemaatten ziyade bireyi ön plana çıkartmaktadır. Ayrıca birey, politik kurumların da temelini oluşturmaktadır, öyle ki, özgür bir toplumdan bahsetmek yerine özgür bireylerin oluşturduğu kurumların olduğu bir yapı olarak toplumdan bahsetmektedirler yani

toplum birey için var olmaktadır (Erdoğan, 2006: 151-152). Farklı görüşlere sahip olan liberallerin belki de hiç sorgusuz üzerinde anlaşabildikleri tek konu da bu anlamda, bireyin her şeyden öte ve her şeyden önde bir değer olmasıdır. Liberal teoriye göre, bireyler kendi hedeflerini belirleyebilme ve bu hedefleri gerçekleştirebilme gücüne ve yetisine sahip rasyonel davranabilen varlıklardır ve bu yüzden, hedeflerine ulaşma çabalarını sarf ederken veya bu çabalar sonucu elde ettikleri yaşam değerlerini hayata geçirirken herhangi bir dış müdahaleye gerek duymazlar ve herhangi bir müdahaleye de maruz kalmamalıdır. Bu bağlamda yorumladığımızda, bireyler kendi amaç ve değerleri için çabalarırken özgür ve rasyonel davranabildikleri için herhangi bir toplumsal değer veya ortak bir çıkar beslemeleri veya bunları oluşturmaya çalışmaları da gerekmemektedir. Zaten bireyin değerlerinden bağımsız olarak gelişmiş, ortak bir iyi anlayışı da kabul edilmemektedir. Devlet, toplum veya cemaat gibi oluşumlar bireyden sonra gelen ikincil mekanizmalardır ve özellikle devlet, birey karşısında sadece bireyin amaçlarını gerçekleştirebilmesini sağlayan bir araçtan ibarettir ve bireyin amaçlarına hizmet etmeyen bir devlet de meşru bir devlet olarak kabul edilmemektedir (Haklı, 2017: 29). Bu yüzden liberaller minimal bir devlet savunmakta ve devletin tarafsız olması gerektiğini söylemektedirler ancak bu tarafsızlığın sınırları tartışmalı olmakla birlikte Rawls, belli maddelerle bu sınırı çizmeye çalışmaktadır. O'na göre;

1. Devlet, vatandaşlarına kendi iradeleriyle kabul edebilecekleri iyi anlayışlarını yaşamaları noktasında eşit fırsatlar sunmalıdır.
2. Devlet, herhangi bir kapsamlı doktrini bir diğerinden ayrıcalıklı konuma getirmemelidir. Hatta bu doktrini savunsa bile, savunduğunu belli edecek veya onu destekleyecek herhangi bir politika yürütmemelidir, o doktrinin savunucularına da bir ayrıcalık tanımamalıdır.
3. Devlet, vatandaşlarının, herhangi bir iyi anlayışı daha çok benimseme ihtimali konusunda da herhangi bir politika yürütmemelidir. Kısacası devlet, herkese kendi kapsamlı doktrinini benimseyebileceği ve kendi iyi anlayışlarını yaşayabilmeleri konusunda eşit fırsatlar tanımalıdır (Rawls, 2007: 228).

Yani devlet, sadece bireyler karşısında değil, tüm kapsamlı doktrinler karşısında da tarafsız kalabilmeli ve tarafsızlığını da herkese eşit davranarak göstermelidir.

Burada, devletin temel rolü bir futbol hakemi gibidir. Futbol sahasında bulunmasına ve oyunun bir parçası olmasına rağmen, oyuna katılmaz. Oyunu uzaktan izleyerek, oyunun kurallarına göre oynanıp oynanmadığını takip eder ve futbolcuların tarzlarına herhangi bir yaptırımında bulunmaz. Ne zaman ki kurallar ihlal edilir, devlet o zaman müdahalede bulunarak sistemin işleyişinin bozulmasının önüne geçmeye çalışır (Anık, 2012: 103). Rawls ve Dworkin gibi düşünen liberallerde devlet herkese kendi iyisini bulma ve onun yolundan gitme imkânını sağlamalıyken, Taylor ve Walzer gibi cemaatçiler, hukukun tarafsızlığını ahlaksal olarak benimseyerek gerektiğinde devletin iyi yaşam biçimlerini özendirme görevini üstlenmesi gerektiğini söylemektedirler (Habermas, 2005: 114).

Cemaatçi yaklaşım, evrensel birey tanımını biraz daha geri plana iterek, 1980 başlarında liberallerin karşısına çıkmışlardır ve grup temelli hakları ve bunlar arasındaki farklılıkları savunmuşlardır (Anık, 2012: 94). Bu savunmaya göre, egemen toplumdaki kültürel, etnik, dinsel anlamda farklı veya daha dezavantajlı konumda olan grupların bu farklılıkları tanınmalı ve farklılıklarını yaşatmalarına imkân sağlanmalıdır. Toplumu türdeş olarak değil de grupsal farklılıklarla bir bütün olarak kabul etmektedirler (Anık, 2012: 98). Ayrıca bireyin kimliği tamamen bu içinde bulunduğu toplum sayesinde gelişme gösterdiği için toplumsal gruplardan veya yaşadığı sosyal çevreden, tarihsel bağlarından, sosyal hayatlarından ve ait olduğu gruba özgü değerlerden bağımsız bir kimlik ve birey düşünülemezdi (Haklı, 2017: 39). Cemaatçilerin karşısında olan liberaller ise bunun bireyi ait olduğu gruba benzemeye çalışması konusunda baskıya maruz kalmasına yol açabileceğinden endişe etmektedirler (Anık, 2012: 101) çünkü Rawls'ın iyi düzenlenmiş toplumunda bireyler, özgür ve eşit varlıklar olarak doğalarına en makul gelen ilkeleri belirler ve bu ilkeler ışığında kendi iyi yaşam tarzlarını seçerler. Bireyin bu tarzı onun otonom olma özelliğinden kaynaklanmaktadır ve toplum içinde birey kendisine yol çizerken ne dini ve tarihi geleneklerden ne bir başka bireyin veya grubun öğretilerinden etkilenmemelidir (Hünler, 1997: 94). Belli bir grubun üyesi olarak dünyaya gelmiş olsa bile, bireyin, bu grubun değerlerini özümsemek zorunda bırakılmaması gerektiğini ve kendi seçme özgürlüğüne dayanarak, başka kültürel değerleri de benimseyebileceğini söylemektedir. Ancak cemaatçiler de bireyin sürekli farklı kültürel çevrelere girip çıkmasının, bireyi herhangi bir gruba ait hissetmekten ve o gruba ait yükümlülükleri yapmaktan alıkoyacağını düşünmektedirler (Anık, 2012:

104). Kaldı ki haklılık payının yüksek olduğu bu endişe durumu, günümüzde de yaşanmaya başlayan bir gerçekliğe dönüşmüştür. Birey içinde bulunduğu kültürel değerleri, daha kozmopolit bir şehre geldiğinde veya daha kozmopolit bir topluluğa dâhil olduğunda arkasında bırakabilmektedir ve hatta yeni nesillere aktaramayacak kadar hafızasından silmektedir. Küreselleşen dünyanın en büyük çelişkilerini de zannedersen bu noktada hissetmekteyiz çünkü bir grup, farklılıklarını nesilden nesile aktararak daha rahat ve özgür biçimde yaşamak adına tanınmasını isterken birey noktasındaki farklılıklar söz konusu olduğunda, bireye farklılıklarını seçme ve değiştirme özgürlüğünün verilmesi, grubun istekleriyle ters düşebilmektedir.

Taylor'un desteklediği komüniteryan-cemaatçi taraftakiler, cemaat haklarının, o cemaate dâhil olan bireylerin sahip olduğu haklardan da öncelikli olarak var olduğunu, bu yüzden de önemi hak eden ve dolayısıyla üzerinde öncelikli tartışılması, korunması gereken hakların da cemaat hakları olduğunu savunmaktadırlar. Oysa Kymlicka, bireyin kendi istek ve arzularının, dâhil olduğu cemaat ve toplumdan zamanla farklılaşabileceğini, o cemaatin eğer ki bireyin sosyal, siyasal ve ekonomik refahına katkıda bulunabiliyorsa önem arz ettiğini söylemektedir (Anık, 2012: 116). Yürüşen, kitabında bireyin göz ardı edildiği çokkültürlü politikaların, bireyin kendi amaçlarını gerçekleştirmesinin önünde bir engel olacağını söylemektedir. Fransızca konuşan bir Quebec vatandaşı olmasına rağmen çocuğunu İngilizce konuşulan ve öğretilen bir okula göndermeyi isteyen bir bireyin var olduğunu farz edelim ve bu bireyi takip edebilecek başka bireylerin de olabileceğini düşünelim. O zaman içinde buldukları toplumsal gruplarından farklı düşünen bu bireyler de zamanla çoğalarak başka bir sosyolojik grup oluşturabilirler. Oysa sadece grup temelli politikalar, bireylerine belli bir amacı dayatmaktadırlar ve bu da çeşitlilik içinde başka çeşitliliklerin oluşmasının önünde bir engel teşkil edebilmektedir (Yürüşen, 1998: 108). Ancak bu da başka bir problemi gündeme getirecektir. Gruplara, cemaat veya topluluklara giriş ve çıkışların bireyler için kolay ve sürekli değiştirilebilir olmasıyla birlikte, bireyler cemaat çıkarlarını kendi çıkarlarına ters gördükleri an bağlarını kolayca koparabilecek veya bir başka grup onun çıkarlarına hitap ettiğinde direk o gruba girebilecek, bu da gruplar ve birey arasındaki bağın çok zayıf olmasına sebebiyet verecektir. Gruplara katılmanın bireyler açısından araçsal bir duruma dönüşmesi, üyelerin ve gruba olan manevi inancın ve değerlerin zayıflamasına sebep olacaktır (Anık, 2012: 118). Böyle bir

durumda bireyler, grubun çıkarlarını savunma noktasında kendi üzerinde bir sorumluluk hissetmeyecek ve kendi çıkarları söz konusu olmadığı takdirde herhangi bir hak talebi için bir çözüm arayışına girmeyecektir çünkü birey zaten kendi çıkarlarını daha iyi gözetebilmek adına bir gruba dâhil olmaktadır ve gruba dışarıdan bir saldırı geldiği takdirde savunma noktasında muhtemelen bir çaba göstermek yerine, kendi çıkarlarına yakın bir başka gruba geçiş yapmayı daha kolay bulacaktır.

Liberaller için, cemaatlerin farklılıklarına dayalı hakların tanınması, liberal toplumları bir arada tutmaya yarayan ortak yurttaş kimliğine zarar verebilme ihtimalini de taşımaktadır. Grup içindeki bir birey, demokrasinin özünde yatan toplumsal yardımlaşma, dayanışma ve barış içinde birada yaşayabilme için gerekli olan hoşgörü ve fedakârlık bağlarını zayıflatabilecek şekilde yaptırımlarla karşılaşılabilir. Bunu önlemenin yolu cemaatlere ayrı haklar tanımak yerine bireysel hakları koruma altına alarak ortak bir yurttaş kimliği geliştirmektir (Kymlicka, 2015: 291). Cemaatçiler ise tam tersi, bireyselliği gereğinden fazla ön plana çıkarmasından ve dolayısıyla bireysel çıkarlara öncelik vermesinden dolayı liberalleri eleştirmişler ve aşırı bireyciliğin toplumsal bağları zedeleyebileceğinden endişe ettiklerini ifade etmişlerdir. Böyle bir birey zamanla yalnızlaşacaktır ve hem siyasi hem sosyal anlamda bir ilgisizlik durumuna sürüklenecektir. Bu yüzdendir ki cemaatçiler, bireyin ait olduğu gruptan veya topluluktan ayrı düşünülmemeyeceğini savunmaktadır (Anık, 2012: 95). Özellikle, zemininde sağlam ve uzun soluklu, bir arada yaşayabilme kültürü olmayan toplumlarda, kendisini topluma değil de bir cemaate ait hisseden bireylerin, toplumla bütünleşme yönünde sürekli bir ikilem içinde olmaya devam edecekler endişesi taşımaları yönünden cemaatçilerin eleştirilmesi normal görünmektedir çünkü cemaat ve toplum fikirleri çatıştığında bireyin hangisi yönünde karar alacağını bilebilecek bir objektif bakış açısına sahip olmasını beklememiz elbette ki imkânsız ve yanlış olacaktır. Böylesi toplumlarda, ortak bilinç oluşturma adına, cemaat hakları biraz daha bilinçli ve zamana yayılmış bir şekilde tanınmalı ve korunmalıdır. Ancak toplumsal bütünleşme konusunda yerleşmiş bir kültüre sahip toplumlarda bu endişeler biraz daha geri plana itilebilmektedir.

Anık, kitabında bu konuya değinerek, eleştirisinde, liberalizmi, bireylerin hak ve özgürlüklerinin tek koruyucu ve savunucusu olarak görmek eğiliminden sadece Batı'ya ait olan bir fikri, ideolojiyi, yaşam biçimini dünyanın geri kalanına zorlamaktan başka bir anlam çıkarılamayacağını söylemektedir. Bu zorlama,

çokkültürlülüğe katkıdan ziyade ona aykırı davranışların da türemesine sebebiyet vermeye zemin hazırlamaktadır çünkü liberalizmi hakların savunucusu ve bireyi savunan tek ideoloji gibi görmek, diğer ideoloji ve düşüncelerin, tavırların ve söylemlerin, liberalizmin karşısında durduklarından dolayı, bireysel haklara da karşı duracakları izlemine doğuracaktır (Anık, 2012: 116). Ayrıca, çokkültürlülük problemleri bir bütün olarak düşünüldüğünde, bu problemlerin her zaman bireyi temel alarak çözülemeyeceği de bir gerçektir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşamını sürdürmekte olan yerli halkların, Kanada veya Avustralya'da yaşayan aborjinlerin sorunları veya göçmen grupların karşılaştıkları sorunlar, bireyi de aşan sorunlardır ve çözümünde bireyi başat model almak faydalı çözümler üretmede yetersiz kalabilecektir. Gruba tanınması gereken hakların birey bazında çözülmeye çalışılması, grubu yok saymak gibi görülebilecektir (Anık, 2012: 119).

Bunların yanında, liberaller, devletlerarası yapılan, azınlıkların haklarının tanınmasına dair anlaşmaların da yetersiz ve sınırlı olacağını söylemektedirler ve bu hakların belli bir gruba yönelik değil, direk bireye verilmesini savunmaktadırlar. Buna dayanak olarak söyledikleri de, Birleşmiş Milletler, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde yazılı olan azınlık gruplara yönelik tüm göndermeleri çıkartmasıdır (s:28) çünkü görüş, azınlıklara verilebilecek hakların bireysel özgürlüğü hiçe sayabileceği yönündeydi(s:15). Bunun nedeni ise, liberal demokrasi kısmen de olsa, bireylerin siyasal, sosyal ve ekonomik haklarını ait oldukları sınıfa göre belirleyen feodalizme karşıt olarak çıkmasıydı (s:77) ve birey cemaatten de öte olmalıydı. Cemaat ancak kendini oluşturan bireylerin rızası devam ettikçe ve onların refahını sağladığı sürece varlığını devam ettirebilmektedir. Buna karşın cemaatçilerin savunusu, cemaatin çıkarlarının onu oluşturan bireylerin çıkarlarına indirgenemeyeceği yönündedir ve bireysel haklarla cemaatçi-kolektif hakları eşit kabul etmektedirler (Kymlicka, 2015: 98).

Kymlicka, cemaat temelli kolektif hakları; iç kısıtlamalar ve dış korumalar olarak iki bağlamda incelemektedir. İç kısıtlamalar, grubun kendi üyelerine grup birliğinin ve varlığının dağılmaması adına tek tek bireylerin özgürlüklerini kısıtlayıcı yaptırımlar uygulaması hatta bu uygulamaları dayatma riskini gözetirken; dış korumalar, grupları, toplumun geri kalan çoğunluğu karşısında savunmasız kalmasını önleyici politikalar içermektedir. Politikalar ise, çoğunluğu elinde bulunduran dış gücün hem ekonomik hem de politik yönden olası baskısını azaltıcı yöndedir. Liberallerin, iç

kısıtlamalar karşısında şüpheli tavır takınırken, dış korumaları makul kabul edebilecekleri yönünde fikir belirtmektedir (Kymlicka, 2015: 35). Bunun nedeni, liberallerin her zaman hoşgörüyü kabul edilebilir görüp görmedikleriyle alakalıdır. Onlara göre, her ne kadar grupların dış korumalarla baskılardan korunmasını savunuyor olsalar da bu yeterli olmamaktadır. Liberalizmin hoşgörüsü aynı zamanda bireylerin oluşturdukları gruplara karşı da bir iç korunma mekanizması sağlamalıdır. Örneğin, devletin cemaatlere ayrı bir dini özerklik tanınması, hoşgörü örneği sergilememekte, ayrıca salt bireyler olarak da inanç özgürlüğü sağlaması gerekmektedir. Kısacası, liberaller gruplar arası eşitliği dışa karşı sağlarken, grup içinde bireyin karşıt fikirleri savunabilme özgürlüğünü sağlamakla da mükelleftir (s: 266) çünkü liberalizmin savunduğu temel değer yargıları, azınlıktaki farklı kültürlerin değerlerini koruyucu politikaların desteklenmesini ilke edinmektedir ve hiçbir topluluk ya da bireyin baskı altına alınmasına neden olacak, sömürülmesine imkân verecek hakkı tanımayacaktır. Bazı grupların demokratikleşme hareketlerinde geri kaldıklarını da göz önünde bulunduracak olursak bireylerin seçimlerini kısıtlama ihtimali yüksek olan iç kısıtlamalar yerine, onların dezavantajlarını giderici ve gruplar arası eşitliği sağlayıcı dış koruma taleplerine daha sıcak bakmaktadırlar (Kymlicka, 2015: 259). Burada açıklamak gerekir ki, liberaller arasında cemaatçi ve bireyci olarak ayrımlar yaşanmasının yanı sıra salt cemaatçiler arasında da tartışmalar sıcaklığını korumaktadır. Kendi içinde üyesini kısıtlayıcı politikalar yürüten bir cemaatin toplumun geri kalanına karşı hoşgörülü davrandığını, sisteme uyum sağlayarak çoğulcu düzeni bozucu davranışlardan kaçındığını varsaydığımızda, bu cemaatin liberal görüşler bağlamında kendisine de iç hukukunda özgürlük tanınmasını istemesi yersiz mi olacaktır? Hoşgörü savunucusu bir ideolojinin, yanlış yaptığını ileri sürerek cemaatlere müdahalede bulunması ne kadar doğru kabul edilebilir? Liberallerin liberalizmi dayatma dürtüsünün ne kadarı liberal bir davranıştır? Bu tartışmalar liberal görüş savunucuları arasında yüzyıllardır büyük ayrımlara sebebiyet vermekte, bunun yanında Dworkin ve Rawls gibi düşünürlerin konuyu sıcak tutacak yeni yapıtlar ortaya koymasını sağlamaktadır. Ancak görüldüğü üzere felsefi sınırları aşamayan düşünceler akımı olmaktan öteye gidemeyen bu yapıtlar maalesef gerçek hayatta uygulama alanını bulamamaktadır. Çünkü tek tek her bireyin o gruba özgür iradesiyle dâhil olup olmadığı ve ne kadar süre kendisini oraya ait hissedeceği belirsizdir ve adet ve gelenek, görenekler sadece doğru oldukları için değil kabul edilebilir oldukları için de varlıklarını devam

ettirebilmelidirler. Bu bağlamda bireyi hem içte kendi cemaatine karşı koruyucu hem de, dışa karşı cemaatin birliğini bozucu eylemlere karşı koruyucu evrensel yasalar oluşturulmalıdır. Öyle ki, hiçbir cemaat insan onuruyla bağdaşmayacak, yaşama hakkını kısıtlayacak yaptırımlar uygulayamayacaktır.

Taylor'un da dâhil olduğu komüniteryan tarafta yer alanlar, cemaat haklarının, cemaate dâhil bireylerin haklarından önce geldiğini ve dolayısıyla asıl savunulması gerekenin de cemaat hakları olduğunu söylemektedirler. Bunun tam tersi, Kymlicka'nın dâhil olduğu liberal taraf, bireyin çıkarlarının ait olduğu cemaatin çıkarlarından farklı olabileceğine değinmişlerdir. Bireyin, her açıdan toplumdan ve cemaatlerden önce var olduğunu ve toplumu oluşturanın birey olmasından dolayı daha fazla önem arz ettiğini savunarak, cemaatlerin ancak ve ancak bireyin çıkarlarına hizmet edebildiği ve refahını artırabildiği ölçüde önemli olacağını söylemektedirler (Anık, 2011: 74). Oysa kendi benliğimize karşı ilk kavrayışımız içinde bulunduğumuz toplumdan ayrı düşünülemez bağlara sahip olmakla başlar. İçine doğduğumuz toplumla bütünleşiriz ve bütün olmayı öğreniriz, kendimizi ayrı bir birey olarak tanımlama kavrayışı ise bundan çok daha sonra gelmektedir (Taylor, 2006: 72). Çünkü bireyler, yapıları gereği hayata karşı bir yetersizlik durumu içindedirler. Yetersizlik durumu, bireyin tek başına yaşamını idame ettirebilme gücündeki yoksunluğu ifade etmektedir. Böyle bir güçten yoksun olan bireyler, kendi iyi yaşam tarzlarını, siyasi toplumdaki konumlarını, toplumsal değerlerini belirleme konusunda, diğer bireylere dolayısıyla topluma ihtiyaç duymaktadır. Cemaatlerin, toplumların kısacası tüm kolektif birliklerin amacı da tam bu noktada, bireyin yetersizliğini gidermek olacaktır. Bireyler, toplumsal bir destek olmadan bu zorlukların üstesinden gelme hususundaki yetersizliklerini başka türlü gideremeyeceklerdir (Haklı, 2017: 52). Bu yüzden toplumla bütünleşme, toplumla uyum adına da önem arz etmektedir ve bunun aksinde yürütülebilecek politikalar ve ideolojiler sadece bireyi yalnızlaşmaya iten sonuçları doğuracaktır.

Yine cemaatçi yaklaşıma göre, liberallerin bireyi odak noktası haline getirip, evrensel kabul edilmesi gereken kuralları esas almaları, cemaatlerin ve toplumların yaşadıkları tarihi geçmişlerini, geleneksel toplum farklılıklarını hiçe sayan bir söyleme dönüşecektir. Buna göre, liberaller, cemaatlerin ve toplumların kültürel değerlerini önemsememekte ve savunduğunun aksine bireyleri standartlaşmaya itmektedirler (Haklı, 2017: 175). Gerçektende liberaller bireyin özgürlüğünü ve

biricikliğini gereğinden fazla savunmuşlardır ki, her ne kadar dönem dönem değişiklik gösterse de, küreselleşmenin etkisiyle dünyanın herhangi bir yerinde moda ve trend olan bir akım, kıyafet, saç stili gibi. internet gibi teknolojik araçlarla diğer ülkelerde de anında karşılık bulmaktadır, bireylerin içinde olduğu toplumun değerleri bir anda göz ardı edilerek yeni akımlara kapılan bireyler ile toplum, cemaatçilerin dediği gibi standart bir hal almaya doğru ilerlemektedir.

Sonuç olarak, gerçek olan şu ki, liberal ve cemaatçiler arasındaki tartışmalar artarak devam edecektir ancak bu tartışmalara herhangi bir evrensel çözümlene getirilemeyeceği düşünülmektedir çünkü her ne kadar toplumlar, küreselleşme ile birlikte daha fazla iletişim içine girerek birbirilerinin yaşam tarzlarını tanıma ve belki benimseme fırsatı elde etmiş olsa da, toplumların kendilerini ait hissettikleri toplumsal tarihleri, hikâyeleri ve değerleri hala sıcaklığını hissedilebilir derecede korumaktadır. Ne zaman ki bireyler, toplumsal değerlerinden tamamen uzaklaşırlarsa, bireyselliği ön planda tutan liberal görüşler zafer bayrağını ellerine alacaktır ki maalesef bu yakın bir gelecek gibi görünmektedir.

II. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞÜN ÇOĞULCU TOPLUMLARDA UYGULANABİLME SORUNU: CHARLES TAYLOR'A GÖRE KAMUSAL ALANIN OLUŞTURULMASINDA MODERNLİĞİN SIKINTILARI

Bölümün temelini oluşturan modernlik kavramı, tamamen Batı'ya bitişik bir kavramdır çünkü 17.Yüzyıl ile birlikte Batı'da ortaya çıkmış ve zamanla oradan yayılarak dünyanın geri kalanını da etkisi altına almıştır ve almaya da devam etmektedir (Giddens, 2012: 9). Modern kelimesi Latince “modernus”un karşılığıdır ve “çağdaşlık” anlamına gelmektedir. Bu anlamda, eski olandan kopmayı ya da eski olandan uzaklaşarak geleceğe doğru ilerleme kaydetmiş olmayı ifade etmektedir. Sosyolojinin ve siyasetin temelinde yatan geleneksel kurumlar, kavramlar ve politikalarından kopmalar da yine bu anlamda modern olmayı ifade etmektedir. Örneğin; modern olmanın siyasi boyutundaki en önemli değişim, insanlar arasındaki doğuştan var olan hatta var olması gereken doğal eşitlik düşüncesinin kabul edilmesidir. Bu değişim ve ilerlemeler, modern siyaset felsefesini klasik siyaset felsefesinden de ayıran en önemli farkı yaratmıştır (Toku, 2012: 173-178) ve liberal

gelenek de kendinden önce, siyasi hayatı bireylerin nitelikleri üzerine kuran ve bu yolda ilerleyen felsefi düşüncelerin, ideolojilerin karşıtı olarak, bireyi toplumun ve dolayısıyla siyasi hayatın temeline, eşit bir şekilde yerleştirerek tarih sahnesinde boy göstermiştir (Toku, 2003: 6). Charles Taylor da eserlerinde bu farkları kıyaslama yöntemini kullanmış, 17. yüzyıldan itibaren modern çağın aslında bir çöküş çağı olduğu görüşünden yola çıkarak, modernleşmenin sebebiyet verdiği olumsuzluklara değinmiştir.

Taylor'a göre modern toplum, bilim, teknoloji ve sanayide yeni üretim tekniklerinin geliştirildiği, şehirleşme alanında yeni kurumsal biçimlerin oluşturulduğu toplumdur. Modernleşme ile bu toplumlarda yeni kurumların ve politikaların yanında, bireycilik ve seküler temelli ortaya çıkan yeni yaşam tarzlarının da ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yeniliklerin beraberinde getirdiği yabancılaşma, anlamsızlaşma, toplumsal kopuşlar gibi yeni kavramlarda ortaya çıkmıştır (Taylor, 2006: 11). Bu kopuşların ve sallantıların nedenlerini iyi anlayabilirsek eğer bunlara karşı önerdiğimiz çözüm yolları da topluma daha uygun ve daha kalıcı olacaktır düşüncesiyle Taylor bunları üç ana başlık altında toplamıştır. İlk kaygı kaynağı bireyciliktir. Modern dönemle birlikte bireyler, atalarından, geleneklerinden bağımsız olarak kendi yaşam tarzlarını ve inançlarını belirleyebilme özgürlüğüne sahip olmuşlar, toplumsal yargı değerleri uğruna kendilerinden ödün vermek zorunluluğundan kurtulmuşlardır. Kazanım olarak değerlendirdikleri bu özgürlük durumu, yargı sistemleriyle de koruma altına alınarak, etkinliği artırılmıştır (Taylor, 2011: 9-10). Ancak bu özgürlük durumu zamanla bireyi, koptuğu toplumsal değerlerine karşı tamamen ilgisizleştirmiş ve bu anlamda benmerkezci bireylerin toplumda yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Benmerkezcilik bir toplumda, bireyin içinde birlikte var olduğu tüm değerleri salt araçlar haline getirerek, bireyin toplumla ve diğer bireylerle bütünleşmesini zorlaştırır ve bireyi doyumun odak noktası haline getirerek kendi isteklerimiz, inançlarımız ve fikirlerimiz dışındakileri hoş görememe sorununu doğurur (Taylor, 2011: 52-53). Bu yüzden Taylor, modern dönemin en büyük paradoksunun bireycilik ve benmerkezcilik olduğunu söylemektedir çünkü bireyciliğin hızla yükselişi beraberinde bir anlamsızlaşmayı da getirmiştir. Tamamen benlik üzerine odaklanmak, yaşamın geri kalanına olan odağımızı daraltmakta ve görüş alanımıza

takılan birey sayısını azaltmakla birlikte onlara karşı duyduğumuz, özveri, sevgi, anlayış, yardımseverlik gibi duyguların da zamanla körelmesine sebebiyet vermektedir. Taylor'a göre bireylerin kendi çıkarlarının peşinde koşan a-politik birey olarak kavramsallaştırılması ile birlikte bireyler, bu duyguların yanında kendilerini aşan ortak problemlere karşı da ilgisiz duruma gelmişlerdir. Çünkü O'na göre, bireyciliğin olumsuz tarafı benlik üzerinde fazla odaklanmasıdır, bu da yaşamlarımızı ruhsuzlaştırır, sınırlarını daraltır, bireyleri diğer bireylere ya da topluma karşı kayıtsızlaştırır (Taylor, 2011: 12). Bu kayıtsızlaşmayı Taylor, "büyük kopuş" (great disembedding) olarak nitelendirmekte ve toplumun, daha önce var olmamış bir benlik duygusuyla hareket eden bireylerden oluşan bir yapı olarak görülmeye başladığını söylemektedir (Taylor, 2006: 58). Bu kopuş, toplumsal yapılarımızda, demokrasi anlayışımızda, geleneklerimizde de birçok değişikliğe sebebiyet vermiş ve artık çıkarları peşinde koşan bireylerin oluşturduğu bir toplum var olduğu için toplumsal uyum ve birliktelik de azaltmıştır. İnsanlar hoşgörüden uzaklaşmış ve bu da beraberinde çıkar ve fikir çatışmalarının önünü açmıştır.

Bir topluluk ya da kolektif bir gövdenin üyesi ve onun yönlendirilmesi altında davranan değil de kendi seçimlerimi kendisi yapabilen özerk bir varlık olduğu anlamında birey, Batı kültürünün temel taşlarından biri olmakla birlikte, ancak 17.yüzyıldan bu yana kullanılmakta olan bir kavramdır. İnsanları birey olarak kavramak genel olarak evrenselliğe, yani insanların her yerde belirli temel özellikleri paylaştıklarına inanmak anlamına gelir. Bu anlamda bireyler, sınıfsal geçmişleri, statüleri, ırkları, dinleri, toplumsal cinsiyetleri ya da başka bir doğumsal rastlantı ile değil, her yerde başka insanlarla paylaştıkları değer yargılarıyla tanımlanırlar. Bu yüzden liberalizm, bireyi, kendi potansiyelini tam olarak gerçekleştirmesini engelleyen keyfi dışsal baskılardan korur (Örs, 2012: 55). Bu bağlamda, insanların bireysel olarak toplumsallaşmanın her türüsünden ve siyasi düzen yapısından bağımsız bir şekilde var olduğunu söylemektedirler. Liberallere göre devlet ve toplum gibi kavramlar sadece birey üzerinden açıklanabilmesi mümkün olan, bireyden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan kavramlardır. Birey olmadığı sürece bu kavramlar soyut olarak kalacaklardır ve birey varsa ancak bir anlam kazanabileceklerdir (Erdoğan, 2006: 85). Oysa modern öncesi toplumsal yapıda, bazı kolektif dini törenler sadece, toplumdaki tüm bireylerin katılımıyla gerçekleştirilebiliyordu. Örneğin; Ortaçağda tarımla uğraşan köylerde, kötü ruhları

kovmak amacıyla yapılan sınırları dövme törenine toplumdaki her birey katılıyordu ve bu inanca göre törenin amacına ulaşabilmesi ancak toplumdaki her bireyin aynı amaçla bir araya gelmesine bağlıydı. Bu toplu törenleri rahipler, şamanlar, kâhinler gibi kimseler yönetiyordu ve böylece aslında toplumsal yaşamın ne kadar kutsal bir olgu olduğu da anlaşılabilirdi. Bu dönemlerde bireyler sosyal bir düzenin parçasıydılar ve ondan ayrı olmaları ihtimali düşünülemezdi. Bu sosyal düzene gömülü olmak, onunla bir bütün olmak aslında bir kimlik meselesi olarak görülmektedir ve aidiyet duygusundan güç almaktadır. Modern dünyada ise birey, bu topluma bağlı olma halinden kopmuş, toplumsal kimliğinden uzaklaşarak, dinini değiştirme ya da hiçbir dine bağlı olmama, gelenekleri devam ettirmeme, ata bağlarını önemsememe gibi seçimlerle daha çok bireyciliği ön plana çıkartmıştır (Taylor, 2006: 61-62). Geleneksel hiyerarşik yapıların sona ermesiyle birlikte sesini daha çok duyuran, bireycilik, modern çağımızın en önemli kazanımlarından biri olarak görülmekte idi. İnsanlar geçmişteki kalıplaşmış yapılara göre kendi hayat tarzlarını, onlara makul gelen inançları ve felsefeleri özgürce seçme ve uygulama imkânına sahip olmuşlardır ve bu seçimler toplumların hukuk sistemlerinin güvencesi altındadır. Modern düzen, bireye kutsal emirler ve kalıplaşmış hiyerarşik yapıların baskılarından uzaklaşma imkânını da tanımaktadır ancak Taylor, bu hiyerarşik düzenin insanı sınırlarken bir yandan da dünyaya ve toplumsal hayata anlam kazandırdığını ifade etmektedir. Bu sınırları aşma duygusu, zamanla kozmik düzenin ve toplumsal yapıların anlamını yitirmesine sebep olmaktadır. Bu anlamsızlaşma evresinde bireyler toplumdan büyük bir kopuş yaşamışlardır (Taylor, 2011: 10). Bireylerin diğer bireylerden ayrı olarak, tek başına kendisine değer katma ve eğitime çabaları, sonradan bireylerin toplum olma bilincini de zedeleyecek ve toplumsal olaylara tepki verme konusunda bireyi daha kayıtsız bir hale getirecektir (Taylor, 2006b: 95).

Günümüz modernitesinin yansımalarında toplumsal yapılarımız, odak noktasına bireyi almış ve birey temelli yeni yapılar kurarak bireyin istek ve arzularını ilk sırada tutmuştur (Taylor, 2006: 102). Bu yönüyle bireycilik modern dönemin en büyük kazanımlarından gibi görünüyor olsa da zamanla bireylerin toplumsal birlik ruhundan uzaklaşmasına da sebebiyet vermiş, bireylerin yalnızlaşmasına yol açmıştır. Modern dönem öncesinde bireye toplumun bir parçası olma zorunluluğu yüklenmiş durumdaydı ve toplumun devamlılığı gereği işbölümü ve yardımlaşma

vardı. Bireye bu sorumluluk duygusu altında sınırlamalar getirilmiş gibi görünse de aynı zamanda bu durum yaşamsal amaca da bir anlam kazandırıyor, bireyi topluma dâhil ediyordu. Birey bu yaşamsal amacından uzaklaşmaya başladıkça kendisine dönmeye başlamış ve yalnızlaşmıştır. Toplumsal olarak sadece rastlantı sonucu ilişkiler kurmaya başlayan bir hale bürünerek, bizden farklı olan bireyleri yaşam alanımızdan uzaklaştırmaya başlamamızın sebebi de bu yalnızlaşmadır.

Oysa; “İnsanlar eskiden kendilerini büyük bir düzenin parçası hissederlerdi....Bu düzenler bizi sınırlarlarken, aynı zamanda dünyaya ve toplumsal yaşamın etkilerine de anlam kazandırıyor. Çevremizdeki şeyler yalnızca tasarılarımız için hammaddeler ya da araçlar değildi. Onlar varoluş zincirindeki yerleriyle önem taşıyordu....” (Taylor, 2011: 11).

İkinci kaygı, araçsal akıldır. Araçsal akıl, bireylerin eşyaları birer meta haline getirerek, en ekonomik şekilde onlardan faydalanmak, en az birim maliyetle en fazla çıktıyı elde etmek fikrini içermektedir. Bu fikir zamanla doğanın kendisine ait düzenini bozarak, doğaya ait her şeyi, bireyin hizmetine sunmaya başlamıştır. Doğa sadece insana hizmet eden bir oluşum, bir meta halini almıştır. Araçsal akıl sonucu piyasa yapıları ve toplum yönetim sistemleri bile değişikliğe uğramıştır. Hatta araçsal akla hizmet eden yöneticiler, kendi değer yargıları farklı olsa da piyasa koşullarının onlara dayattığı yargıları uygulamak ve uygulatmak zorunda kalabilirler. Üst düzey bir devlet adamı kişisel görüşleri ne olursa olsun, uymak zorunda olduğu bu piyasa şartları gereği sağduyusuna aykırı olduğunu bildiği bir kararı verebilir (Taylor, 2011: 13-15). Dünya, bireycilik ve araçsal akılla birlikte, Tanrı’dan bağımsız bir meta olarak tanımlanmaya başlayınca, insanoğlunun çıkarlarına karşı savunmasız durumda kalmıştır. Aslında, araçsal akıl, bireylerin amaçlarına ulaşmak için ellerinde bulunan araçlarını ve imkanlarını en etkili ve verimli biçimde kullanılmalarnı sağlayacak olan bir rasyonalite anlayışıdır. Birey, karşısına çıkan seçenekler arasından en makul ve en etkili olanını seçerek amacına ulaşabilecektir. Ancak, bireyin bu uğurdaki tüm istek ve ihtiyaçları karşılanması gerekli ve zorunlu olarak görüldüğü için araçsal akılla birlikte dünyanın birey için var olduğu sonucuna varılmış ve dolayısıyla bireyler onu özgürce kullanabileceğimiz kanısına varmıştır (Toku, 2012: 121). Genel olarak araçsal akıl eleştirisine dayanan Taylor’un moderniteye eleştirisi de modern öncesi toplumsal kurumların ve düzenin bir kenara bırakılıp toplumun kutsala ve ethosa dayanan yapısının ortadan kalkmasıdır. Araçsal akıl, toplumsal düzeni ve salt birey eylemlerini düzenleyen kavramların artık metafizik düzende veya Tanrı’nın

emirleri doğrultusunda değil, tamamen bireylerin mutluluğu ve refahı için var oldukları sorunsal üzerinde temellenmektedir. Bu sorunsal, doğa, çevre ve insanın tanımını, yapısını, işleyişini farklılaştırmış, bunun sonucunda da varlıkların varoluş zincirindeki pozisyonları ve düzene yaptıkları katkıları sadece hammadde veya araç olarak görülmeye başlamıştır. Bireyin mutluluğu ve refahını amaç edinen modernitenin her şeyi bu ölçüte göre değerlendirmesi, toplumsal yapıları bu doğrultuda değiştirmeye çalışması, bireyciliğin narsisizmi ile birleşince Taylor'a göre, apolitik bir birey ve dolayısıyla apolitik bir siyasi mekanizmanın ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur (Satici, 2016: 179-180).

Araçsal akıla hizmet eden teknolojik gelişmelerle birlikte vardığımız son nokta bu sonuçların doğmasına sebebiyet veren tüketici toplumdur. Eski işbirlikçi toplumsal düzenden kopmamızın da bir sonucu olarak artık dünya üzerindeki her madde aslında bireylerin çıkarları doğrultusunda kullanabileceği, alınır satılır bir meta haline gelmiştir. Doğaya ait olan güzellikler birey uğruna göz ardı edilmeye mahkûm olmuştur. Bu tutum zamanla insani yönümüzde eksilmeler meydana getirerek bireylerin birbiriyle olan bağlarını zayıflatmış, doğaya olan ilgisini azaltmış ve birbirine ihtiyaç duyma zorunluluğu olmayan bireyler olarak toplumsal birlikteliği de zedelemiştir.

Sonuç olarak, günümüzde yaşadığımız endüstriyel-teknolojik-bürokratik toplumumuz araçsal akla daha fazla önem atfetmeye başlayarak, yaşamımızın her alanında, geçmişimize, değer yargılarımıza ve en önemlisi doğaya karşı da bir araçsal akıl tutumu takınmayı bireylere öğreterek, benmerkezciliği daha da kuvvetlendirmektedir (Taylor, 2011: 53).

Bireycilik ve araçsal aklın siyasal yaşam üzerindeki etkileri üçüncü kaygı alanını oluşturmaktadır. Taylor'un buradaki endişesi siyasal özgürlüğümüzü bile isteye kaybettiğimizdir (Taylor, 2011: 15). Bireysellelikle birlikte sadece kendi iç dünyasına yönelen ve git gide yalnızlaşan birey zamanla araçsal aklın da ona dayattığı geçici mutluluklarla günü geçştirecek ve siyasal veya toplumsal farkındalığını zamanla yok edecektir. Öyle ki, topluma, doğaya ve sosyal hayata karşı duyarsızlaşan birey, siyasal katılım alanında da ısrarcı davranmayacak ve siyasal yönetim, aslında ne kadar demokratik görünmese de bu amaca odaklanmış belirli bir zümrenin elinde kalacaktır. Çünkü bireyler sadece kendilerine dokunan bir problem olduğunda

sisteme karşı ses çıkartacak onun dışında yılanın bin yıl yaşamasını umursamayacaktır. Bu da bireyin a-politik bir birey olmasına ve sonucunda da siyasal sistemin başı buyruk, muhtemelen otokrasiye, despotizme benzemesine yol açacaktır. Uzak gibi görünse de dünya genelindeki oy kullanma oranlarının düşüklüğü bunu destekler niteliktedir.

Taylor kitabında bu duruma Tocqueville'nin yumuşak despotizmini örnek olarak gösterir. Araşsal akıl ve bireycilik sonucu toplumdaki uzaklaşan birey, toplum sorunlarını göz ardı etmeye ve dolayısıyla demokratik seçimlere katılmamaya, toplumsal kurumları sadece kendi işi görüldüğü sürece desteklemeye başlar. Burada birey artık siyasal alana katılımında ikinci plana düşmektedir. Bu toplumsal kopuş, öteki olana karşı duyulan hoşgörünün de zayıflamasıyla bir parçalanmaya sebebiyet vermeye başlamaktadır. Bireyler kendilerini topluma karşı daha az sorumlu hissetmeye başladıkça tüm toplumu ilgilendirmeyen daha küçük gruplar halinde siyasal alanda seslerini ve isteklerini duyurma çabasına girişmekte ancak yönetim karşısındaki bu küçük parçalar herhangi bir etkiye sebebiyet verecek kadar güçlü olamamaktadır (Taylor, 2011: 92-93). Böylece küçük gruplar yönetimde herhangi bir etkiye sebebiyet verememekle birlikte aynı zamanda bu durum onların ihtiyaçlarının, kimliklerinin ve değer yargılarının siyasal alanda göz ardı edilmesi ve tanınmaması sorununu da doğuracaktır. Bu yüzden toplumsal bütünleşme ve öteki olana karşı duyulan hoşgörü toplumun geneli için siyasal katılımı fazlasıyla önem arz etmektedir.

Bu tür bir devlet yapılanmasında zamanla özel yaşamında kendine yetebilen bireyler siyasal alana katılmakta kendilerini daha az sorumlu hissetmeye başlayacaklardır. Katılım azalınca ve kamusal alandaki temel kurumların bireyler için önemi azalmaya başladıkça yurttaşlar devlet karşısında kendini yalnız ve güçsüz hissedecektir. Böylece Tocqueville'nin bahsettiği yumuşak despotizmin kısır döngüsü içine girecek ve birey siyasal özgürlüğünü kaybedecek, siyasal alana katılmadan gitgide uzaklaşmaya başlayacak, bireylerin geleceğini etkileyen siyasal kararların alınması süreci ve seçimlerin denetimi de aynı boyutta sadece devlete kalacaktır (Taylor, 2011: 16-17). Bu da demokrasiyle ve onun değer yargılarıyla ters düşeceği için toplumsal ve siyasal anlamda bir gerileme ve çöküş başlayacaktır.

Taylor'un savında gördüğümüz şey, soyut varlıkların hüküm sürdüğü bir dünyadan, salt araçsal aklın var olduğu 2000 sonrasında modern toplumlarına geçiş süreci aslında Tanrı'ya karşı hissettiğimiz kendimizi onunla bir bütün olarak gördüğümüz Taylor'un tamlık fikrinin yok olmasından belki de başka bir şey değildi. Tabi ki tek ince ayırım basit bir yok oluş hikâyesi olamazdı ancak temelinde bizi bu günlere getiren en büyük etken bu inanışın sarsılmış olmasıydı. Sarsılan bir inanış elbette ki beraberinde yeni arayışlar, yeni beklentiler ve yeni toplumsal bütünlük oluşturabilecek inanışları getirecektir. Çünkü önceden toplumları bir arada tutan tüm etkenler soluklaşmaya başlamıştır.

Seküler Çağ kitabında Taylor; bu geçiş sürecini uzun bir öyküye dayanarak anlatmakta ve öyküsünü 1500li yılların toplumlarından başlatarak 2000li yılların modern toplum oluşumunda sonlandırmakta, bunu yaparken de değişimin sebeplerine parmak basmaktadır. Tanrı ile muhabbetimizin giderek azaldığı ve belki de O'nsuzlaşılacak bir dünya bunu nasıl bir seçenek haline getirebilmişti? 1500li yıllarda Tanrı'ya inanmamak seçenek bile değil, adeta bir varoluş gayesi, bir yaşama kanunuydu. İnsanların etrafında algılayabildiği ve gözlemlendiği evren muntazam bir şekilde inşa edilmişti ve bunu yüce ve güçlü bir varlıktan başkası tasarlamış olamazdı. Büyük fırtınalar, çığ ve doğal afetler veya bunlardan sonra yaşanan büyük tarımsal verimlilik dönemleri yine böyle bir varlığın eylemlerinden başka bir şey de olamazdı. Bunun yanında toplumsal varlığımız ve bütünlüğümüz de yine bu yaratıcı gücün etkisinden yola çıkılarak, onun tasavvurunun sonucunda oluşturduğumuz bir yapıydı ve kilise, diğer yerel yönetim birimleri, esnaf teşkilatları, yargı gibi kurumlarla o kadar iç içe geçmiş durumdaydı ki Tanrı insanlara her yerde varlığını hissettirmekten geri kalmıyordu. Üstelik kötü ruhların, hastalıkların ve belaların bir savaşçısı konumunda olan Tanrı'ya inanmamak adeta bu kötülöklere maruz kalarak yaşamak demektir. İşte, modern toplum Tanrı'ya duyulan bu güven ve inanışın temelden sarsılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu bir süreçti ve gerçekten fazla yavaş ilerleyen bir süreçti. Örneğin 17.yüzyılda ortaya çıkan mekanik bilim direk Tanrı'nın varlığını hedef almamakta sadece onun kötü ruhlarla savaşan özelliğini yitirmesine sebep olmaktaydı. Bu yüzden, Tanrı'dan kopuş tek bir sebebe bağlı olarak görülemezdi. Toplumsal yapılarıdaki değişimler çok boyutlu ve ancak çok boyutlu sebeplerle değişime uğrayabilecekti. İnsanlık yaygın bir görüşle, seküler bir çağa adım atmamızdaki en temel sebebi, reformla birlikte gelen bilimsel çalışmalar

sonucu sihir, hurafe ve ruhların var olduğu evrenin yok olmasına bağlamış bulunsa da bu tek başına seküler bir çağa geçme de yeterli olmamıştır çünkü insanlar yeni mekanik icatları Tanrı'ya karşı bir tehdit olarak görmemekte sadece sihirli dünyalarına bir tehdit olarak görmekteydiler. Seküler bir toplum fikrini fark ettiklerinde ise değişim arzusuyla kiliseye karşı ayaklanmak istediler ancak bu, başka bir kilisenin öğretilerini dayatmasının sonucu olmaktaydı ve daha ileriye gidememiştir (Taylor, 2014b: 31-33). İnsanlığın sihirli dünyası ruhlarla doluydu ve Tanrı iktidarlığı elinde tutan ruh, egemen güç olarak görülmekteydi. Kötü ruhlara ve hastalıklara karşı korunmanın tek yolu iyi ve iktidar olan Tanrı'nın safında yer almak ve O'nunla birlikte O'nun için savaşmaktı. Ya da bir diğer alternatif olarak Tanrı'ya başkaldırabilecek ve sonucunda da galip gelebilecek başka bir ruhun yanında olunabilirdi ki bu ruh Şeytan'ın bizzat kendisi olmaktadır ancak o dönemin koşullarında bile böyle bir seçim yapmak olasılığı yok denecek kadar azdı (Taylor, 2014b: 50). Ne zaman ki Tanrı'nın her anlamda varlığı daha az hissedilebilir bir hal almıştı, o zaman bugünün modern toplumları veya anlayışları kendilerine yüklenen görevleri yerine getirebilmek için gün ışığına çıkmışlardır. Yeni bir ahlaki düzen fikri oluşturulmalıydı ve bu düzen sadece Tanrı'ya inançsızlıkla değil yeni inanışlarla da birlikte olmalıydı ve bu inanışlar içlerinde tüm insanların iyiliğini barındıran bir ahlaki yapıyı da taşımalıydı (Taylor, 2014b: 33). Bunun yanında, toplumun bütününden kopmamak adına Tanrı ile olan bağın da koparılmaması da gerekiyordu. Kıtlık, tarımsal verimlilik, kötü ruhlara karşı korunmak için yapılan ayin ve törenlerde toplumdaki herhangi birinin bu ayinlere katılmaması, ayinlere gönülden inanmaması veya eleştirmesi sadece bireyin kendisini ilgilendiren bir konu değildi. Toplumun tamamının bu ayin veya törenlerin maneviyatından uzak kalmasına engel oluşturabilirdi. Toplumun genel refahı ve o seneyi iyi geçirebilmesi tüm bireylerin bir arada bu ayinleri yönetmesine bağlıydı ve bu bağı zedeleyebilecek herhangi bir davranış ve sorgulama kolektif bir baskıyla anında ortadan kaldırılmaya mahkûmdu. Şuan bizlere hoşgörüsüz gibi görünen bu yaklaşım aslında toplumu bir arada var eden parametlerin açıklanmasında da yardımcı kaynaklar olmaktadır (Taylor, 2014b: 52).

Taylor'un modern dünyaya yönelik teorisi, seküler bir çağa adım atmamızın hayatımızın her alanını etkiliyor ve etkileyecek olmasıdır. Bu yüzden, Taylor'un seküler olanı alanlara göre ayırmasındaki temel amaç din kavramının hayatın her

alanına yayılmış olmasından dolayı onun her alandaki varlığını kabul etmenin, teorileri çıkmaza sokacağını düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Ona göre seküler olan 3 farklı alana gönderme yapmaktadır:

- a. Kamusal alandaki varlığı ve gücü azalan bir kavram olarak sekülerlik,
 - b. Eskiye ya da eskimeyen inanç veya değerler sistemi olarak sekülerlik,
 - c. Modern döneme uyum sağlamaya çalışan inanç sistemi olarak sekülerlik
- (Taylor, 2014b: 20).

Taylor, *Seküler Çağ* kitabında daha çok sekülerliğin üçüncü alanıyla ilgilenmiştir. O'na göre, dünyamız moderniteyle birlikte seküler bir değişime girmiştir ancak bu değişim eski inanç değişimlerinden oldukça farklı seyretmektedir. Önceden daha ılımlı kabul edilen, azınlıkta kalan bir inancın yerini bir başka inanç kolayca alabilmekteydi, örneğin; Türklerin Anadolu'yu fethetmesinden sonra Anadolu inancının Hıristiyanlıktan İslam'a geçmesi gibi. Ancak günümüzde bireyler, tüm farklı sosyal çevreleri içinde farklı inanç tercihlerinin olduğunun farkındadırlar (Taylor, 2014b: 27) ve o farklı inançlar artık modernleşen dünyada birey için birer seçenek haline almış durumdadır. Bireyler farklı inanç seçenekleri arasından kendisine en makul ve çekici gelene geçiş yapabilecektir veya tam tersi bir şekilde imanlı olarak kabul edilen bir bireyken, farklı seçenekleri sorgulayıp inançsız bir birey olarak yaşama devam edilebilecektir (Taylor, 2014b: 16). Bunu sağlayan şey ise, Taylor'un kitabında bahsettiği "dışlayıcı hümanizm" kavramıdır. Bu kavram, bireyi temeline alan, bireyin varlığı ve özü dışındaki temel amaçları veya bireyi aşan herhangi bir şeye olan bağlılığı reddeden bir kavramdır (Taylor, 2014b: 24). Bu yönüyle bireyciliğe gönderme yapmaktadır ve bireyciliğe yöneltilen eleştiriler burada aynı şekilde dile getirilmektedir ve liberal-cemaatçi tartışmalarında değindiğimiz, bireyin özerk bir birey olarak, gruplara rahatlıkla girip çıkması, inanç ve değerlerini kolayca değiştirebilmesi durumları bireylerin ait oldukları toplumla olan bağlarının zedelenmesine sebebiyet verecek ve toplumsal değerlerin de yok olmasının önünü açacaktır. Yok olan bu toplumsal değerler aslında, toplumların diğer toplumlar karşısındaki kimlikleri olmaktadır ve farklı kimliklerin yok edildiği bir dünyada tüm duygularda zamanla sıradanlaşacaktır. Bu yüzden bireyciliğin sınırlarını iyi tanımlamalı ve özgürlük sınırlarının belli noktalardan sonra aşılmasına belki de fırsat verilmemelidir. Bu demokratik olmayan bir görüş gibi seyir etse de, insanoğlunun tüketme hırslarının önüne geçebilecek başka bir mekanizma olamayacağı için makul

tartışmalar arasına alınabilir. Ya da araçsal akılı kendisine kılavuz edinmiş bireyler, doğayı, farklı renklerimizi, tarihlerimizi, farklı kimliklerimizi kendisine hizmet eden metalar gibi görece ve muhtemelen onları sömürecektir.

III. CHARLES TAYLOR’UN ORTAYA KOYDUĞU “TANINMA POLİTİKASI” VE GÜNÜMÜZDE SİYASAL KATILIM SORUNU/SORUNLARI

Tanınma politikasına geçmeden önce tanınması gereken kimlik kavramının ne olduğuna kısaca değinmekte fayda görülmektedir çünkü kimlik dediğimiz kavram farklılıkların talep ettikleri tanınmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Kimlik, hem içsel olarak benliğimizi ifade ederken hem de bir yandan toplumla birlikte şekillenen sosyal bir benliği ifade etmektedir. İkinci anlamıyla bir kimliğin oluşması, bireyin kendi asıl kimliğinden vazgeçmeden bir yandan da topluma adapte olabilmesi ihtiyacından doğmuştur. Bireylerin kalıtımsal olarak var olan bir tat duygusu, algı biçimi veya beğeni gibi duyguları vardır. Bireyi birey yapan da bu özelliklerinden hoşnut kalması ve onların biricikliğini koruma arzusudur. Ancak bununla birlikte toplumsal ve kamusal alanlarda bireyin kimliğine katkı sağlayan bir üst kimlik daha vardır ki birey bu üst kimlikle kendisine toplumsal bir statü edinerek kimliğinin varlığını devam ettirir. Birey kimdir, nedir, nelerden hoşlanır sorularının yerine artık toplumsal statüsü, sosyal çevresi ile bağları ve siyasal alandaki pozisyonu, ondan beklenenler nelerdir gibi sorular önem kazanmaya başlamaktadır. Tanınma talepleri de tam bu noktada bireyin gereksinim duyduğu kavramlardan olmaktadır. Kendi öz kimliğinden vazgeçmeden toplumsal kimliğini devam ettirme arzusu aslında toplumdaki varlığını ve ilişkilerini koruma isteğinden gelmektedir ki bu da toplumsal uyum adına zaten gerekli bir durum olmaktadır. Bu üst kimliği tanıırken aynı zamanda kalıtımsal olan kimliğe karşı da hoşgörülü davranmak, saygı duymak gerekmektedir çünkü kalıtımsal kimliğin yok edilemeyeceği, yok edilmeye çalışılınca ortaya çıkabilecek problemlerin büyüklüğü yaşanılmış örnekleriyle birlikte artık yadsınamayacak bir gerçektir. Zaman ve uygulama bakımından farklılıklar göstermiş olsa da, tüm ülkeler modernleşmenin getirdiği bu kimlik tanıma problemine, ortaya çıkabilecek problemleri önlemek adına önem vermek zorunda

kalmışlardır çünkü farklılıklar artık baskı altında tutulamayacak kadar hem nicel hem de nitel açıdan büyümüştür. Kaldı ki baskı altında tutmanın liberal toplum yapısına ters düşeceği de aşikârdır.

Kimlik kavramı özellikle Türkçe kullanımıyla, aidiyet, kişilik, benlik gibi kavramlara eş değer kullanılmakta, bu da kavramın sınırlarının çok dar anlaşılmasına sebebiyet vermektedir. Çünkü kimlik kavramının farklı iki boyutu bulunmaktadır ve bu kullanımlarıyla kimlik kavramı, bireyi birey yapan ona özgü özelliklerin göz ardı edilebilmesi veya tamamen olduğu toplumdan soyutlanması sorunlarını gündeme getirecektir. Oysa kimlik, bireylerin, grupların veya ulusların kendilerini tanımlarken kullandıkları özellikleri, diğerleriyle olan ilişkileri ve diğerlerine karşı konumlarıyla alakalıdır. Bu da toplumda birçok farklılıklar meydana getirmektedir. Farklılıkların olduğu bir toplumsal düzende, her birey farklı kimlikler barındırmaktadır ve bu kullanımıyla kimlik diğerlerine karşı bir konum belirleme ve kendini açıklayabilme, ifade edebilme aracıdır. Bu araç sayesinde hem toplumla bütünleşme yolları bulunabilmekte, hem de toplumsal farklılıklarımız korunabilmektedir. Kimlik sayesinde başka yerlerde olan ancak aynı kimliğe ait bireyler arasında iletişim de kurulabilmektedir (Anık, 2012: 21-22). Örneğin, Ankara'daki bir Müslüman kimliğine ait bireyle, İngiltere'deki Müslüman Kimliğine ait birey arasında iletişim din kimliği üzerinden kurulabilir ve hem kültürler hem de kimlikler arası etkileşim sağlanabilmektedir. Görüldüğü üzere, kimlik sadece Türkçe'de anlaşıldığı gibi ne tamamen toplumsal ne de tamamen bireysel bir kavram olmanın ötesindedir ve hatta bireyselliği ön planda tutarak toplumsal olabilmenin en sağlam temeli olarak görülmelidir.

Rockefeller'a göre de, iki tür kimliğimiz vardır ve asıl olan kesinlikle etnik olan bireysel kimliğimiz değil, sadece birey olduğumuzdan kaynaklı evrensel, toplumsal olan ikincil kimliğimizdir. Vatandaşlık, ırk ya da cinsiyetten kaynaklı hiçbir kimlik bu toplumsal kimliğimizin yerini alamaz. Zaten böyle bir yer alma, liberalizmin temel savı olan, sırf insan olduğumuz için eşit değeri hak ettiğimiz görüşüne de karşıt olacaktır. Çünkü liberal teori tüm bireylere eşit derecede saygı görme, değerlerini yaşatmaları ve yeteneklerini sergilemede eşit fırsatlara sahip olabilmeye hakkı tanıyan bir ideolojiyi barındırmaktadır (Rockefeller, 2014: 106).

Kimliğin farklı iki boyutu kavranmaya başladıktan sonra kavram artık sosyolojik açıdan farklı boyutlarıyla ele alınarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bireyin tarihinden, toplumsallaşma sürecinden ayrı gelişmiş olan bir kimliği olamayacağı düşüncesi daha da ağırlık kazanmıştır. Kimliğin toplumsal boyutu, bireylerin bir arada birbirleri için hayatı kolaylaştırmaları ve yaşam pratikleri sunmaları ile bağlantılıdır. Tarihselliği ve toplumsallığı göz ardı ederek, bir bireyi ve toplulukları düşünmek imkânsızdır çünkü bireyler toplumsallaşma zorunluluğu ve ihtiyacı hissederler ve her toplumun, her bireyin bir toplumsallaşma tarihi vardır. Bunlar olmaksızın bireyden ve bireyin oluşturduğu kimlikten bahsetmek soyut kavramlardan öte gitmeyecektir ve belki de tüm anlatılanlar ütopya olarak kalacaktır. Tüm bu yönleriyle beraber düşünüldüğü takdirde ancak bir kimlik ve bu kimlikle ilişkili olarak bir kimlik oluşumu söz konusu olmaktadır (Yanık, 2013: 226). Çünkü kimlik kavramı sadece bireyin nereye ait olduğunu anlatan soyut bir kavram olmaktan öte, içerisinde bireyin geçmiş tarih hikâyelerini barındıran, davranış ve düşüncelerini, bu düşünceleri ifade etme biçimlerini barındırmaktadır. Bu yüzden bir kimsenin davranışlarına anlam veremediğimiz takdirde onun kimliğinin oluşumuna etki eden nedenleri merak edip sorguladığımızda, karşımızdaki kişinin de daha anlamlandırılabilir bir birey haline geleceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Taylor'da kimlik, bireyin tek başına yani monolojik olarak değil, toplumla harmanlanarak, diğer bireylerle diyalojik olarak oluşturduğu, canlı bir oluşumdur ve değişimi kendi içinde barındırmaktadır(Köker, 2014: 13). Bu değişim sürecinde bireyler etkileşimler sonucu kimliklerine eklemeler yaparlar. Herkes için geçerli olan ortak bir insan doğası, yaşam deneyimleri vb. vardır ancak insanlar bu özelliklere çok farklı tepkiler verirler ve uzun bir gelişim sonucunda farklı kültürlerin oluşmasının önünü açarlar. Bu yüzden kimliklerimiz, herkeste ortak olan doğaları ile kültürlerle özgü olanlar arasındaki diyalektik bir etkileşimin ürünü olmaktadır (Parekh, 2002: 159). Böyle bakıldığında insan yaşamı bir bütün olarak diyalojik bir karaktere bürünmekte, konuşulan dilleri anlama yetimiz sayesinde kimliğimizi geliştirebilmekteyiz(Taylor, 2011: 34). Zaten kimlik dediğimiz oluşum diyalojik olarak oluşturuluyorsa, kimliklerimizin diğer yurttaşlarla paylaşabildiğimiz ya da kamunun önünde fikir alışverişinde bulunmak için bize olanak tanıyan bir politikanın varlığı gereklidir ve bireysel kimlikleri tanıyan böyle bir toplum, müzakereci ve demokratik bir toplum olacaktır (Gutmann, 2014: 29).

Çokkültürlülük açısından değerlendirildiğinde söz konusu olan kimlik, etnik kimliktir. Bu kimlik belli bir kültür ve ırktan gelen birincil kimliğimizdir (Akıncı Çötök, 2010: 16). Tanınma ve çokkültürlülük politikalarının doğrudan ilişkili olduğu bu kimlik kavramı, bireyin veya grubun diğerlerinden farklılaştığı şeyler anlamında kullanıldığı gibi, kültürlerin kendilerine miras kalmış değerlerinin tamamı için de kullanılmaktadır. Bundan dolayı kimliğe bağlı farklılıkların tanınması talebi, tanınma politikasının vazgeçilmez bir unsuru olmaktadır (Parekh, 2002: 2) ve bu politika, kimlik oluşturma sürecinin önünü açacak biçimde kültürel farklılıkların hem sosyal hem siyasal alanda tanınmasına imkân vermektedir (Köker, 2014: 14).

Tanınma taleplerinin gelişim sürecinde, bireylerden, toplumdaki ve devletten beklenen, farklı kimliklere hoşgörü göstermeleridir ancak zamanla hoşgörü, anlamı dolayısıyla bazı kesimlerin tepkisini çekmiştir. Bu yüzden çokkültürlü politikalar oluştururken düşünürler, politikacılar ve toplum bilimciler hoşgörü gibi çokkültürlülüğü yakından ilgilendiren bazı kavramların ayrımını yapmayı, politikaların uygulanabilirliği açısından uygun görmüşlerdir. Bu yüzden tanınma ile çok yakından bağlantılı olan ve onun gelişimine katkı sağlayan hoşgörü kavramı da kimlik kavramı kadar önem arz etmektedir.

“Hoşgörü; bireyin kendisinden çok farklı dini inançlara, ahlaki değerlere, dünya görüşlerine veya cinsi yönelimlere sahip olan diğer bireylere müdahale etmekten bilerek ve isteyerek kaçınma eylemidir” (Yayla, 2008: 100).

Hoşgörü (*toleration*), değiştirilemez olan niteliklere karşı kayıtsız veya ilgisiz kalmak değil, onlara tahammül (*forbearance*) (Tahammül hoş gitmeyen durum ve davranışlara katlanmak anlamına gelmemekte böyle bir baskıyı reddetmektedir) edebilmek, kişinin aslında onaylamayacağı şeyleri kabul etmek arzusudur. Hoşgörüye göre, tek bir uygun davranış kalıbı yoktur ve bireyin benimsediği tek uygun davranış kalıbını diğerlerine zorla kabul ettirmesi için geçerli bir sebep yoktur (Heywood, 2012: 181). Locke’un öğretilerinde de gördüğümüz üzere, bir kimsenin diğer bir kimseye başka dinden, başka kiliseden veya başka bir öğretiye sahip diye sivil çıkarları konusunda zarar verme ya da onu dışlamaya hakkı yoktur. İster Hristiyan isterse Pagan olsun, o kimselere şiddetle yaşmak içi boş bir adaletten başka bir şey olmayacaktır. Bu kimselerinde diğerleri gibi haklarının ve mülklerinin devlet tarafından korunmasına devam edilmelidir çünkü içine doğduğumuz doğal

düzen, İncil'in bize öğrettikleri ve aklımızın liderliği bizden bu davranışı beklemektedir. Kişilere kişiler ceza veremez veya hiçbir kimse onları kötü ilan edemez, etmemelidir, demektedir. Tek tek bireyler için geçerli olan bu öğretiyi, kendi aralarında bireyler gibi ilişki kurabilen kiliseler içinde geçerli olacaktır çünkü hiçbir kilise siyasi otorite ona mensup diye herhangi bir yargılama yetkisini elinde barındıramayacaktır veya ne de kilise sivil yönetime buna benzer bir üstün ayrıcalık tanıma hakkına sahip değildir (Locke, 2017: 43).

Hoşgörü, liberal toplumların, 16. ve 17. Yüzyıldaki dini hoşgörüsüzlük sonucu yaşadıkları kötü tecrübelerinden edindikleri ve toplumsal olarak tüm bireylerden, farklılıkları içselleştirmelerini bekleyen bir erdemdir. Liberal yönetimler bunu bireylerden beklerler çünkü farklılıkların özgürlük, sulh ve uyum içinde yaşamalarının tek yolunun bu farklılıkları içselleştirerek hoşgörülü olmaktan geçtiğini öğrenmişlerdir. İlk olarak dini hoşgörüyle başlayan bu içselleştirme süreci zamanla toplumun değişen yapısına uygun olarak, ırksal, cinsel, kültürel farklılıklara hoşgörüyü de kapsamış ve liberal devletler yasalarından ayrımcılığa sebep olabilecek kanun ve kararları kaldırmaya başlamışlardır (Yayla, 2008: 100-101). Rawls'ın hoşgörü politikası, bu karmaşık tanımlardan biraz daha uzakta bir anlam içermektedir. Örneğin *Halkların Yasası* kitabında, liberal demokratik yönetimlerin, liberal olmayan halklara karşı hoşgörülü davranmasından bahsetmektedir. Bu hususla, hoşgörüyü, sadece o halkların makul kabul edilmeyen görüşlerini değiştirmeye yönelik siyasi ve askeri bir baskı politikası uygulamamak olarak düşünmez aynı zamanda o halkları, dünya genelinde tüm halklar arasında saygın olduğunun kabul edilmesinin gerekliliğinden de bahsetmektedir (Rawls, 2006: 63). Ancak farklılıklara saygı duymak, onları saygın olarak kabul etmek ile onlara hoşgörü göstermek arasında da büyük ayrımlar vardır. Hoşgörü, bireylere zarar vermediği ve onları kısıtlamadığı sürece tüm görüşlere açıktır. Saygı ise bundan farklı olarak ayrımcılığı içerir. Bir tutum ve davranışa saygı duymasak bile onun ahlaksal olarak varlığını kabul etmek zorunluluğumuz vardır. Ancak bunlara karşı sessiz kalacağımız anlamı da çıkarılmamalıdır. Bu tarz söylemlerin yanlışlığını kanıtlayacak veya onları yumuşatacak söylemlerimiz olmalıdır. Buna ek olarak çokkültürlülük asla her kültürün tanınmasını ve saygı duyulmasını da vaat etmez. Örneğin, ırkçılık politikaları saygıyı hak etmezler ancak onlara bile hoşgörülü

olmalıyız. Böylece bireyler farklılıklar karşısında kendisini savunma ve farklılıklardan da bir şeyler öğrenme fırsatı bulmuş olurlar (Gutmann, 2014: 43-44).

Hoşgörü sayesinde, tarih sahnesinde yaşanan en acı olayların önüne geçilebilirdi. Dini sebepli savaşlarda taraflar birbirine hoşgörü ile bakabilselerdi savaş meydanları boş kalabilirdi. Bireylerin kendilerini iyi hissettikleri hayat tarzlarını yaşayabilmelerinin ve bu hayat tarzlarını talep edebilmelerinin kısacası özgürlüğün ilk adımı, bu örnekteki gibi hoşgörü olmaktadır. Bunun yanında, farklı kültürel, dinsel ve etnik yapıların bir arada yaşamaları konusunda destekleyici politikalar üreten herhangi bir kimse, bir başka birey tarafından hoşgörülen taraf olmayı da istememektedir. Bunun en temel sebebi aslında özünde tamamen yıkamadığımız kendimizi haklı görme duygusudur. Hoşgörüldüğü için hayatını idame ettirebilen biri olarak anılmak bir zaman sonra bireylerde özsaygı yitimine sebep olabilmektedir. Hoşgörülen taraf, yaşadığı hayatın ona lütfedildiğini düşünecek, yaşadığı her olumlu gelişmede veya mutlu olduğu her anda birilerine kendisini borçlu hissedecektir. Oysa bireyin içinde bulunduğu koşullar, sahip olduğu kimliği veya inandığı inanç bir hata veya yanlış değildir ve kimse tarafından affedilmeye veya hoşgörülme ihtiyacı olmamalıdır. Böyle hissetmeye devam eden bireyler veya gruplar bir müddet sonra toplum tarafından kendilerini dışlanmış hissedebilecektir (Yürüşen, 1998: 255-257).

Hoşgörüye benzer şekilde ancak tanınma ile çelişkiler yaşatan diğer bir kavram ise toleranstır. Tolerans, liberal felsefenin tümünde başlıca bir erdem olarak görülse de, çok farklı yorumları yapılmaktadır. Günlük kullanımda tolerans, değer yargılarının subjektif ve görelî olmasına dayandırıldığından, bu tanım başkalarının seçimlerini eleştirmeme anlamını içerebilir. Birçok liberal düşünür de, toleransı, farklı amaçların değeri konusunda bilgiye ve akla dayanan değerlendirmeler yapabilmek ve yargıda bulunabilmek bakımından en uygun koşulları sağladığı için savunmaktadır. Diğer bir anlatımla başkalarının fikirlerine, kendi yaşam tarzlarına ve özgürlüğüne saygı göstermek, onların seçimlerini eleştirme yetimizin olmamasından değildir, sağlam yargılarda bulunabilmek için uygun ortamın sadece özgürlükler ortamında ciddi manada ortaya çıkabileceğindedir. Bu anlayış post-modern rölativizmin “her şey mubah” yaklaşımından çok farklıdır (Örs, 2012: 63). Her şeyin mubah olabileceği ortamın liberal devlet geleneğiyle uyumlu olmadığı ve farklılıkların tanınması konusunda başarısız olacağı açıktır.

İşte bu kavram karmaşalarına da bir son vermek adına Taylor'un, çokkültürlülük konusunda yazın hayatına kattığı kavram "tanınma" olmuştur. Farklı kültürleri hoşgörüyü karşılamak, onlara tolerans göstermek kavramlarına farklı bir boyut kazandırmış ve aslında kelimeleri günlük hayatta ne kadar yanlış kullandığımızı da fark etmemizi sağlamıştır. Farklı kültürlerin bir arada yaşarken karşılaştıkları sorunları aşmak için her zaman onlara hoşgörü göstermek yeterli olmamaktadır. Bu onların farklılıklarını normalleştirerek topluma adapte olmalarını sağlamak gibi görünse de aslında gerçek kimliklerinin bir nevi göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Birinin farklılığını hoş görmek onun farklılığına tahammül etmek ve ses çıkartmamaktan ibaretken tanınma ile beraber hoş gören ve hoş görülen taraf kavramları anlamlarını yitirmiştir.

Toplumsal olarak birlikte yaşamının temel ilkelerinden olan tanınma; kültürel çeşitliliğin haklarının, varlığının ve öneminin farkına varılmasıdır. Bu ilke Charles Taylor tarafından "Tanınma Politikası" olarak adlandırılmıştır ve diğer ilkelerle birlikte çokkültürlü politikalara vurgu yapmaktadır. Birlikte yaşamaya imkân veren bu ilke kadar önemli olan diğer ilke, toplumsal eşitliğin sağlanmasıdır çünkü tanınma için, ifade edilen kültürel ve etnik anlamda eşit muamele yeterli değildir, grupların aynı zamanda sosyal ve ekonomik anlamda da eşit bir konuma sahip olmaları istenmektedir. Bu anlamda eşitlik ve tanınma gibi kavramlar, hukuksal anlamlarının ötesinde toplumsal bir içeriğe de sahiptir. Üçüncü ve son önemli ilke ise toplumsal bütünleşmedir. Çokkültürcüler, toplumda farklı grupların gettolar halinde ayrılmasına taraf değildirler. Eşitlik ve tanınma temelinde grupların hiç bir engelle karşılaşmadan toplumsal bir dayanışma ve bütünleşme oluşturmalarını hedeflemektedirler. Onlara göre toplumda gettolaşmayı ortaya çıkaran sebep ise, sosyal ve ekonomik eşitsizliktir, bu eşitsizlik ortadan kalkınca, gettolaşma da kendiliğinden ortadan kalkacaktır (Canatan, 2011: 82) ve toplumsal bütünleşmenin önündeki en büyük engeller de aşılmış olacaktır.

Tanınma, insanlara gösterilmesi gereken saygının gereği olmaktan da öte toplumun varlığı için hayati önem taşıyan bir insan gereksinmesidir (Taylor, 2014: 47). Geleneksel liberal teorilere karşıt olarak, belirlenmiş bir tarihsel ve toplumsal düzen içerisinde yaşayan bireyler, kendi kimlikleri vasıtasıyla kendi değerlerini koruyan, yaşatan ve bunun için hak talep eden bireylerdir. Taylor'ın tanımına göre insanlar

belli bir kültür içerisinde yaşayan ve kendilerini o kültür içerisinde var eden varlıklardır. Bireylerin sahip oldukları kimliğin diğerleri tarafından tanınması bu yüzden önem arz etmektedir. Bunun önem arz etmesi, farklı kimliklerin tanınma taleplerinin liberal teori tarafından karşılanması zorunluluğunu getirmektedir. Günümüzde liberal teorinin karşı karşıya kaldığı en temel sorun, bir arada yaşamayı sağlayacak temel ilkelerin ve yöntemlerin, siyasi ve hukuksal alanlarda da meşruiyetini sağlayacak şekilde, çoğulcu ancak bir o kadar da kamusal biçimde yeniden oluşturulmasıdır (Saticı, 2016: 180). Bireylerin eşit olarak tanınması politikası, bu liberal ve demokratik toplumlar için sadece bir özellik değildir ayrıca tanınmayan grupların belli başlı sorunlarla karşılaşmasına da sebebiyet verebilecek bir olgudur. Farklı olana yüklenen aşağılayıcı ve ötekileştirici bir betimleme zamanla toplumsal uzaklaşmaya sebep olmakta ve o birey üzerinde bir baskı aracı haline gelmektedir. Zaten demokratik toplumun olmazsa olmazlarından bir tanesi de adil olmaktır. Adil olmak da fark gözetmeden tüm bireylere kendilerine özgü kimliklerini geliştirebilmeleri ve korumaları hatta onları aktarmaları konusunda eşit imkânlar sunmaktır. Aynı zamanda adil olmak, kimliğin barındırdığı cinsel eğilim, ırk, kültürel değer yargılarını da içeren farklılıkların da evrensel olarak tanınmasını gerektirir (Taylor, 2011: 47). Kimlik temelli tanınma talepleri, çokkültürlülük için vazgeçilemez taleplerdir ve farklı etnik, dinsel, kültürel ve tarihsel kimliklere sahip ve aslında diğer insanlar gibi normal kabul edilmesi gereken bireylerin, farklılıkları bahane edilerek marjinal olarak tanımlanmaları, onların bu taleplerde bulunmalarının önünü açmış ve çokkültürlülük kavramı da bu tartışmalara bir çözüm önerisi sunmaya çalışmaktadır ve bu tartışmalar doğrultusunda aslında kavram kendisini tamamlamaktadır. Bu marjinal kabul edilen insanların talepleri, hoşgörü ile karşılanmak, tanınmak ve toplumsal uzlaşma içinde yaşamaktır ve bu bağlamda daha kapsayıcı bir vatandaşlık tanımını talep etmektedirler (Anık, 2012: 84). Taylor'da savunulan tez; kimliğimizin yanlış tanınma ya da tanınmama yoluyla, çoğu zaman da başkalarının yanlış tanınması yoluyla biçimlendirilmiştir. Bu nedenle bireyler ya da toplum, onlara kendi kimlikleriyle ilgili aşağılanan ya da sevilmeyen bir imaj yansıtıyorsa bu kimseler gerçekten zarar görebilir, gerçek bir toplumsal çarpıtılmaya uğrayabilir ve bu durum birey üzerinde baskıya dönüşebilir (Taylor, 2014: 46). Bu baskı sonucunda da bireyler toplumsal bütünleşmeden uzak kalmayı yeğleyeceklerdir.

Tanınma taleplerinin iki yönlü boyutu vardır. Bunlardan birincisi, bireylerin insan olarak temel haklarının korunması ve tanınması, ikincisi ise, bireylerin özel kültürel gruplara üye olmaktan doğan özgül gereksinimlerinin tanınmasıdır (Gutmann, 2014: 30). Bu politikalardan ilkinde göre bireyler doğaları gereği sadece insan oldukları için bile eşittirler. Ancak burada ilke bizden, insanların farklılıklarını görmezden gelerek davranmamızı bekler. Bu da insanları kendilerine aykırı olan tek örnek bir kalıba girmeye zorlayarak kimliklerini inkâr etmelerine sebep olacaktır. Bu eşitlik politikası aslında tek bir hegemonyacı kültürün yansıması olacaktır (Taylor, 2014: 63). Bu da fark etmeden yerleşik kültürün aslında baskısına maruz bırakılmak anlamını içerecektir. Görüldüğü gibi, bu iki yönlü boyut birçok sakıncayı da içeren sorunlara sebebiyet verebilmektedir. Bir örnek daha vermek gerekirse, tüm bireyleri eşit olarak kabul edip hepsine eşit değerler sunmak mı daha adil olacaktır, yoksa farklılıkları tanıyıp onlara özel ama eşit muamele yapmak mı daha adil olacaktır? Örneğin, eğitim hakkı kapsamında öğrencilere eşitlik olsun diye tek dilde aynı eğitim mi verilmelidir yoksa özgül kimlikleri de dikkate alınarak aynı eğitim farklı dillerde mi verilmelidir?

Modernleşme ile birlikte bu sorular daha fazla tartışma alanı bulmuş ve toplumsal işbirliği ve dayanışma daha büyük önem kazandığından, toplumun tamamı için geçerli olan, eğitimde, ekonomide, politikada standart kalıplar oluşturulmuştur. Çünkü toplumsal dayanışmanın olabilmesi, ortak bir dil, kültür hatta tarihe bağlı görülmektedir. Bunun için farklı kesimlere fırsat eşitliği tanınmalı ama örneğin; aynı zamanda standart genel bir eğitim de sağlanmalıdır (Kymlicka, 2015: 143). Bu eğitimin verildiği yerler, sosyal alanda farklı kültürlerin bir arada yaşaması için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılmasının temel taşlarından bir tanesi eğitim kurumları, yani okullar olmaktadır (s.27). Bu kurumlardaki eğitim sistemi, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun etkili ve verimli birer üyesi olabilmeleri ve toplumun diğer üyeleriyle uyum içerisinde yaşayabilmeleri için, yaşadıkları toplumun kültürünü tanımalarına ve o kültüre yenilikler katabilmelerine yardımcı olmalıdır (Cırık, 2008: 28). Farklı kültürlerin tanınması ve bu eğitim kurumlarında incelenmesinin en büyük nedeni dünyanın daha kapsamlı bir biçimde algılanması ve daha duyarlı bir güzellik anlayışına varılması açısından önemlidir (Wolf, 2014: 103). Bu anlayışla, eğitimde evrensel ilkelerin oluşturulması ve farklı kültürlerin tanınarak, kültürler arası etkileşimin hız kazanması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu

zorunluluklar sonucu, çağdaş toplumlarda, yetiştirilen bireylerin, farklı kültürel gruplarla etkileşim içerisinde olmaları ve etkileşimlerinde olumlu tutumlar geliştirmeleri beklenmektedir. Bu nedenle, gelişmiş ülkeler eğitimle ilgili sorunlarını belirleyip çözümler üretirken, çokkültürlü eğitim çalışmalarına da yer vermektedirler. Çokkültürlü eğitimde insan haklarına saygı duyma, kültürel farklılıkları hoş karşılama, eğitimde fırsat eşitliği, kültürel çeşitliliği yansıtıcı eğitim ortamları düzenleme, farklı bakış açılarını ve fikirleri analiz etme öğelerinin ortak paydaşlar olduğu görülmektedir (Cırık, 2008: 29).

Taylor'un kitabında Wolf'un kendisine dair çıkarımı da bu modern öncesi dönemlerdeki eksikliklere özellikle vurgu yapmaktadır. Kütüphaneye gittiğinde artık farklı kültürden kitapların kitaplıklarda yer almaya başladığını söylemektedir. Daha önceleri kitaplıklara bu tür kitapların konulmasının sınırlı olmasının yanında, olan kitaplara da insanların el uzatması pek rastlanır bir durum değildir çünkü bireyler bu farklılıkları tanımamaktadır. Bu yeni kitaplar sayesinde toplum kendisinin çokkültürlülüğünü özümser ve toplum üyelerini tüm farklılıklara rağmen tanıyıp saymaya başlar. Özenli ve yaratıcı bir biçimde düşünebilmeyi, duyarlı ve açık görüşlü bir biçimde bakmasını ve dinlemesini öğrenmek, eğitimin ulaşmaya çalıştığı en büyük hedeflerindedir ve bu doğrultuda farklı ve büyük yapıtlarla karşılaşmak, bu yöntemlerden biridir. Okullardaki eğitimlerin en temel amacı da öğrencileri bilimsel kuram ve yöntemlerin en iyisi ile tanıştırmak ve bunlardan nasıl bir doyum sağlanacağını onlara öğretmektir (Wolf, 2014: 100-102).

Pek çok ülkede, kültürel özelliklerin kurumsal olarak tanınması sorunu, azınlıklara verilecek hakların sınırlarıyla da bağlantılı görülmektedir (Doytcheva, 2016: 81). Birçok liberal için modernleşmenin her alana yansımaları ve ülkelerin ekonomik refah seviyelerinin artmasıyla, geri kalmış ülkelerdeki gruplar, azınlıklar veya özelde tek tek bireyler kendilerini dünyanın geri kalanından soyutlanmış, oyun dışında bırakılmış gibi hissetmeye başlamışlardır. Dolayısıyla eğer, farklılıklar ve dezavantajlı durumda olanlar, özellikle modernleşen dünyada ekonomik olarak kalkındırılabilirse, toplumsal olarak kendilerini ayrı hissetmelerinin de önüne geçilmiş olacaktır. Böylece, artık bireylerin etnik bağlılıklarıyla ilgili kaynaklanan sorunların da önüne geçilebileceğini savunmuşlardır (Anık, 2012: 114). Bu yüzden, kurumların tüm vatandaşlara eşit muamele göstermesi, onların kendilerine has yanlarının göz ardı edilmesi değil tam tersi onların ekonomiye de dâhil her alanda

tanınması anlamına gelmektedir (Doytcheva, 2016: 25). Bu tanımada en çok adı geçen kültürel haklar, muafiyet önlemleri, dini pratikler, dile ve özel eğitime ilişkin olan haklardır. Muafiyet önlemleri, kişilerin var olan yasalarla çatışan geleneksel alışkanlıklarını uygulayabilmelerine olanak sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Kurumlarda kültürlere ait ayırt edici giysilerin giyilmesi gibi. Ancak kurumların çokkültürlülük politikaları, kültürel özgüllüğün bütün yönlerini tanımaz. Tanımaya bazı alanlarda sınırlamalar konulması gerektiğini söyler. Örneğin, Büyük Britanya’da bazı Müslüman gruplar, aile birliği içinde İslam hukuku kurallarının uygulanması talebinde bulunmuşlardır. Evlilikle ilgili bazı noktalarda bu kabul edilebilir olsa da bir bütün olarak bu taleplere sınırlamalar getirilmiştir; eşlerin rızası olmadan evlilik, çok eşlilik gibi (Doytcheva, 2016: 84-85). Çünkü değindiğimiz gibi tüm hakların hoşgörü ile karşılanması ve tanınmaya söz konusu olması mümkün değildir.

Kamusal alandaki bu tanınma sürecindeki hukuki altyapının oluşturulması, anayasanın farklılıkları tanıyacak şekilde yeniden düzenlenmesi süreci de buna dâhil edilmelidir hatta bu, tüm bireylerin bu sürece doğrudan katılımıyla olmalıdır. Ortak iyi yaşam biçimi hakkında yürütülen kamusal alan tartışmalarında, belirli bir ülkenin vatandaşı, bir kültürün mirasçısı, bir grubun aktif üyesi olarak kendilerini bu yaşam tarzının neresinde ve nasıl görmek istedikleri, hangi geleneklerini devam ettirip, hangi dilin mensubu olacakları, eğitimlerinde neyi arzu ettikleri, müfredatın nasıl olacağı gibi konular masaya yatırılmalıdır. Bu gibi temel hakların hayata geçirilmesinde izlenecek böyle bir demokratik süreçle, azınlıkların kültürel bir tanınma mücadelesinde bulunmasının önüne geçilebilecek, kamusal alanda sükûnet ve uyum sağlanmış olacaktır (Habermas, 2005: 126-127).

Modern öncesi toplumlarda tanınma politikası yıkıcı bir sorun olarak düşünülmemekte, toplumsal bütünlüğü sağlamak için de gerekli görülmemekteydi çünkü toplumsal tanınma, herkesin içselleştirdiği toplumsal hiyerarşiye dayandığı için doğal olarak toplumsal kimlikte kendi yerini buluyordu. Modern çağın getirdiği ise aslında tanınmaya duyulan ihtiyaç değil, tanınmanın başarısız olabileceği koşullar ve sebeplerdir. Modern dönem öncesinde insanlar bu gibi taleplerden söz etmiyorlardı, bunun nedeni buna ihtiyaç duymamaları değil, bu kavramların gündeme getirilmesini gerektirecek kadar problemleri olmadığını düşünmeleriydi (Taylor, 2011: 45). Peki, ne oldu da modern insan kimlik ve tanınma taleplerini gündemine aldı? Birçok neden sıralayabilecek olmamıza rağmen Taylor’un temel

savı, önceki toplumlarda bir toplumsal statü haline gelmiş olan “şeref” kavramının, daha doğrusu şerefle oluşturulmuş olan toplumsal hiyerarşilerin yıkılmasıdır(Taylor, 2014: 48). Modern toplum öncesi dönemde toplum (Plato’daki oratores, bellatores, laboratores yani dua edenler, savaşanlar, çalışanlar gibi) çeşitli sınıflardan oluşuyordu. Bunlar toplumun sürekliliği için elbette birbirlerinin yardımını talep ediyordu ancak aralarındaki ilişki karşılıklılık esasına dayanmıyordu çünkü bu sınıflar aynı seviyede değillerdi, aralarında sadece saygınlık hiyerarşisi bulunuyordu (Taylor, 2006: 20). Kısacası tanınma talepleri ve bu taleplere çözüm üretme politikası hiyerarşik toplum düzeninin çökmesiyle gündeme gelmiştir. Modern öncesi dönemlerde bireylerin kimlikleri toplumdaki statüleriyle doğru orantılıydı ve buna bağlı olarak bireye değer katıyordu. Bu toplum yapısının çökmesi ve demokratik toplum yapısının oluşmasıyla birlikte bu yapılanma elbette ki tamamen ortadan kalkmamıştır ancak açıkça söylenebilir ki, yapılanmayı kesinlikle minimize ederek, tanınma yolunda toplumlara önderlik etmiştir (Taylor, 2011: 44). Şöyle ki, feodalizmin esintisi olarak insanlara “lord”, “lady” diye hitap etmek, diğerlerine yalnızca soyadlarıyla hatta daha aşağılayıcı biçimde ilk adlarıyla seslenmek yerine, insanları sadece insan olarak değerlendiren kelimeler seçmek; “mr.,” “mrs.” ya da “miss” diye hitap edilmesi, Amerika Birleşik Devletleri gibi diğer demokrasilerde de temel önemde sayılmaktadır. Günümüzde “mrs.” ve “miss” hitapları bile “ms.” hitabında birleştirilmiştir (Taylor, 2014: 48), (Taylor, 2011: 44).

Taylor, tanınma taleplerinin makul karşılanması yönünde bir önvarsayım oluşturmamız gerektiğinden bahsetmektedir. Önvarsayım; bir topluma canlılık kazandıran insan kültürlerinin hepsinde, tüm insanlığa söylenecek önemli bir şeylerin bulunduğu kabul edilmesinin talep edilebilmesidir. Bu aslında bir hipoteze benzer ve çürütülmesi kolay olduğu için Taylor üzerinde ısrarcı davranmamaktadır ancak bu önvarsayımın esirgenmesi, olsa olsa önyargıların ya da kötü niyetin bir göstergesi olabilir hatta kültürlerin eşit değerlerinin göz ardı edilmesi anlamına bile gelebilmektedir. Önvarsayımın talebi şudur: eşitliğe gereken saygıyı göstermek, değişik kültürlerin adetlerine ve geleneklerine gerçekten eşit değer yargılarıyla yaklaşmak. Bu adetler ve gelenekler düşük değerde olsalar bile bunlar sırf bir kültüre ait oldukları için değer olarak sayılmalıdır. Zaten buradaki talep, değerlere paha biçmek değil onları değer yargısı olarak kabul etmek yani tanımaktır(Taylor, 2014: 86-88). Farklı kültürlere ait değer yargılarından hangisinin bizler için bir anlam ifade

ettiğini veya bizlere nasıl fayda sağlayacaklarını bizler bilemeyiz, ancak onlara tanınma fırsatı verirse ve onların yerleşik değer yargılarıyla bütünleşmesini sağlarsak, karşılıklı bir kazanım elde edebiliriz.

Günümüz dünyasında hemen hemen tüm ülkeler çokuluslu yapıdadırlar ve Taylor, kendi bünyelerindeki farklılıkları hoş görmeyen, onlara adil davranmayan ve aksine farklılıkları asimile etme, onların üzerlerinde baskı kurma gibi yöntemlere başvuran devletlerin, politikalarının tam tersi sonuçlarıyla karşılaşabileceklerini, parçalanma riski taşıyabileceklerini söylemektedir. Çünkü farklı olduğundan dolayı, kimliğinin tanınmaması problemiyle karşılaşmış ve sonucunda dışlanmış olan bir bireyin yaşadığı toplumda milliyetçilik seslerinin yükselmesi de kaçınılmaz olacaktır. Bu yüzden devletlerin çokkültürlü yapılarını kabullenmeleri ve çokkültürcü politikalara ağırlık vermeleri, bu farklılıkların devletlere olan bağlılıklarını artıracaktır (Anık, 2012: 109). Bireylerin vatandaş olarak bu bağlılıklarını devam ettirebilmelerinin garantisi de tanınmanın sadece devlet kurumlarıyla değil siyasal katılımını destekleyici, kamusal alana kadar genişletilmesidir. Kamusal alana katılımımızda ise kamu kurumlarının kendimize özgü kültürel kimliklerimizi tanımaya çalışması gerekmemelidir (Gutmann, 2014: 26). Tam tersi üst kimliğimize, yani toplumsal olan kimliğimize bakmalıdır.

Devletin toplumdaki adaleti sağlarken uyguladığı eşitlik politikaları toplumda olumlu veya olumsuz etkiler de barındırabilmektedir. Olumsuz eşitlikte, devlet, örneğin; polis olmak için 1.80 boyundan aşağı olmama kuralını koyarak herkese eşit kapı açıyor gibi görünse de, bünyesinde barındırdığı Asyalılara haksızlık edebilecektir. Ya bu haksızlıkların önüne geçebilecek başka fırsatlar yaratılmak zorundadır ya da bu yaşamdaki kamu gibi özel öneme sahip alanlarda zamanla belirli topluluğun daha baskın olmasına ve diğerlerinin de yabancılaşmasına sebebiyet verecektir. Olumlu eşitlik ise sivil, politik ve ekonomik haklarda hakların ve fırsatların eşitliğine yer vererek, kültürel hakları da bunlara dâhil etmektedir. Çünkü kültür, insanın kimliğinden ayrılmaz bir parça olduğundan, kültür hakları da insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak görülmekte ve toplumdaki adaletin sağlanması için bu haklardan her bireyin eşit derecede yararlanması gerekmektedir (Parekh, 2002: 269). Bu bağlamda, Taylor, bireyleri birbirinden farklı kılan değerleri ayırım gözetmemek adına göz ardı eden görüşün aksine, farklılıkların tanımlandığı ve kabul edildiği hatta

bunlara göre farklı ama eşitlikçi muamelelerin oluşturulmasını ileri süren tersine-ayrımcılığı savunmaktadır (Taylor, 2014: 60).

Sonuç olarak, herhangi bir farklılığı tanıma, o topluma ait üyeler arasında olan daraltılmış bir kalıp değildir, öyle olsaydı eğer, içinde bulunduğumuz siyasal topluma ait olmayanları tanıma çabasına girişmezdik ve tanınma politikasının özünde bulunan temel fikirleri de göz ardı etmiş olurduk. Tanınma politikası ne salt olarak içinde bulunduğumuz topluma körü körüne bağlılığı vaat eder ne de toplumu tamamen ikinci planda tutmayı söyler. Tanınmanın özü, katılımcı bir siyasal yaşam alanını sorunsuz bir şekilde paylaşabilmektir (Taylor, 2011: 49). Sonuçta Taylor'a göre, tanınma talebine yönelik homojenleştirici çözümler pratik anlamda kavramın amacına tam olarak hizmet etmeyecektir. Tanınmanın siyasi alandaki çözümü konusunda Taylor, eşit tanınma politikalarına yönelik farklı bir altyapı kurmaya çalışır. Çünkü Taylor'a göre farklı kültürlerin var olması bir tesadüfün eseri değildir, tüm bu farklılıklar içinde bir harmoniyi amaçlayan ilahi bir gücün eserleridir tam da bu yüzden, taşıdıkları önem bağlamında tüm kültürleri, insanlığın kültürel zenginliğinin bir parçası olarak kabul etmek gerektiğini söylemektedir. Bu sayede tüm kültürler birbirleriyle ilişkili olan bir birliktelik fikriyle bir araya geleceklerdir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu kimliklerden veya kültürlerden hiçbirinin üstünlüğünü ilan etmemesi veya talep etmemesi gerekmektedir çünkü bu talepler yeniden ayrımcı söylemlerin önünü açacaktır. Taylor, bu tehlikenin ortaya çıkmaması için öteki olanın varlığını kabul etmekle öteki olanın değerini kabul etmek arasında fark olduğunu vurgulamaktadır. Öteki olanın varlığını kabul etmek ve ona değer biçebilmek için o kültürü ve kimliği tanımaya çalışmak, doğal olarak toplumsal bütünleşmeye de hizmet edecektir(Satıcı, 2016: 189). Farklı kültürleri tanımaya çalışmak bireyin de ufku genişletecektir ve bu sayede aslında kendi kimliğini de anlamlandırma konusunda farkındalık sağlayacaktır. Öyle ki, farklı kültürlerin imgeleri aslında bireyin kendinde eksik hissettiği yönlerini tamamlaması açısından da bireye fayda sağlayabilecek nosyonlar olmaktadır. Bu sayede birey, kendisini diğerlerinden ayırmak yerine onlarla bir bütün olarak görmeye başlayacaktır.

Farklılıkları bir problem olarak görmek yerine, sosyal ve siyasal bilimlerdeki bir fırsat olarak görmeyi denemeliyiz çünkü farklılıklar sayesinde bu bilimlerin içine

girdikleri kısır döngüyü bozabilecek politikalar oluşturulabilecektir. Bu farklılıklar, biz kabullensek de kabullenmesek de gerçektir ve varlıklarını devam ettireceklerdir. Bu yüzden ilk olarak, farklı kültür, din ve etnisiteleri kabul etmeli ve anlamaya çalışmalıyız. Birini anlarsak, onun davranışlarının sebebini de anlarız ve bizim için o davranışlar artık tuhaf, farklı veya anlamsız görünmemeye başlayacaktır. Kaldı ki, bir başka bireyi anlamak için onun gibi olmaya ne gerek vardır ne de bu bir zorunluluktur. Sadece farklı olan davranışları, kültürleri anlamaya çalışmak bile yeterli olacaktır. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların varacağı sonuçlar da belki sırf bu yüzden bile önem arz etmektedir. Anlam ve davranış dünyalarımızın farklı yapılarda olması, sosyal ve toplumsal araştırma yapmanın bir engeli değil aksine tetikleyicisi konumda olacaktır (Anık, 2012: 99). Bu yöntemle sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar ve sonucunda üretilen teoriler ile toplumsal farklılıklar konusunda sağlam temellere dayanan çözümler üretilmesi bile, farklılıklar konusunda bir farkındalık yaratılacak ve bireylerin aslında farklılıkları “öteki” gibi görme eğiliminden bir nebze olsun uzaklaşabilmeleri sağlanacaktır.

Kymlicka'ya göre de birçok liberalin savunduğu tam da bu olmaktadır, azınlık milliyetçiliğinin ve dolayısıyla, çok etnikli yapıda gruplaşmanın ortaya çıkarttığı problemlerin o farklılıklar hakkındaki bilgi yetersizliği ve herhangi bir teze dayanamayan önyargılardan kaynaklandığını söylemektedir. Bu liberallere göre, bireyler demokratik bir yönetim sistemini benimsedikleri zaman beraberinde farklı olanların haklarına olması gereken saygıyı da benimsemek zorunda kalacaklardır çünkü demokrasinin özü bu saygı ve hoşgörüden beslenmektedir ve bunu gerektirmektedir. Böyle bir ortamda etnik bağlılıkların oluşturabileceği problemlerinde önüne geçilmiş olunacaktır (Anık, 2012: 114).

SONUÇ

İnsan, yaşamını kavramlar ve değerler üzerine kurmaktadır. Kavramların nasıl anlaşıldığı, o kavramı yaşamımıza uygulama şeklimizi, diğer insanlarla olan ilişkilerimizi ve hayata bakış açımızı etkilemektedir. Değerler ise, insanların verdikleri tepkilerle alakalıdır. Kavramların doğru anlaşılması, vereceğimiz tepkilerin de doğru ve makul olmasını sağlayacaktır. Bu yüzden çalışmada öncelikli amaç, kavramların tanımlarını net bir şekilde yapmaya çalışmaktır çünkü kavramlar doğru anlaşılırsa eğer, sınırlarını daha iyi çizilebilir ve temellerini atan olaylar daha net anlaşılabilir. Taylor'un popülerlik kazandırdığı çokkültürlülük de içeriği gereği hem olumlu anlamlarda hem olumsuz anlamlarda kullanılmış, sınırları buna göre çizilmiş ve ülkeler kavramı hangi anlamıyla kabul ettiyse ona göre politikalar yürütmüştür. Çalışma da çokkültürlülük olumlu bir kavram olarak ele alınmaya çalışılmıştır çünkü farklı olanların farklılıklarının kabul edilmesi için öncelikle onların farklı olduklarının kabul edilmesi gereklidir. Bunu kabul ettiğimiz an onlara sunulan her destek ve hak zaten normal olarak görülecektir ve normal olan bir durum yüzünden kargaşa yaşanma ihtimali de az olacak, diğer bireylerin tepkileri de yoğun olmayacaktır.

John Locke'dan beri süregelen toplumu ve karar alma mekanizmasını oluşturma teorisinin temel soruları, toplumun sınırını çizecek saikler, toplumun amacı ve bu alanda kimlerin karar alma mekanizmasını kuracağıydı. Bu tartışmalar sıcaklığını kaybetmeden modern dünyanın da en temel sorunu haline geldiği için sorulara verilecek cevaplar önem arz etmektedir. Çünkü toplumu oluşturma amacımız bir şekilde kamusal alanı oluşturmamız ile aynı amacı güderken, kimlerin karar alma mekanizmasını oluşturacağı da siyasal alana katılım sorunuyla bağdaştırılmaktadır.

Kamusal alan oluşturulması bir zorunluluk değildir elbette ancak onun varlığı demokrasinin varlığıyla eşdeğerdir ve yönetimin meşruiyetini destekleyecektir. Bunu mükemmelleştiren ise kamusal alandaki bireylerin yine aynı özgür iradeleriyle siyasal alana katılımıdır ancak siyasal katılımı sadece oy kullanmak, seçimlere katılmak veya siyaset konuşmak olarak algılamamız gerektiğini belirtmek isterim ki bu anlamıyla siyasal katılım sığ bir anlam içerecektir bu da çalışmanın amacıyla ters düşecektir. Siyasal katılım, kamusal alan oluşturan bireylerin yönetimin her alanına etki edecek şekilde politikalarını yakından takip etmesini ve bu kararların

uygulanabilirliği noktasında yönetimi denetlemesini de içermektedir. Çokkültürlülük tam bu noktada devreye girmektedir. Onun olumlu anlaşılması kamusal alana ve siyasal alana katılan her bireyin farklılıklarının göz ardı edilmesi gerektiğini anlatmaktadır ve olumsuz kullanılırsa eğer, bu alanların dışında tutulması gereken bireyler olacağını ve bunun da toplumsal huzur ve bütünlüğün devamlılığı için tehlike arz edeceğini söylemektedir.

Charles Taylor tüm bu tartışmaların ışığında, modern dönemin kavramlar üzerindeki yıkıcı etkisiyle olaya farklı bir bakış açısı katmış ve bu dönemdeki kamusal alan ve siyasal katılım tartışmalarının bu yıkıcı etki karşısında nasıl bir değişime uğradığını sorgulamıştır. Seküler dünya düzeni adını verdiği tartışmasında, modern düzenle birlikte liberalizmin savunduğu bireycilik anlayışının, hak ve talep aramanın ötesinde artık bireylerin topluma ve diğer bireylere karşı olan ilgi ve sorumluluk duygusunu azalttığından bahsederek dünyanın bir bütün olarak sadece birey içi var olan bir meta olarak düşünülmesini net bir dille eleştirmiştir. Farklılıkların haklarının ve öznelliklerinin somutlaştırılması probleminin yaşandığı bir dönemde üzerine bireylerin çevrelerindeki her şeyi araçsallaştırmasının, bu farklılıkları tanımının önünde çok daha büyük engeller teşkil edeceğini düşünmekte ve liberaller bir cemaatçi olarak bu kadar fazla bireye önem verdiği noktasında haklı bulmayarak olaya farklı bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu bakış açısına göre bireyler toplumsal bir uyumu ve bütünlüğü yakalamak istiyorsa eğer bireyselliklerini bencillüğe döndüğu noktada sınırlamalıdırlar çünkü bu onların farklılıklara daha fazla hoşgörü ile yaklaşmasını sağlayacak olan temel argümandır. Bu hoşgörü sayesinde ancak Taylor'un tanınma politikası bir tartışma alanı bulabilecek ve sonucunda politikalar üretilebilecektir.

Taylor'un tartışma alanına göre, Tanrı'nın tasarlamış olduğu doğal hukukta tüm bireyler özgür ve aynı zamanda eşittirler. Bir bireyin başka bir bireyin yaşam tarzına, hayatına, özgürlüğüne ve mülkiyet haklarına müdahalede bulunma hakkı yoktur (Taylor, 2006: 102). Ancak bu hakkı kendisinde gören bireylerin var olduğu bir dünya düzeninde yaşadığımızda bir gerçektir ve bu gerçeklik var olduğu süreçte yürütülen çokkültürlü politikaların ne kadar uygulanabilir olduğu ve toplumsal yapının buna nasıl uyumlu hale getirilebileceği sorunsalları, gerek bu çalışmanın gerekse çağdaş düşünürlerin teorilerinin sınırlarını aşacak bir seyir izlemektedir.

KAYNAKÇA

Akıncı Çötök, Nesrin, **Çokkültürlülük, Kültürlerarasılık Ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Alman Eğitiminde Türk Öğrenciler: Bremen Örneği**, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010

Anık, Mehmet, **Çokkültürlü Bir Toplumda Kimlik Algısı: İsveç'te Yaşayan Türk Göçmenleri Örneği**, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2011

Anık, Mehmet, **Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi**, Açılımkitap Yayınları, İstanbul, 2012

Arnhart, Larry, **Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. A. Kemal Bayram, Adres Yayınları, Ankara, 2008

Bacık, Gökhan, “Kamusal Alan Üzerine Bir Tartışma”, **Sivil Bir Kamusal Alan**, Derleyen: Lütfü Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.9

Balı, Ali Şafak, **Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet. “Öteki” İle Barış İçinde Yaşamak**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2001

Barry, Norman, **Modern Siyaset Teorisi**, çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, Ankara, 2012

Benhabib, Seyla, **Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar**, çev. Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006

Borovalı, Murat, “John Rawls ve Siyaset Felsefesi” **Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006

Bouillon, Hardy, **John Locke**, çev. Ali İbrahim Savaş, Liberte Yayınları, Ankara, 1998

Cırık, İlker, “Çok Kültürlü Eğitim ve Yansımaları”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi** (H. U. Journal of Education), 34, 2008, (Erişim) <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hunefd/article/view/5000048464/5000045784>, 07.05.2019, s. 27-40

Çelik, Fikret, “Siyasal Liberalizm ve Devlet”, **Bilgi Dergisi**, Dosya: Siyasal Liberalizm, edit: Mehmet Fevzi Bilgin, 2007/2, s. 87-100

Çukurçayır, Akif, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Yargı yayınevi, Ankara, 2000

Dacheux, Eric, “Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı”, **Kamusal Alan**, çev. Hüseyin Köse, edit: Eric Dacheux, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 13-27

Doytcheva, Milena, **Çokkültürlülük**, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016

Duran, Hasan, “Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Tavşanlı-Kütahya Örneği” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 13, 2005 (Erişim) (<http://sbe.dpu.edu.tr/index/sayfa/2675/13sayi>), 20. 03. 2019, s.131-152.

Dursun, Davut, **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002

Ercins, Gülay, “Demokrasinin Bir Önkoşulu Olarak Kamusal Alan Ve Türkiye’de Kamusal Alan Algısı” **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2013, (Erişim) <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/indekiler2013141.pdf> , 01.05. 2019, s. 297-313

Erdoğan, Mustafa, **Aydınlanma, Liberalizm ve Demokrasi**, Orion Yayınevi, Ankara, 2006

Eroğul, Cem, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, İmge Kitabevi, Ankara, 1991

Eroğul, Cem, “Siyasal Katılma”, **Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler**, edit: [Attila Aytekin](#) [Gökhan Atılğan](#) Yordam Yayınevi, İstanbul, 2014, s.227-237

Fichter, Joseph, **Sosyoloji Nedir**, çev. Nilgün Çelebi, Atilla Kitabevi, Ankara, 1996

Fraser, Nancy, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, **Kamusal Alan**, Derleyen: Meral Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s.103-132

Giddens, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012

Gutmann, Amy, “Tanınma Politikası”, **Çokkültürcülük Tanınma Politikası**, edit: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.25-45

Güldiken, Nevzat, **Toplumbilim Boyutuyla Siyasal Katılım**, Dilek Ofset Yayınları, Sivas, 1996

Güvenç, Bozkurt, **Kültürün ABC’ si**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004

Habermas, Jürgen, “Kamusal Alan”, **Kamusal Alan**, edit: Meral Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s. 95-102

Habermas, Jürgen, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

Habermas, Jürgen, **Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları**, çev. İlkur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005

Haklı, Salih, Zeki, **Özgür Toplumda Birey ve Cemaat**, Liberte Yayınları, Ankara, 2017

Heywood, Andrew, **Siyasetin Temel Kavramları**, çev. Hayrettin Özler, Adres Yayınları, Ankara, 2012

Hünler, Solmaz Zelyüt, **İki Adalet Arasında**, Vadi Yayınları, Ankara, 1997

Kabaoğlu, İbrahim Özden, **Özgürlükler Hukuku**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1994

Kahraman, H. Bülent, Keyman, E. Fuat, Sarıbay, A. Yaşar, **Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim**, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, İstanbul, 1999

Kapani, Münci, **Politika Bilmine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011

Kaymakcan, Recep, **Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi**, Dem Yayınları, İstanbul, 2006

Kırık, Hikmet, “Adil Siyasi Düzen Kurgusu Ve Liberal Kamusal Alan” **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 28, Ağustos-Eylül-Ekim-1, 2004, s. 251-268

Kırık, Hikmet, **Türban Sorunu? Kamusal Alan Ve Demokrasi**, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007

Kocaoğlu, Mehmet, **John Rawls Adalet Teorisi Ve Temel Kavramları**, İmaj Yayınları, Ankara, 2014

Köker, Levent, “Charles Taylor: Kimlik, Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı” **Çokkültürcülük Tanınma Politikası**, edit: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014

Kömeçoğlu, Uğur, “Kamusal Alan: Katılım ve Dışlama Güçleri Arasındaki Diyalektiğin Biçimi”, Sivil Bir Kamusal Alan, Derleyen: Lütfü Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.19

Köroğlu, Cemile Z., “Modern Kamusal Alana Eleştirel Yaklaşımlar: Genel Bir Değerlendirme (Postmodernizm, Feminizm ve Din)”, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Spring 2013, (Erişim) <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423932719.pdf>, 22.02.2019, s. 431-457

Kymlicka, Will, **Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015

Locke, John, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**, çev. Melih Yürüşen, Liberte Yayınları, Ankara, 2017

Locke, John, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, çev. İsmail Çetin, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999

Locke, John, **Sivil Toplumda Devlet-Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, çev. Serdar Taşçı ve Hale Akman, Metropol Yayınları, İstanbul, 2002

Müftüoğlu, Aydın, “Liberal Kamusal Alan Tanımına Yeni Bir Bakış: Rawls’un Uzlaşmacı Liberal Kültürü”, **Sivil Bir Kamusal Alan**, Derleyen: Lütfü Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.47

Onat, Nazım, **Kamusal Alan ve Sınırları Hannah Arendt ve Jürgen Habermas’ın Yaklaşımları**, Uluslar arası Akım Tanıtım Yayıncılık, İstanbul, 2013

Örs, Birsen, **19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012

Örs, Birsen, “Siyasal Temsil ve Demokrasi”, **İktisat Dergisi**, Sayı 374, Aralık 1997 s.24-34

Öztürk, Armağan, **Liberal Adalet**, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2013

Parekh, Bhikhu, **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek Kültürel Çeşitlilik Ve Siyasi Teori**, çev. Bilge Tanrıseven, Phonex Yayınevi, İstanbul, 2002

Paquot, Thierry, “Sözün Alanı”, **Kamusal Alan**, edit: Eric Dacheux, çev. Hüseyin Köse, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s.59-64

Rawls, John, **Siyasal Liberalizm**, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007

Rawls, John, **Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması**, çev. Gül Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006

Rockefeller, Steven, C. , “Yorum”, **Çokkültürcülük Tanınma Politikası**, Derleyen: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.105

Sabine, George, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, cilt II. çev. Alp Öktem, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969

Sandel, J.Michael, **Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?**, çev: Mehmet Kocaoğlu, Bigbang Yayınları, Ankara, 2012

Saticı, Murat, “Liberalizm Ve Çokkültürlülük Bağlamında Charles Taylor’ın Tanınma Politikası” **ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, Ocak, 2016, (Erişim) <http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/Liberalizm.pdf>, 5 Mart 2019, s.173-191

Savran, Gülnur, **Sivil Toplum ve Ötesi; Rousseau, Hegel, Marx**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1987

Saydam, Abdullah, **Kırım ve Kafkas Göçleri(1856-1876)**, Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010

Şenel, Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 2008

Taylor, Charles, **Çokkültürcülük Tanınma Politikası**, Derleyen: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014

Taylor, Charles, **Modern Toplumsal Tahayyüller**, çev. Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006

Taylor, Charles, **Modernliğin Sıkıntıları**, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011

Taylor, Charles, **Seküler Çağ**, çev. Dost Körpe, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014

Taylor, Charles, “Yanlış Anlaşmalar: Cemaatçi-Liberal Tartışması”, **Liberaller Ve Cemaatçiler**, çev. Başak Demir vd, edit: Andre Berten, Pablo da Silveira, Herve Pourtois, Dost Kitabevi, Ankara, 2006b, s.77-104

Toku, Neşet, **Felsefe Yazıları-1**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012

Toku, Neşet, **John Locke Ve Siyaset Felsefesi**, Liberte Yayınları, Ankara, 2003

Toku, Neşet, **Siyaset Felsefesine Giriş**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005

Tunçay, Mete, **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi II, Yeniçağ, Seçilmiş Yazılar**, Teori Yayınları, Ankara, 1986

Uslu, Cennet, **Doğal Haklar Ve Doğal Hukuk İnsan Haklarının Felsefî Temelleri**, Liberte Yayınları, Ankara, 2011

Yanık, Celalettin, “Birlikte Yaşama Yolları: Liberalizm Ve Çokkültürcülük” **Sosyal Bilimler Dergisi**, Temmuz, 2011, Cilt 1, Sayı 2, (Erişim)

<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423907435.pdf>, 29 Nisan 2019, s.75-95

Yanık, Celalettin, **Dünyada ve Türkiye’de Çokkültürlülük**, Sentez Yayınları, Bursa, 2013

Yanık, Celalettin, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi” **Kaygı Dergisi**, 2013b, Sayı 20, (Erişim) <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kaygi/article/view/5000179546/5000160248>, 11.11.2018, s.225- 237

Yayla, Atilla, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara, 2008

Yayla, Atilla, **Liberalizm**, Liberte Yayınları, İstanbul, 1998

Yürüşen, Melih, **Çeşitlilikten Özgürlüğe: Çokkültürlülük Ve Liberalizm**, LDT Yayınları, Ankara, 1998

Yıldırım, İbrahim, **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004

Walzer, Michael, “Yorum”, **Çokkültürcülük Tanınma Politikası**, edit: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.117-121

Wolf, Susan, “Yorum”, **Çokkültürcülük Tanınma Politikası**, edit: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.94-104